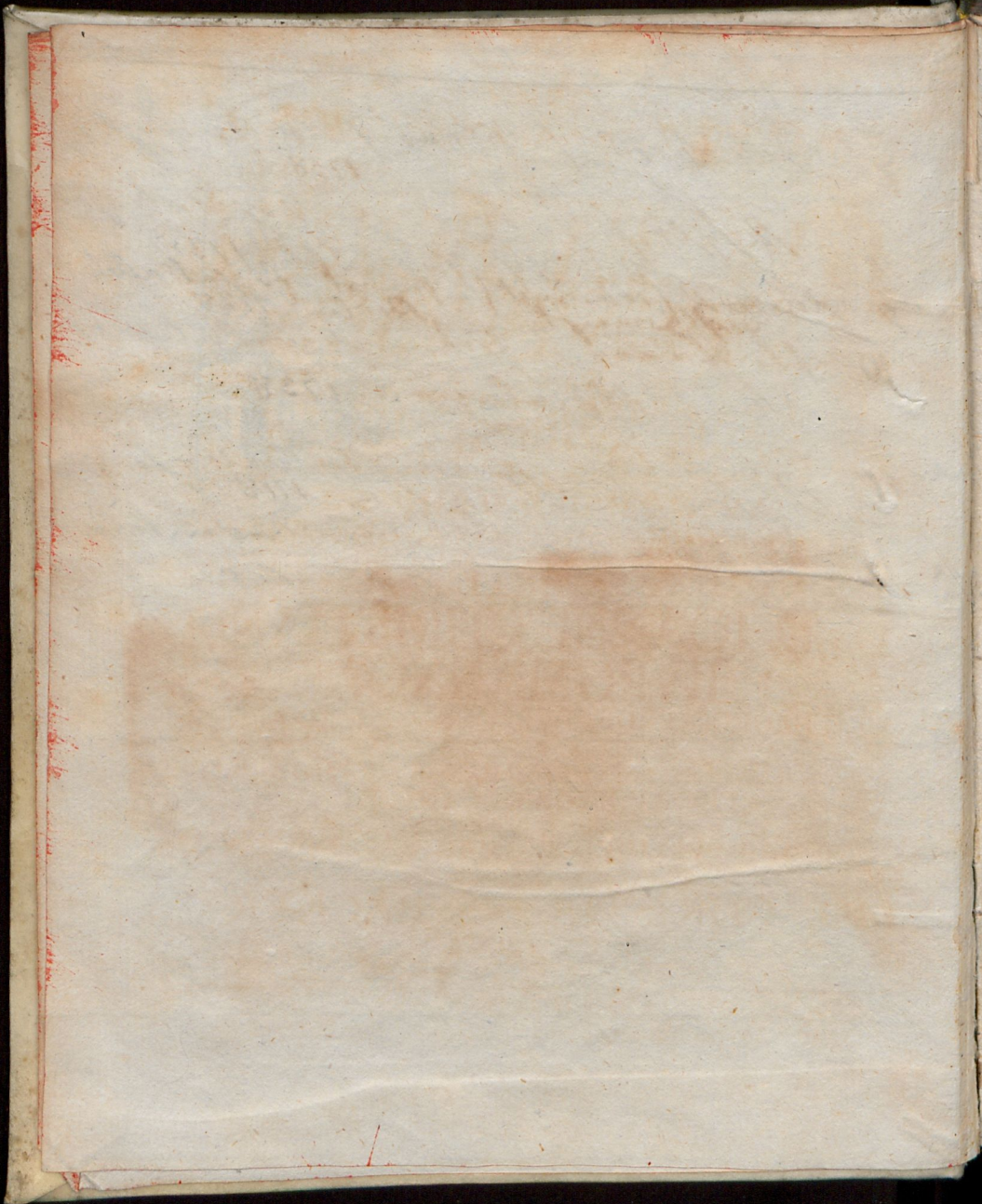

1. Burzmanni f. J. C. / diff. de Luta poenitentium. 1736.
2. Reuss, J. J. diff. de Luta poenitentium 1738
3. Burzmanni f. J. C. / diff. de conformatione cum Munde vitanda. 1738
4. Heller f. M. / diff. de voce J. N. R. J. 1696.
5. Mentzeri f. B. / diff. de corpore christi in cruce extant. 1738.

6. diff. de verba, Schulo.
7. Schuberth f. Heur. (3 ywdeyten 1738)
8. Meyer f. J. H. (2 ywdeyten)
9. Reinbeck, Joh. Gust. v. G. 12, 1735
 Reibes, Joh. Gust. v. G. 12, 1735
 meditations, Berlin 1738.
10. Hoffmann, Jod. meditaciones
 theologiae 1738
11. grijf life ywdeyten v. 1718
12. Dröllinger, C. J. von Colo
 der gottl. pit. 1738

DISPUTATIO EXEGETICO-THEOLOGICA

DE CONFORMATIONE
CVM MVNDO VITANDA, ET
TRANSFORMATIONE AD-
MITTENDA AD PROBATIO-
NEM SPIRITVALEM

EX ROM. XII. 2.

QVAM
ANNVENTE DIVINO SPIRITV,
ET
SVMMVM VENERABILI THEOLOGOR. ORDINE CONSENTIENTE,

PRÆSIDE

DOM. IOANNE CHRISTIANO
BVRGMANNO,

PHIL. ET THEOL. DOCT. HVIVSQUE PROF.

P. O. FACVLTATIS THEOLOG. H. DECANO

ET AD ÆDEM SP. S. PASTORE,

IN ILLVSTRIS ACADEMIÆ VARNIACÆ

AVDITORIO MAXIMO

ANNO MDCCXXXVIII. d. 28 Martii

horis confvetis

ad publicum examen defert

AVTOR & RESPONDENS,

M. THOMAS CHRISTOPH. LVGER,

Güftrovia-Megapolitanus.

ROSTOCHII,

Typis IOH. IACOBI ADLERI, SEREN. PRINC. & ACAD. Typogr.

DISPUTATIO THEOLOGICA

DE CONFORMATIONE
Gymnasium
M. THOMAS CHRISTOPH VON
NEM SPRI...

ANNUS...

SVMMVM VENERABILIT...

PR...

DOM JOHANNES CHRISTIANUS

BYRGMANNO

PHD ET THEOL DOCTOR

IN FACULTATE...

IN LITTERIS...

ADU...

ANNO...

AVTOR...

M. THOMAS CHRISTOPH VON

...

...

DISPUTATIONIS THEOLOGICÆ,
Sectio I. EXEGETICA.

ROM, XII, v. 2.

Και μη συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορ-
φῶσθε τῇ ἀνακαινώσει τῆς νοῦς ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμαζέειν
ὑμᾶς, τί τὸ θελημα τῆς Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ευαρεστοῦ καὶ
τελειοῦ.

Versio SYRIACA.

Et ne assimilemini huic sæculo, sed transformamini
per renovationem mentium vestrarum, & distinguite,
quæ sit voluntas DEI-bona & accepta ac perfecta.

Versio LUTHERI.

Und stellet euch nicht dieser Welt gleich, sondern ver-
ändert euch durch Verneuerung eures Sinnes, auf daß ihr
prüfen möget, welches da sey der gute, der wohlgefällige,
und der vollkommene Gottes Wille.

Versio BEZÆ.

Et ne vos configurate sæculo isti, sed transformate
vos per renovationem mentis vestræ, ad hoc ut probe-
tis, quæ sit voluntas DEI bona illa, placens ac perfecta.

A.

Versio

Verſio ERASMI.

Et ne accommodetis vos ad figuram ſæculi hujus, ſed transformemini per renovationem mentis veſtræ, ut probetis vos, quæ ſit voluntas DEI, quod bonum eſt, acceptum & perfectum.

Verſio SEBAST. SCHMIDII.

Et ne conformamini mundo huic, ſed transformamini renovatione mentis veſtræ, ut probetis vos, quænam voluntas DEI, quod bonum eſt, acceptum & perfectum.

§. I.

*Connexio
generalis.*

INeo PAVLVVS eſt, epiſtola ad Romanos Evangelium Romanis tradens & exponens, ut doceat *primo*, id eſſe virtutem divinam juſtificantem & ſalvantem credentes Judæos pariter atque gentiles, hoc eſt, omnes homines, quos lex ſive non ſcripta, ſive ſcripta, & per eam propria conſcientia reatu culpæ & pœnæ obſtrictos teneat, ſine omni legis ſive naturalis ſive Moſaicæ influxu, ita tamen, ut *conſignificet* & demonſtret, non omnem legis divinæ rationem ſuperhabendam jam eſſe, ut potius juſtificati per gratiam ſolam, legi divinæ vitam exacte conformem inſtituere, carnis opera devitare, & ſecundum ſpiritum in novitate vitæ, juſtitiam fidei per juſtitiam B. O. propalam declarantes ambulare debeant. Quæ quidem demonſtratione recitata, *dein* ceritudinem ſalutis ad finem vitæ uſque perſequitur, quæ, cum memorata Evangelii virtuti fide applicatæ innitatur, id *efficiat*, ut de abſoluto quodam electionis & reprobationis decreto cogitandi locus non ſit, tantum abeſt, ut exemplum Judæorum obvium hanc imaginationem falſam gentilibus excitare poſſit, quippe qui non rejecti ſint à gratia CHRISTI adeo, ut illius nullo prorfus modo iterum participes fieri queant, ut potius in verſo plane modo Judæi ad CRISTUM redire, dummodo vocationi gratioſæ obſequantur, poſſint, & viciffim gentiles perdi, ſi ſuperbierint, & ad voluntatem divinam, ad fidem & vitæ

& vitæ sanctitatem ordinatam non attenderint. Igitur nunc Romanos sedulo *hortatur*, qui ex gentilismo ad CHRISTUM conversi, & gratia justificante & salvante donati erant, ut hac de causa omnino vitæ sanctæ ad finem in fide viva studeant, & secundum spiritum ambulent; quem in finem regulas sanctæ vitæ prolixè suppeditat, ordiens in capite 12mo nostro, & ulterius pergens, donec convenienti epilogo c. 16. epistolam sanctæ pulcherrimam, & materiæ præstantia ac dignitate maxime gravem claudat. Ex quo adpareret, dictum, quod exequendum mihi summi, ad postremam epistolæ sectionem pertinere, practicam videlicet, quæ de regentorum & justificatorum præcipit officio.

§. 2. Poscunt Theologi Exegetæ, ut in textus sacri interpretatione singularium circumstantiarum habeatur ratio. Quorum vestigia signaturus, & subsequatur simul tractationis ordinem insinuaturus easdem, quoad expresse propositæ sunt, in limine recensuisse juvabit. Commendatur scilicet hic renovationis studium, & quidem

*Dispositio
textus.*

I. negative, dum mundo huic conformari prohibemur,

ubi a) objectum: τῷ αἰῶνι τῆς αἰ.

β) actus: μη συσχηματίζεσθε.

II. positive, dum transformari jubemur,

ubi α) actus: ἀλλὰ μεταμορφώσθε

β) modus, per renovationem mentis

1. subjectum: τὸ νοῦς ὑμῶν.

2. actus: ἐν ἀνακαινώσει.

γ) finis, probatio voluntatis divinæ

1. objectum reale: τὸ θελημα τῶν θεῶν &c.

2. actus: εἰς τὸ δοκεῖν.

§. 3. Priusquam singula hæc seorsim persequar, specialis coherencia textus nostri cum antecedentibus judicanda erit, ad quam particula copulativa καὶ nos deducit. Cæperat Apostolus

*Connectio
specialis.*

stolus præcedenti versu tradere regulas sancte vivendi generales, exigens cultum pium & sincerum DEO præstandum per oblationem sui ipsius tanquam spiritualis victimæ loco pecuniarum in V. T. cultu Levitico olim præscriptarum & offerendarum. Hanc velut thesin substratam jam ulterius persequitur amplificando & illustrando, ita ut doceat non posse hunc DEO cultum præstari, nisi, qui sistant seipsos, s. synecdochice corpora sua sacrificium DEO, simul sæculi hujus mores averfentur, illisque non configurentur, sed in aliam formam configurentur mentis renovationi studentes. Ita COCCEIUS (a) b. HVNNIVS (b), S. R. D. D. ENGELCKEN, Patronus atque Præceptor meus singulari honoris ac obsequii cultu ob tanta ejus in me merita æternum prosequendus (c), plures. Sunt, qui paulo aliter versum nostrum cum præcedenti connectunt. Arbitrantur, PAVLVM præcepta vivendi, quæ ad morum emendationem, & gratiæ rectum usum conducunt, gradatim commemorare, ita ut ab iis, quæ ad corpus spectant, v. I. incipiat, & postea demum ad cultum animi progrediatur. Sic STÉPHANVS DE-BRAIS (d) ad comma 1, c. 12. scribit: *primum officii nostri momentum positum est in pietate, quæ circa DEI cultum versatur, tum internum s. privatum, singulorum fidelium, tum externum & publicum totius ecclesie; privatus partim corpore, partim animo exercetur. Et corporeus quidem ille vetus in victimarum oblatione per sacerdotes Levitas occupatus abrogatus est cum lege Mosaica per Christi gratiam & Evangelium. non tamen putandum est, DEVM à nobis nullo corporis ministerio coli velle. Pro corporibus alienis pecorum nostra ipsorum corpora DEO consecrare debemus.* Quibus ad v. I. adnotatis ad v. 2. hæc habet: *Sed*

(a) Opp. tom. 4. Commentar. in ep. ad Rom. p. 191.

(b) thes. apostol. Comment. in ep. ad Rom. p. 103.

(c) in der heiligen Sabbath's Lust paraphr. ep. Dom. I. p. Epiph. p. 35.

(d) analysi paraphrast. ep. Pauli ad Rom. Franc. & Lips. 1707. pag. 151. sq.

Sed tamen animi præcipua ratio habenda est in pietate circa DEI cultum &c. Ingeniosa hæc sunt, fateor, nec profus improbanda. Cum autem præcipua ratio, ut ipse fateatur DE-BRAIS, habenda sit animi, & ab hujus immutatione corporis rectus usus pendeat, de illa quam hæc prius acturum fuisse credo Apostolum, si ordine convenienti & naturali pergere voluisset. Quapropter iis, qui comma hoc secundum, ut explicationem primi spectant, me potius adjungo.

§. 4. Ad rem ipsam venio, & primo. quid sibi velit το μη συζηματι ζεωδε τω αιωνω γερω dispiciam. Vox αιωνος à Lexicographis derivatur ab αιει εναι, quasi dicas (e) juxta ARISTOTELEM αιει (poërice αιεν) ων, semper existens (f). Responder hoc nomen Hebræorum חַיִּי, & Latinorum sæculo, nec minoribus, quam ista sunt, obnoxium est æquivocationibus, de quibus videri possunt JO DAMASCENUS (g). MATTHIAS FLACIUS (h). JO. CASPARUS SVICERUS (i). EDUARD. LEIGH (k). Proprie significat durationem, eamque diversi generis. Mox infinitam à parte ante & à parte post, seu initionis atque finis expertem, quæ est æternitas absoluta. Quo sensu DEO tribuitur προθεσις των αιωνων, propositum sapientiæ divinæ in CHRISTO ab æterno factum Eph. 3, v. 11, idemque nosse dicitur omnia opera sua απ αιωνος Act. 15, v. 18. Mox significat durationem finitam à parte ante, & infinitam a parte post, quam æviternitatem seu æternitatem respective vel secundum quid talem adpellant. Hoc respectu de peccatore in SPIRITUM dicitur, quod ουκ εχει αφεσιν εις τον αιωνα, αλλ' ενοχος

Etymologia
est homonymia vocis
αιων.

A 3

εσιν

(e) de celo L. I. c. 1X.

(f) vid. HENR. STEPHANI Thesaurus græca lingua v. αιων p. m. 257. sq.

(g) de orthodoxa fide L. II. c. 1. p. 69. sqq. ed. Marp. 1692.

(h) Clavis script. s. P. I. v. seculum. p. 1128. sq.

(i) thes. Eccles. T. I. v. αιων p. 140. sqq.

(k) Critic. s. N. T. v. αιων p. 25. sqq.

ἐστὶν αἰὼνις κρίσεως Marc. 3, v. 29 & de CHRISTO, quod sit sacerdos eis τὸν αἰῶνα Hebr. 5, v. 6. Mox adhibetur de duratione finita à parte ante & à parte post, quæ tempus adpellatur, ita tamen, ut diuturnitatem haud raro connotet. Hanc PETRUS innuit, quando DEUM esse locutum ait, per Prophetas ἀπ' αἰῶνος Actor. 3, v. 21, nec non PAULUS, verba faciens de demonstratione gratiæ divinæ superabundantis in CHRISTO ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις Ephes. 2, v. 7. Uterius usurpatur metonymice de rebus, quæ durant, seu in æone existunt, sed non uno in sensu. Non nunquam designatur hac voce mundus quoad substantiam, quando v. c. συντελεῖα τῶν αἰῶνός τε τῶν ἀρχόντων ἐστὶν αἰῶνος τῶν ἐπιτελεῖν Hebr. 1, 2. c. 12, 3. Non ignoro, hunc significatum repudiari à Cl. OEDERO; sed ei satisfacit celeb. JO. CHRISTOPH. WOLFIUS (1). Alia vice illa statum præsentis vitæ denotat, cui convenire PAULUS negat absconditam DEI sapientiam, tanquam σοφίαν ἐστὶν αἰῶνός τε τῶν ἀρχόντων ἐστὶν αἰῶνος τῶν ἐπιτελεῖν 1. Cor. 2, 6. conf. Luc. 20, 34. Cognata est significatio, qua res terrenas exprimit, & ad curas τῶν αἰῶνός τε τῶν ἐπιτελεῖν Matth. 13, 22. Marc. 4, 19. refertur. Denique αἰὼν accipitur pro mundo non materialiter, sed formaliter, ut FLACIUS inquit (m) pro gestu hujus mundi, pro corruptione hujus mundi, pro perverfis hujus mundi moribus, s. in concreto, s. in abstracto. Quando enim 2. Cor. 4, 4. diabolus ὁ θεὸς ἐστὶν αἰῶνος τῶν ἐπιτελεῖν vocatur, nonne per αἰῶνος indicantur, quibus diabolus, quoniam se totos ipsi subjiciunt, velut DEVS imperet. Sed σκοπὸς ἐστὶν αἰῶνος τῶν ἐπιτελεῖν nil aliud, quam profigatam vivendi rationem innuere potest Eph. 6, 12. Hinc ESTIUS scribit: *seculum est mundus pro genere humano, maxime qua parte sibi relictum est, et terrena sapit, multum usitata*

(1) Cur. philol. & Crit. in X poster. Pauli epistol. p. 745-599.
 (m) l. c. p. 129.

strata sunt in scriptura N. T. praesertim addito pronomine demonstrativo, hoc saeculum. (n) Facile eidem subscribo, nisi quod, pronomine demonstrativo *το αἰῶνι* adjecto non ad homines tantum corruptos respici credam, verum ad ipsam etiam quam maxime corruptionem, quatenus iis inest, pravisque institutis & moribus exprimitur. Hoc vocat Apostolus *περιπατεῖν κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς κοίτης* Eph. 2. 2. & *ἀγαπᾶν τὸν νῦν αἰῶνα* 2. Tim. 4. 10. Addi his possent aliae hujus vocis, quae à nonnullis venditantur, in N. T. adceptiones, quae vel angelos, vel V. aut N. T. vel generatim certas economias & periodos indigitare censetur. Sed quoniam instituto meo non solum non inserviunt, sed & plurimis adhuc expositae sunt difficultatibus, eas data opera praetereo.

§. 5. Quodsi hactenus recensita in praesentem rem conferamus, sua sponte intelligitur, *αἰῶνος* notione h. l. ad ea, quae mali quid (morali sensu) ut talia involvunt, respici, quoniam dehortatio hac propositioe comprehenditur, quae malum supponit. Sed nec duratio, nec mundi machina, nec vitae praesentis status, quatenus à DEO est, nec res terrena, citra abusum spectata, pravitate quandam, ad quam homo conformari queat, inferunt: quapropter nec ista putari queunt. In confesso id est apud omnes, sed disquirendum adhuc est, utrum *αἰῶν* h. l. spectetur in abstracto, an vero in concreto: *αἰῶν* in concreto designat homines malignantes aequae DEO averfos; at in abstracto, statum mundi perditum, Deoque exosum, in hominibus impiis & malignis conspicuum. Sunt, qui notionem utramque in hoc dicto simul conjungunt, quorum autem mens ex iis, quae de alterutra significatione commemorabuntur, intelligi haud aegre poterit.

§. 6. Qui *τὸν αἰῶνα* concretive exponunt, licet generatim idem sentiant, in diversas tamen, si queras, quinam sit ille,

*Significatus
αἰῶνος, qui-
nam h. l. pos-
sibilis?*

*Significatus
concretivus
quinam?*

(n) Comment. in ep. ad Rom. Commentar. in omnes epist. N. T. p. 147.

ille, s. quinam sint homines illi malignantes & impii à quibus Apostolus cavere jubeat? discedunt partes. HENR. HAMMONDUS, Theologus Anglus (o) ad Gnosticos adludi absque hæsitatione scribit. Hæc enim est ipsius paraphrasis: *nec patiamini vos irretiri impuris moribus Gnosticorum hujus ætatis, qui junctis operis cum Judæis contra beneficientes christianos persecutionem vitant, eamque in alios avertunt, & ea ratione multos decipiunt, sed cum &c.* Mirari quis posset, nisi constaret, illum Gnosticos quavis occasione data immiscere. Ipse CLERICUS hoc in eo reprehendit, præfat. editionis primæ scribens: HAMMONDUS tria habet, quibus potissimum nimium indulget: Gnosticos nempe, obsidionem Jerosolimitanam, & disciplinam ecclesiasticam s. e. xcommunicationem; quæ passim inveniunt, ubi alii interpretes alia omnia quarunt. Idem (p) hæc inter alia habet: *talìa sunt, quæ hujus capituli paraphrasi de Gnosticis insarfit sine ulla necessitate, quasi vero nulli fuerint infecti vitiis contrariis virtutibus, quas Apostolus commendat præter Gnosticos!* Majorem speciem præferre videtur WITTICHIUS, qui τῶν αἰωνῶν τῆς nomine Leviticorum sacerdotum externam vestium corporumque munditiam designari credit. Sensum enim verborum hunc facit (q): *Sic vos met ipsos offerentes, adeoque actum sacerdotalis muneris exercentes nolite putare, vestium mutationem, corporis abluitionem, aliaque similia externa ad vestri sanctificationem requiri, sicut in hoc sæculo inter sacerdotes Leviticos, qui ad hæc hodie sacrificia, quamdiu stat templum, immolant, nolite vos conformare ad eorum mores, sed &c.* Uberius hæc declarat (r): *Dixerat Apostolus precedenti versu, debere christianos semet ipsos offerre DEO in hostias & sacerdotes; & priori quidem versu explicuerat hostiarum*

(o) *epistolis sanct. Apostolor. & apoc. Joh. b. l. p. 91. N. T. paraphr. & annotat. illustrati ed. Franc. 1714.*

(p) *N. T. Hammondiani l. c. in nota ad vocem λογικῆν v. l. sub finem pag. 92.*

(q) *μεταλλειῶν s. investig. ep. | P. ad Rom. b. l. p. 510.*

(r) *l. c. p. 519.*

arum Leviticarum qualitates, atque adeo ostenderit similes in christianis locum habere oportere, nunc etiam quales debeant esse qualitates sacerdotum christianorum in oppositione Levitarum docet. *Jubet ne conformentur* *ἵνα αὐτοὶ ἴσῳ.* Hinc concludit (s): mirum est, quod id interpretes accipiant in comparatione ad gentes, cum in scripturis soleat accipi comparate ad Judæos, idque plane requirat præsens locus. Agitur enim hic de sacerdotibus, cujusmodi sunt omnes fideles sub N. T. sicque indicatur non tales nunc oportere esse christianos, quales olim erant Levitici sacerdotes, quorum puritas legalis consistebat in ablutione corporis, & renovatione vestium; hic vero cum cultus noster sit spiritualis, renovationem & purgationem mentis requirit. Nîmis longe hæc petita sunt, quam ut calculum mereantur. Supponitur vocis *αὐτοὺς* notio, quæ in toto N. T. locum non habet, nec dictis excitatis, quibus præterea sensus alienus adfingitur, roborari potest. Supponitur, PAVLYM christianos ut sacerdotes h. l. considerare, cum eos tantum ut victimas spectet. Simile autem nec ultra, quam ab Apostolo propositum est, extendi, nec extra limites ex primo commate ad sequentia transferri debet, nisi & renovationem mentis, & divinæ voluntatis probationem ex analogia aut oppositione Leviticorum sacerdotum velis explicare. Et quid opus erat, ejusmodi præcepta Romanis gentilibus, & a Judæorum sacris longemotis præscribere, de quibus suspicari haud facile poterat, eos ritus V. T. imituros fore, cum præterea dudum ut christiani edocti essent, universum cultum ceremoniale fuisse adumbratilem, & in N. T. nullum amplius usum habere, cum excidio urbis & politię Judaicę instanti proflus abolendum. Rectius nam sententia præcipiunt, qui generalius mundum, coneritive spectatum, interpretantur. In his est b. SCHOMERVS, Theologus quondam Rostochiensis longe inelytus (t), scribens: *nomine mundi apud Apostolum intelligitur multitudo ingens hominum infidelium, qui illis, qui ad fidem conversi sunt, opponuntur;*

B

V. I.

(s) l. c. p. 520.

(t) exeg. in ep. P. ad Rom. & utramque ad Corinth. p. 59.

v. 1. Cor. 5, 10, nunc cum inter christianos vivimus solos, haud de-
 beamus observare, quae sunt mundi i. e. ethnicorum & infideli-
 um; sed dolendum, quod maxima pars illorum nomine magis quam
 re christiani sint. Huic concinit D. HENNINGES, nisi, quod
 paulo latius capiat *αἱσθη*: ita namque scribit (u): Nullum du-
 bium est, quin Apostolus ad gentiles & Iudaeos & pseudochristianos
 hac locutione respexerit. Nam quod gentiles concernit, hos nec ipse
 nomine denotari ex praecedenti capite v. 15 constat. Et vero ex
 impia horum vita perversa mundi facies satis clare elucebat, pro-
 ut videre est & selevatissimis illis, quos Paulus Rom. 1. in iis nota-
 vit, moribus. Lucem etiam his adferunt, quae ad Ephesios scrip-
 sit cap. IV, 17: *νεποσθ* hac ambuletis, quemadmodum & reliquae
 gentes ambulant in vanitate mentis suae, dum mentem habent ob-
 tenebratam, abalienati à vita DEI, propter ignorantiam, quae
 est in illis & excæcationem cordis eorum, qui posteaquam perue-
 nerunt eo, dolere deserunt, semetipfos dederunt lasciviae, ad pa-
 trandam immunditiam omnem cum aviditate. Eadem autem ra-
 tione Iudaei improbi, qui externa quidem religionis professione ab
 ethnicis discrepabant, moribus tamen & vita eorum quam simili-
 mi erant, mundo recte accensentur. Nec minus plendochristiani,
 qui christianam fidem, quam ore profitentur factis suis negant, eo sunt
 referendi, cum fallacis mundi proprium sit, aliud dicere, aliud
 vero agere.

Significatus
 abstractivus.

§. 7. Significationem itaque concretivam, qua *αἱσθη* pro ho-
 minibus malignantibus & impiis dicitur, non rejiciam, dum-
 modo alienae & falsae praescindantur hypotheses; sed abstra-
 ctiva tamen quoque significatio ita comparata est, ut admit-
 ti tuto queat. Imo potest uterque mundus, ni fallor, haud in-
 commode conjungi, quia homines in mundo hic non nisi ratio-
 ne corruptionis considerantur, nec ista corruptio locum habe-
 ret, nisi homines supponerentur, qui eam foverent & exfere-
 rent. Interim hanc ipsam ob causam, quoniam homines in
 mundo

(u) Disp. in b. l. dissertati. exeget. p. 156. sqq.

mundo h. l. nonnisi ratione pravitatis, minime vero in se, spectantur, concinnius & expeditus videtur ipsam illorum corruptionem, abstractam ab hominibus, in se consideratis, proxime & immediate intelligere. Omnia enim, quæ hic cavenda sunt, ad pravitatem in mundo, seu hominibus, redeunt, non ad ipsum mundum vel homines, cum nec illo exire, nec his simpliciter nuntium mittere, quoad vitam DEUS nobis largitur, debeamus. Favet huic meæ exegeti usus vocis *αιωνος*, quæ confirmare quoque mihi videtur pronomen demonstrativum, quod PAVLVS addit, inquiens: *τω αιωνι της*. Est hoc pronomen aliquod determinans, quod non tam facile ad certa individua, quæ nemo quoque, PAVLVM h. l. innuisse, censere potest, quam corruptionem mundi generalem sæculi ejus, quo vivebant Romani, adplicari potest. Quapropter determinate *αιων* capi debet potius pro statu sæculi NB. corrupti & maligni, quam pro hominibus corruptis in hoc mundo viventibus, qui non semper sunt iidem, aliis decedentibus, aliis succrescentibus, ita tamen, ut mundi status corruptus semper idem sit maneatque, mutatis licet subjectis 1 Ioh. 5, 19. Licet at hoc sensu in subsidium vocare JO. OLEARIVM (w) ita differentem: *solet in sacris mundus corruptus & a DEO aversus non absolute αιων, sed cum addito vel εως αιων, uti e. g. b. l. ο υν αιων, vel ο εως αιων, vel ο αιων της νοσους της* adpellari. Determinatio autem intelligitur non solum generalis, quæ omnem omnino corruptum mundi statum respicit, sed etiam specialis, ad vitia, quibus dediti erant, qui tempore PAVLI vivebant, & Romanos conversos facile in transversum agere poterant, pertinens. Qui enim in genere omnem vitare debet impietatem, præsentium maxime debet averfari mores perversos, qui ut in sensus incurrunt, ita quoque animos facillime movent & corrumpunt, ad fines etiam tum temporis consequendos accom-

B 2

moda.

(w) exercitatt. philolog. in epistolas Domin. exercitat. super ep. post Epiphan. p. 54.

modatissimi. Neque omittenda est constructio verbi *συσχημα-
τιζομαι*, quod eadem sic ratione cum objecto reali conjungitur
1. Petr. 1, 14. juxta exemplorum profanorum copiam, quale est
apud SCAPULAM (x) dictum PLUTARCHI in Numa :
συσχηματιζονσαι προς τον αμμουνα βιον, conformantur ad vitam
inculpatam.

Quis ille?

§ 8 Quando igitur *αιωνα* in sensu abstractivo per Ita-
rum mundi corruptum exponimus, quo in hic consistat, paucis
declarandum est. Supposito peccato originali, quod in impiis
regnat, eodem comprehendimus cunctas pravas hominum hu-
jus sæculi propensiones, consuetudines, mores, quas actiones
malas uno nomine adpellare licebit. Atque hæ sunt vel internæ,
vel externæ, cum vel intra animam subsistant, vel extra eandem
peragantur, vel in corpore hominis ipso, vel extra illud, eæque
pro diversitate modi agendi in homine vel clandestinæ, vel
manifestæ. Internæ (quæ quatenus externe se produnt. & a-
ctiones externas pravas gignunt & producunt, à nobis animad-
verti possunt, adeoque h. l. includi debent) dicuntur *επιθυμια*,
concupiscentiæ pravæ, (non in actu primo, sed secundo). quibus
id, quod sensibus gratum acceptumque visum est, licet in se
malum omnino sit, & a lege divina alienum, audaci nisu adpeti-
tur consequendum. 1. Petr. 1. 14. c. 4. 2, 2 Petr. 3, 3. quales
sunt respectu DEI concupiscentia sustendendi numinis ignoran-
tiam erroresque de rebus divinis producendi, quin pariter ab-
jiciendi & negligendi cultum DEO debitum: respectu mundi
vero, rerumque mundanarum, prouti a Johanne recitantur,
*επιθυμια της σαρκος, επιθυμια των οφθαλμων, και αλαζο-
νεια της βιου* 1 ep. 2, 16. *επιθυμια κοσμικαι* Tit. 2, 12, *επι-
θυμηναι κατὰ της ψυχης* 1 Petr. 2, 11. sine quibus cum nulla
actio externa peccaminosa concipi possit Jac. 1, 15. eæ etiam ad
statum mundi corruptum referendæ sunt. Quando jam ad
serui concupiscentias actiones esse, id non nisi ratione animæ
ad-

(x) in *Lexico Græco* pag. 599.

adeptum volo; ceteroquin enim *επιθυμια* fundamentum quoque & causa actionum dici possunt ex quibus hæ demum proveniunt, sive sint internæ, sive externæ. Nam ab his proficiscuntur etiam internæ, quatenus in anima absolvuntur, nec, ut tales, extra eam egrediuntur. Sic v. g. negatio existentie divinæ tantum in corde facta, interna hominis maligni actio est, quæ suum habet fundamentum in concupiscentia prava DEVM abnegandi: quaquam alias respectu animæ ipsa concupiscentia actio dici mereatur. Externæ clandestinæ dicuntur, quas homines artis simulandi dissimulandique periti, sub specie quandoque boni externe perficiunt contra legem DEI in aliorum maxime detrimentum, vel ut nemine adverteute suos expleant cupiditates, cultuique divino aliquid derogent. Sic toties e. c. alter alterum defraudat, alterius felicitatem per cuniculos subruit, vita alterum ex improviso & per insidias privat, *εν μορφοσει της ευσεβειας* ad fidei naufragium alteri inferendum operam collocat, doctrinis ad genium sæculi accommodatis, speciosis quidem, at vere nocivis verbi divini elevat, Evangelium de CHRISTO impugnat, & ridendum cavillatoribus sistit, bonos ordines in ecclesia turbat, & mores christianos proferibendi occasionem suppeditat, mutis, quæ dicuntur, peccatis seipsum inquinat &c. Mala actiones externæ manifestæ sine multo pudore propalam coram hominibus perpetrantur, inque omnium simul oculos, ut tales incurrunt, Gal. 5, 19. conf. Rom. 1, 24 - 32. Eph. 4, 17, 18, 19, 1 Petr. 4, 3, ubi de gentilium infami vivendi consuetudine legere est: de Judeis exstat locus Rom. 2, 23, 24. & de Pseudochristianis colligitur ex Rom. 13, 11 - 14. quicquid enim interdum ad pallianda nefaria facinora sua a mundanis hominibus in medium profertur, id eorum contegendæ turpitudini adeo non sufficit, ut potius magis exosos se reddant, omnem vitam improbitatem laudaturi, & sub singularium virtutum specie commendaturi.

Quis non?

§ 9. Cum igitur *αιων* abstractive spectatus non nisi prava actiones, à quibus solis abstinere debent, qui mundo configurari non volunt, denoter, nullo negotio intelligitur, quantopere fallantur, qui latius, quam fas est, hæc extendunt. Pontificii mundo nos non conformari dicunt, quando præceptis, & consiliis, quæ vocant, Evangelicis morem gerimus, & abdicatis sæcularibus operibus & actionibus externis quibuscunque, iis etiam, quæ ad illud vitæ genus, in quo legitime nos constitutos videmus, pertinent, vitam monasticam ceu religiosam mereque spiritualem eligimus ad majorem beatitudinis gradum in altera vita consequendum. Ex quo consequitur, omnem vitam extra monasteria pertinere ad *τον αιωνα της ζωης*. Nolo repetere ea, quæ Theologi nostrates commentis his consiliis pridem opposuerunt: sed *αιωνα της ζωης*, à quo PAULUS avocatur, perperam huc trahi, quis non videt? Consilia Evangelica ipsis Pontificiis fatentibus non ad omnes pertinent, sed perfectiores tantum. Hanc autem adhorrationem quis universalem esse negaverit? Quis omnes homines DEO se offerre, intime renovandos esse, voluntatem DEI explorare debere inficias iverit? Quis denique sibi pervaserit, PAULUM præcepisse, ut omnes Romani intra monasteria se abderent, & superstitioso nec uno nomine detestando religiosorum ordini semet addicant. Sed hæc fusius contra Pontificios disputat BALDUINUS (y) & FISCHER (z). Confer BAIERUM (aa). Nec magis audiendi sunt Anabaptistæ, qui ex eo, quod christiani mundo configurari non debeant, inferunt, christianos licite non posse uti contractibus, aut magistratum gerere, fœdera inire, arma gestare; vel paulo speciosius: pios non debere vestiri pretiose, lautis cibis uti, ridere, nuptias contrahere, convivia celebrare, musicam exercere, aut ea delere.

Etari,

(y) *Comment. in epp. N. T. h. l. p. 220. ff.*

(z) *in der Christlichen Sitten-Kunst aus dem 12 cap. ep. P. ad Rom. p. 41. fqq.*

(aa) *Disput. de conformat. cum mundo fugienda ex loc. Rom. 12. 2.*

Etari, docente HENNINGES (bb). Hæc rum demum recte colligi ipsis largiar, quando prius evictum dederint, ista omnia in se prava esse, quod nunquam perficient. Revocant hæc somnia ex parte, hodierni Fanatici, & Novatores, sanctitatis specieem adfectantes, aut converforum titulo se effeientes. Hi omnes omnino comedias, saltationes, ludos, artificiosas pieturas &c. abominantes in ipsis verbis Paulinis præsidium invenisse sibi videntur. Depravatores enim Bibliorum BERLEBURGENSES ad h. l. (cc) ita commentantur: **Wer der diesen Welt-Lauff nicht gleich in ihren Sünden, Eitelkeiten, Thorheiten, Lüsten, und sündlichen Gewohnheiten, Taugen, Spielen, Scherzen &c. Welches alles sie bey ihrem ceremonialischen Gottes-Dienst ungehindert treiben können: worinnen auch alle Gänge und Schliche, der Sinn und die maximen der Welt begriffen werden.** Idem in his actionibus profiteur à publica harum doctrina remere discedens HENR. CHRIST. EHRENPFFORT, qui indifferentiam actionum ab inepto non converforum iudicio repetit, utque fucum legentibus faciat, ea in indifferentibus numerari tradit, quæ ab omnibus viris bonis vel in vitis ponuntur, vel saltem simpliciter indifferentia non dicuntur, (dd) inquiens: **Der Unbekehrte achret viele Dinge an sich und andern seines gleichen vor erlaubt, und unsündlich, wo nicht gar vor eine Tugend und Anständigkeit. Hieraus ist die falsche Lehre der sogenannten Mittel Dinge entsprungen. Denn sich je zuweilen ein kleines (und wie man es nicht ohne Læsterung des Namens Christi sagen, ein Christliches) Rauschgen zu trincken, wo man nur Sinn und Verstand dabey behalte; Taugen, und mit Spielen die Zeit passiren, im Scherze lügen, und den Nächsten**

[bb] l. c. p. 162. sq.

(cc) *Biblia juris* h. l. p. 316.

(dd) im Geheimniß der Bekehrung pag. 29. sq.

Nächstent aufziehen, Vorhingen *ic.* sollen keine Sün-
 de seyn. Nos derestatur omnes illas actiones, quæ vel in se,
 vel in suis circumstantiis accidentalibus pravae sunt. Sed eo
 nos non abduci patimur dementiae, ut eas quoque actiones,
 quæ vel abstractivæ sunt indifferentes, (quales dari nemo sanæ
 mentis abnegare poterit), vel in circumstantiis suis essentialibus
 sunt & manent indifferentes, (quamdiu accidentalibus malis,
 quæ abesse possunt, non commaculantur) sub specie *αιωνος* *της*
 traducamus. Sicut enim malitiosorum est solertia, impietates
 veras & contestatas excusare aut dilaudare velle; ita non nisi
 Stoicos & Catones decet rerum indifferentium usu sobrio ho-
 mines interdicerere velle, aut stolidis & inepte instatis convenit,
 arrogare sibi jus conscientias constringendi, eaque damnandi,
 quæ nulla lex divina prohibet, sed sapientissimum numen homi-
 num permisit arbitrio. Liberum mihi, reor cum Theologis,
 semper, hanc vel illam viam ingredi, & calcare, dum honestæ
 recreationis causa obambulo, h. e. ut Theologi respectu reve-
 lationis loquuntur, actionem indifferentem suscipere, ut propte-
 rea sæculo corrupto tamen me conformare dici nequeam.
 Scite hypocrifin illam derexit COCCEIVS, (ee) qui verba: *Et*
ne configuremini huic sæculo, hoc commentario illustrat: *id non*
significat christianum debere esse singulari vestium forma, aut simi-
libus rebus differre ab aliis. quædam necesse est nos facere cum gen-
tibus v. c. edere, bibere, parentes honorare, liberos alere, in civi-
tates & societatem politicam congregari; nam & ille naturaliter
benefaciunt carni suæ, & quandam etiam honestatem studiosè ad-
fectant, quædam etiam licita ac concessa sunt nobis, in quibus
regnum DEI non consistit Rom. 14. 17. omnia tamen, quæ faciunt
cum gentibus, non faciunt christiani ut gentes; nam ille, quæ ut
*bruta animalia cognoscunt, in iis *φεισθησαι*, corrumpuntur Jud.*
v. 10. & earum corruptionem & cogitationes ac concupiscentia,
& quod DEVM non invocant, neque ei gratias agunt, deinde &
modus agendi indicat.

§. 10.

(ee) l. c. pag. 191.

§. 10. Satis de τῷ αἰωνίῳ τῆς ἑξομῆς Videndum nunc est, quid sibi velit interdictum illud: μη συσχημαρίζεσθε. Quidam Codices in Infinitivo legunt συσχημαρίζεσθαι, & etiam μεταμορφοῦσθαι observante ESTIO (ff), & WITTICHIO (gg). Idem quoque adnotavit JO. MILLIUS (hh) qui unum alterumque codicem excitat, in quo hæc lectio deprehenditur; sed varietas ista sensum plane non immutat; aut enim per enallagen modorum infinitivus pro imperativo usurpatur, aut pariter cum præcedenti infinitivo παρασησαι dependet à verbo παρακαλῶ, ut sit syntaxis hujusmodi: obsecro vos, non configurari sæculo huic, sed transformari &c. At enim vero nil nos urget, ut hos codices sequamur, cum unus aut alter codex receptæ & comprobatae lectioni, quæ nil incommodi habet, non sufficiat sollicitandæ. Retinemus ergo merito lectionem consuetam: μη συσχημαρίζεσθε, quam non in indicativo, sed imperativo accipiendam esse integra contextus series comprobat, παιδείαν, quæ imperativum, vel formaliter, vel virtualiter talem poscit, insinuans. Ipsum verbum συσχημαρίζομαι conflatum est ex verbo σχημαρίζω & particula συν. Derivatur autem σχημαρίζω ab σχῆμα, quod ab ἐχω iterum descendit. Significat autem σχῆμα non solum vi vocis habitum, sed etiam ex usu loquendi habitum externum gestus, oris, vestitus, ornatus & cultus (ii), nec uon formam aut figuram exteriorem, saltem, etiamsi intimi quid nonnunquam includat, extraessentialem. Hinc memorantur σχήματα Geometrarum, rhetorum, saltantium, scenicorum, de quibus videri possunt HENR. STEPHANUS (kk), BUDÆUS (ll). B. LUTHERUS quidem 1 Cor. 7, 31. τὸ σχῆμα τῆς κοσμικῆς ζωῆς reddidit:

Varians lectio & etymologia verbi συσχημαρίζομαι.

C

Das

(ff) l. c. p. 147.

(gg) l. c. p. 519.

(hh) N. T. ad b l. p. 449. not. m. n.

(ii) vid. SVICERVSThes. Eccles. T. II. p. 1200. sq.

(kk) thes. Gr. Linguæ p. 1327. 1328.

(ll) Commentarr. Gr. Linguæ p. 582. 1104. 1112. & Diction. Græco Lat p. 1328.

Das Wesen dieser Welt. Sed eum per vocem *Wesen*, non *εστω* aut substantiam mundi, sed externam ejus conditionem indicare (mm) voluisse, contra TRILLERUM, qui LUTHERUM eo nomine reprehendit, monet S. R. JO CHRIST. WOLFIUS (nn). Generatim denotat statum, conditionem, vitæ rationem, prout locis ex XENOPHONTE collectis demonstrat cel. GEORG RAPHELIUS (oo) Vox *χημασιζω*, quæ in N. T. non legitur, apud profanos scriptores dicitur pro formare, in certam formam componere, effingere, assimilare (pp). Atque hinc *συσχημασιζω* est conformare, configurare. alterius rei figuram in re exprimere, similem rei figuram vel formam alicui inducere, configurare, conformare. einer Sache die Gleichheit von der andern mittheilen, eine gleiche Gestalt einprägen, die Figur, die die andere hat; anthon: passive autem configurari. simili alicujus rei figura vestiri; vel intransitive: alteri se conformare & accommodare. Quo sensu dum in sacris literis usurpatur, non ad externa solum restringitur, sed & ad interna refertur. PETRUS namque de internis loquitur,

(mm) Nil hinc commodi percipiunt, qui mundi annihilationem negantes, innovationem autem adfirmantes ad vocem hanc se recipiunt. Quando enim D. D. LANGIVS scribit im Apostolischen Licht und Recht p. 243. -- daß nicht vom Wesen der Welt und desselben gänglichen Vernichtung die Rede sey, zeiget das Wort schema, die Gestalt, an, wie auch das verbum *παλαιει*, als welches nur von einer Veränderung kan verstanden werden &c Relictis aliis, quæ à Theologis monentur, respondeo, unius positionem non esse alterius exclusionem.

Scopo Apostoli sufficebat τὸ σχηματος abolitionem in animum Corinthiis revocasse; alibi vero s. literarum ipsius mundi substantialis abolitio inculcatur, ita ut concupiscentia, & cum his ipse mundus intercidere dicatur I Joh. 2. 17.

(nn) *Cur. Philol. & Crit. in IV priores S. PAVLI epistolas p. 413.*

(oo) *Annotationibus Philol. in N. T. ex Xenophonte collectis ad Phil. 2, 6. 7 pag. 267. 268.*

(pp) v. *BVDÆVS Comment. p. 675. 1104.*

quitur, quando (Petr. I, 14. habet: *μη συσχημαζόμενοι ταῖς προσηγορίαις ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις*, hoc est inquitur b. GERHARDO (qq, *non configurantes nec accommodantes vos prioribus desideris s. concupiscentiis, quibus secure indulgebatis, cum adhuc in tenebris ignorantiae & peccatorum haerebatis.*

§. II. Haud ægre hinc intelligitur, quid sibi velit *μη συσχημαζέσθαι τῷ αἰῶνι τῶν κακῶν*. Supposito, quod de malis actionibus capi debeat *αἰῶν*, ut ante dixi, mens Apostoli huc procul dubio redit: nolite vos conformare huic mundo, i. e. nolite actiones vestras conformes reddere actionibus improborum hominum, similem his figuram in illas transferre, nolite exprimere in actionibus vestris formam, figuram, habitum malarum actionum. Tribuitur autem *αἰῶνι τῶν κακῶν* s. malis actionibus *σχημα* aliquod, quatenus non solum hæc varia ratione sunt modificabiles, ac res, quæ variis formis & figuris externe sæpius immutatur, sed quatenus etiam in genere omnis actio mala distinctivi aliquid habet in externis & minus essentialibus, ratione causarum externarum, qualis est finalis, & in causa efficiente plures dantur, & ratione affectionum & attributorum, id quod ipsum earum schema dici potest. En igitur *μη συσχημαζόμενος τῷ αἰῶνι τῶν κακῶν* actionibus suis schema malarum actionum non inducit, easdem non perpetrans ipse, sed ab iis abhorrens, & schema istud abominabile reputans. Er läßt seine Handlungen nicht so gestaltet seyn, wie die bösen Handlungen gottloser Leute: er verrichtet sie (die innerlichen sowol als äußerlichen) nicht aus solchen Gründen, durch solche Mittel, und zu solchem Endzweck, als die gottlosen Leute thun, wenn sie ihre sündliche Werke betreiben: und es fließen daraus nicht so böse Eigenschaften und Würkungen.

§. 2. Ampliorem his luam adfundi nonnulli sibi persuadent, si vel ex mathematicorum scholis, vel ex histrionica arte

Quid συζη
μενηζόμε
b. 12

Undo Apo-
stolus hoc
verbum de-
sumserit

C 2

(qq) Comment. in b. I. pag. 103.

arte PAULI mentem declarare queunt. Cum enim, ut dixi § 10, *χηματισμα* Mathematicis non ignota sint, siquidem & Geometra figuras linearum angulorumque certo positu conjunctas *σχηματισμοι* adpellant, & Astronomis *συσχηματισμοι*, configurationes stellarum frequenter usu veniunt, ab iis mutuo sumfisse hanc vocem Apostolum, credunt. Hunc in sensum LAMP. ALARD (rr), qui *αυαγγελιστον* de hominibus impiis in mundo viventibus interpretatur, emphasin verbi *συσχηματισμοι* eruit, scribens: *Rom 12, 2. και μη συσχηματισθησθε τω αιωνι ηση.* Traducit Apostolus hic elegantem metaphoram a scholis mathematicis. Sunt enim PTOLOMÆO *συσχηματισμοι* stellarum configurationes, quas vulgo adpectus vocant, cujusmodi sunt trigonus, tetragonus, sextilis &c. atque hac ipsa metaphora vult Apostolus, ne sic in mundo & cum mundo versemur. ut cum eodem angulum rectum faciamus in configuratione, i. e. conspiremus in confusione opinionum, cultuum ac morum: Sed ut ita in mundo vivamus, ne mundi similes efficiamur: non admittamus conjunctionem sed oppositionem. Alii in hoc verbo enucleando recurrunt ad artem histrionicam, in qua variæ histrionum gestulationes simplici nomine *σχηματων* adpellantur, sicut & alias apud GATAKERUM (ss) de figuris & gestibus scortorum, quibus amasiis soleant *χαριθησθαι*, id fieri observatum est. Non is ego sum, qui virorum doctorum industriam culpam ausim, neque etiam has meditationes prout accommodationum nudarum loco habentur, repudiavero: vereor autem, ne in meras conjecturas desinant. Unde enim certiores reddimur, SPIRITUM S. deserto usu generali & communi, qui *χηματισμα* admittit in quibus nec de Geometris vel Astronomis statim cogitat quisquam, nec histrionicas simul vel salaces gestulationes semper respicit, ad disciplinas plerisque ignotas, saltem simplicioribus haud perspectas, aut ad vanas artes & impuras figuras, quæ

(rr) *Patolog. sacr.* p. 219.(ss) *diss. de N. Instrum. stilo opp. Critic.* p. 74.

quæ propter dissimilitudinem non nisi coacte huc trahuntur, digitum intendisse, cum nullo indicio id vel textus vel contextus prodar? Conjecturas autem humanas cum vero sensu à SP. S. intento miscere quid prodest?

§. 13. Missis igitur allusionibus istis in notione generali & abstracta persistimus, quam ita vero nolumus accipi, ac si schemata quidem sæculi, i. e. actionum malarum vitanda sint, neque tamen propterea ipsas actiones malas assumere s. imitari sit illicitum. Schema enim & antecedentia & consequentia actionum immediata ponit, his vero positis ut actio ipsa ponatur, multum necesse est. Quicumque igitur schema actionum malarum actionibus suis non deber inducere, is ipsas actiones suas in ipsas easdem convertere non debet. h. 1 Romani τῶν τὰ αἰώνια συζηματίζονται, prohibentur: E. suo tempore contingentium actionum malarum schema actionibus suis ne inducant, nec quoque ipsas suo tempore contingentes vel iis similes actiones committant.

Num schema ab actione separaretur?

§. 14. Eam hætenus persecutus sum interpretandi rationem, quæ mundum abstractivum supponit. Sed cum alii τῶν αἰώνων de hominibus corruptis & impiis in corrupto sæculo viventibus exponant, quosensu de iis τὸ συζηματίζονται dici queat, indicandum adhuc est. Scilicet συζηματίζονται est figura, forma & habitus, de externis & non essentialibus usurpatum. Nihil jam figurari in alio, vel figura nullius rei in alio existere potest, nisi quod ipsum figuram habeat. Homines ergo impii figuram habent, eaque in essentialibus ejus constitui nequit. Essentia autem vel natura hominis impii, quatenus impius & malignus dicitur, consistit in habitu, promptitudine & proar. fi perpetrandi plurimas actiones malas; figura igitur in eo deprehendi debet, quando ex habitu isto varios & crebros actus peccaminosos jam elicit, eosque diversimode adplicat. Quod si igitur quis μὴ συζηματίζονται deber hominibus impiis i. e. schema impiorum hominum non adsumere, cavere sibi is de-

Συζηματίζονται in significatione αἰώνων concretiva.

bet ne ejusmodi facinoribus se polluat, quibus se contaminant homines à DEO averſi, maligni & impii. Idem tamen, quod in ſignificatione abſtractiva monuimus, ſimul hic obſervandum erit: ſcilicet. cum ibi figura ſubjectam quoque cui ineſt, nimirum actionem ipſam, includat, quod hic non minus varii & crebriores actus habitum, ex quo illi enaſcuntur, conſignificent poſito enim effectu, qua tali, ponatur cauſa neceſſe eſt.

Alia interpretatio verbi συζηματι...

§. 15. Præter notionem configu-
randa, ex qua huc uſque το συζηματιζουσαι declaravimus, alia adhuc ſuccurrit, quæ τῶ συζηματι, quatenus ſpeciem ſignificat, reſponder. Profanis enim ſcripturibus haud inſolens eſt, ſpeciem ſ. adparentiam, prætextum συζηματι vocare, v. g. HERODIANUS loquitur de συζηματι πολιουρκιας, ſpecie obſidionis, & PLUTARCHUS inquit: αρητεως συζηματι την αναβολην ειναι φατκοντες (tt). Hoc ſenſu ſi cum verbis Apoſtoli comparavero, hortatur is Romanos regenitos & juſtificatos, ut totos ſe DEO offerant, & ne ſpeciem quidem, vel malarum actionum (abſtractivè αιωνι intellectu), vel pravorum hominum (ſenſu concretivo) imitentur. Speciem malarum actionum imitantur, qui ab actibus veritis externe quidem abſtinent, nec turpibus delictis ſe inquinant, ſed ita ſe tamen gerunt, ut ſuſpicionem impietatis incurrant, aut illud ſaltem, quod malum eſſe adparet, peragant, deſectentes à regula Paulina: Theſſ. , 22. απο παντος ειδος πονηρος απεχεσθε. Idem in ſignificatu vocis αιωνος concretivo obtinet. Sic v. g. qui lupanaria ſecure remereque ingreditur, licet illud ſcortationis cauſa haud faciat, nec ſcortis ſemet adjungat, ſpeciem mala actionis i. e. ſcortationis præ ſe fert, ſ. hominis laſcivi & libidinoſi. Se v. g. qui familiariter vivit cum hominibus petulantia explorata & profanis, licet ipſe profanam mentem nondum induat, nec ipſorum malefacta laudet, aut imitetur, ipſis tamen haud diſſimilis videretur, ſiquidem iis nos lubentiſſime conſociamus, quorum inſti.

(tt) vid. SCAPVLAM ad hanc vocem Lex. Græc. p. 546.

instituti & moribus delectamur juxta vulgatum illud: noscitur ex socio, qui non cognoscitur ex se. Prætruit hunc significatum ZIEROLDUS (uu), ad hæc verba commentatus; *μη συζητετε* De huius sæculo: non vitam dicitis similem amanti- bus sæculum hoc. E. nec speciem conformitatis habeamus, nec externa nostra cum more sæculi convenient - -. Falsum igitur est licere schema i. e. externa mundi imitari, dum intus aliter adfecti simus: non enim debemus DEVM coram hominibus negare Matth. 10, sed schema i. e. externa quoque mundi vitare. Idcirco non est vivendum sicut alii ante nos vixere & adhuc vivunt; vere renovati pro singularibus semper sunt habiti, qua inculpato non est vitanda; & SPENERUS (ww): Sane si christiani se conformare non debent sæculo, necesse est, ut in mundo pro singularibus habeantur, tali itaque inculpato non esset improbanda nec magnopere vitanda: prohibemur enim non solum, ne sæculo conformes simus, sed ut nec externa nostra cum more sæculi convenient. occurritur ergo exceptioni eorum, qui putant licere externa imitari, dum intus & in animo aliter adfecti simus. repugnat nempe hoc non solum universali Christi regula Matth. 10. qua detestamur coram hominibus negare, etsi in corde cum confiteremur, sed & hic schema i. e. externa mundi vitare jubemur, neque illius testera quasi insigniri. totius nimirum vite tenore ostendamus, nos non esse ex gente illa mundi, nec pro talibus haberi velle; sic enim ostenderemus, pudere nos Domini nostri. Res ipsa satis recte se habet. Sed nec phrasi Paulinæ, nec thesi positivæ, quæ negativæ opponitur, consentanea est, quod reor. hæc exegesis. Quodsi mens illa sedisset Apostolo, dicere præcul dubio debuisset. *ne quidem* externam speciem nos imitari debere (per thesin negativam), sed & hanc omni studio devitare (per thesin positivam). Externæ enim speciei malæ opponitur immediate non, renovatio intima mentis, sed externa circumspecta vivendi ratio.

§. 16.

(uu) Analog, fid per exeg ep. ad Rom. p. 71.

(ww) in ep. ad Rom. bomilet. paraphrasibus illustras. p. 200-52.

*Ratio essati
Paulini.*

§. 16. Ceterum rationem adhortationis Paulinæ hujus Romanis facta de non configurando se huic sæculo agnoscimus ex eo, quod tum erant Romani, statu, siquidem jam ad CHRISTVM conversi & justificati erant, unde eos Apostolus v. 1. dixerat *αδελφοι*; respectu unius ejusdemque patris cælestis, paterno amore erga illosmet ipsos, per fidem in CHRISTI meritum ei amabiles redditos, hincque reatu peccatorum liberatos proni. Justificatos vero non decet id agere, quod agunt homines impii nondum conversi, sed ea potius perficere, quæ à moribus eorum pessimis quam sunt remotissima, non ambulantes secundum carnem, sed secundum spiritum, sibi que sedulo caventes, ne gratia divina & statu justificationis malorum operum perpetratione excidant.

*Connexio
no-
va
propositi-
onis.*

§. 17. Postquam igitur PAULUS recitavit, quæ in christiano vero, h. e. eo, qui se DEO *θεοσιαν ζωταν, αγιαν, ευαρεστον* offerre cupit, abesse debeant; positive, quid eidem inesse debeat, indicat. Non sufficit enim, ut ab impia malignorum hominum vivendi consuetudine abhorreat, nec actiones committat, delictis turpibusque horum actibus similes, sed quod majus adhuc est, quoad interna & quoad ipsum animum debet innovari, novaque prorsus forma indui, ut viribus intellectus ad cognoscendum spiritualia, iisque fide divina adferendum successive magis reparatis rectius promptiusque voluntatem DEI exquirat & dijudicet: quo ad mensuram hujus cognitionis post factam ex reparatis simul facultatis adpetitivæ viribus boni cogniti adprobationem & adpetitionem ulteriores in ipsa vitæ sanctitate subinde progressus faciat, & à sæculi hujus moribus quam longissime sejunctus DEO gratam se victimam exhibeat. Plana hæc est propositionum connexio, quam *παιδειας* Apostolicæ series & particula adversativa *αλλα* non solum ultro subministrant; sed & exposcunt. Ut igitur facere non possim cum DESID. ERASMO ROTERODAMO, qui

qui (xx) eadem facilitate alium connexionis modum locum hic invenire posse opinatur, si το μεταμορφωθε in Indicativo capiatur. Nam ad phrasin : sed reformamini , post parenthesis : μεταμορφωθε i. e. transformamini s. transformemini , addit : potest enim utrovis accipi modo , vel ut sit indicandi modo , vel ut sit imperandi modo dictum. Et postea scribit in fine versus : Jam μεταμορφωθε , sicut paulo ante dixi , potest esse vel imperantis , vel indicantis , imperantis , ut respondeat ei , quod præcessit , μη συσχημαλιζεθε , indicantis , ut intelligat per ea , que dicta sunt de cultu rationali , nos transformari , ut transformati scire possimus que sit voluntas DEI. Sed contorta hæc videretur , & contextui , mentique Apostoli minus congrua expositio , quandoquidem verbum μεταμορφωθε , quod per particulam adversativam connectitur cum τω συσχημαλιζεθε , non potest alio , quam imperandi modo sumi , nec ad alia proxime referri , quam ad ea , quibus immediate opponitur h. e. verba præcedentia : μη συσχημαλιζεθε τω αιωνι τελω. Nullus ergo dubito , quin imperativus , & cum eo connexio , quam ille postulat , & nos ante dedimus , præferri debeat.

§. 18. Dicitur μεταμορφωμαι à μετα , trans , & μορφη. *Etymologia*
 μορφη formor , quod ipsum descendit à primitivo μορφη , for- *verbi μετα*
 mam designante. Et forma quidem est vel essentialis vel ac- *μορφωθαι*
 cidentalis , & utraque vel interna vel externa. De externa &
 accidentali forma uti sæpissime apud autores profanos (yy) ,
 ita

(xx) in annotat. in N. T. b. l. p. 433.

(yy) Plurimis exemplis id comprobatur SCAPVLA Lex. ad hanc vocem. Neque tamen insolens est , vel Philosophis , μορφη dicere omnem formam , que rei dat esse , vel Patribus eam , de ipsa rei natura adhibere , vel profanis scriptoribus , pro essentia illam usurpare. vid. HENR. STEPHANI thesaurus Gr. Lingv. v. μορφη p. 970. SVIGERVS thes. Eccl. T II. p. 377. & cel. WOLFIUS , Curis philosoph. & Crit. in X post. S. PAVLI epist. p. 211.

ita quoque in N. T. (zz) μορφη adhibetur. Quem admodum vero id quod accidentale & externum quidpiam est, haud raro parum durationis habet, sed variis modis alterari, imo proflus evanescere potest; ita μορφη firmam & stabilem nemo dixerit, quæ immutatur, & in aliam, quin oppositam formam toties degenerat. Confirmant id vocabula cognata & adfinia profanis scriptoribus usitata e. g. μορφασμος, genus saltationis, quod diversorum animalium motus imitabatur, Μορφευς, (nomen propr. filius aut minister somni, ita dictus, quod dormientibus varias formas & rerum simulacra inducat. Sic PLATO pol. 2. ἀλλάσσεια τοῦ αὐτοῦ εἶδος εἰς πολλὰς μορφὰς. Unde calculum non meretur CHRYSOSTOMVS, emphasin hujus vocis in eo ponens, quod μορφη semper existat stabilis, arguatque rei, cui inesse deprehendatur. Soliditatem, cum contra σχημα sit rerum soliditate destitutarum, infirmarum & transeuntium, atque ipsum infirmum, fragile & minus constans (aaa). Potius schema eandem habet cum forma rationem, neque præ illo hæc excellit, siquidem testimonium scripturæ legimus Phil. 2. 7. 8 quo ipso loco μορφη θελξ, & σχημα ἀνθρώπου si non idem significant, saltem pari modo de figura & forma externa capi ac intelligi debent notante PETRO MARTYRE (bbb). Ulterius de voce μορφη tenendum est, eam non tantum competere hominibus, sed rebus etiam aliis quibuscunque. ita v. g. apud HOMERVM od. λ. occurrit μορφη ἐπέων de venusto & eleganti orationis genere: ita vocabulum adfine datur ζωμορφος animalis formam habens, Ταυρομορφος, tauri formam habens; ita dicitur ποικιλομορφον
 ιματιον

(zz) Contra BELLARMINVM id negantem prolixè hoc demonstrat summus quondam Theologus, v. GÖTTLIEB WERNSDORFIVS diff. de metamorphosi christiana ex 2 Cor. 3. 18. §. IX. p. 26. sqq. (aaa) v. CORNEL. à LAPIDE Comment. in epist. ad Rom. b. 1. p. 161.

(bbb) Comment. in ep. ad Rom. b. 1. p. 619.

ἡμεῖς apud ARISTOPHANEM in PLVT. Neque igitur stabit emphasis, quam suppeditat BENED. ARETIVS (ccc), utriusque simul vocis, σχημασος & μορφης, explicationem meditatatus, σχημα est, inquit, figura rerum inanimatarum, speciem habens elegantem sine solida veritate. μορφη contra hominis forma est, qua firma; nititur enim imagine DEI. id igitur vult Apostolus: si reddimur mundo conformes, deposita naturale forma, quam a DEO habemus, transimus in brutorum figuras, & insensati, stipites, trunci, duri, lapides, stupida pecora reddimur (ddd). Haud satis ARETIVS, ni fallor, σχημασος significatum exploratum habet, quod peræque de hominibus, ac rebus inanimatis & mundo prædicari frequens hujus vocis apud profanos usus aperte satis indicat (eee). Neque repugnat scriptura sacra, quæ CHRISTO θεανθρωπῶ secundum humanam naturam σχημα attribuit Phil. 2, 8.

S. 19. Non alio consilio hæc occupavi, quam ut verbo μεταμορφωσθε lucem quandam adfundam. μεταμορφωσθε est transformari, quod si rem accurate putamus, geminum invehit conceptum: terminum à quo, terminum ad quem, formam, quæ deponitur, formam, quæ induitur, hincque significat de posita una forma aliam adsumere, quales sunt μεταμορφωσεις ab OVIDIO & aliis scriptæ, loquor cum ALARDO (fff), & D. WERNSDORFIO (ggg). Deponentes igitur, quam ex vetere homine habebant, formam, nova Romani indui debent. Utraque quo in consistat, in sequentibus tradituri sumus, cum ad modum transformationis pervenerimus. Neque nunc docebimus, transformationem hanc non substantialem, sed accidentalem esse, siquidem argumentum, quod per

Significatus
verbi.

D 2

hacte-

(ccc) Comment. in ep. ad Rom. p. 337.

(ddd) Conf. OLEARIVM exercitate. philol. in epp. Dom. p. 154. sq.

(eee) v. SCAPVLAM Lex. p. 546.

(fff) pathol. f. pag. 128.

(ggg) diff. cit. p. 28.

hactenus de voce μορφή allata ex natura verbi μεταμορφωσις
 Etymologica quomodocunque peri posset juxta ejus in sera u-
 sum, rem non proflus conficit. Id unum hic observare juvat,
 actum transformationis eundemque passivum verbo μεταμορ-
 φωσις exprimi. Ex quo quaestio oritur: quis ille sit, à quo
 transformatio active procedat? Non ipsos Romanos se trans-
 formare, sed à DEO transformari actus ανακαινώσεως indicat.
 De quo tamen haud satis recte constabit, nisi renovationis in-
 doles prius fuerit exposita.

Vocabulum

185a

§. 20. Describit eam Apostolus his verbis: εν ανακαι-
 νώσεως νοος υμων, renovatione mentis vestra, ubi dum mentio fit
 το νοος υμων, subjectum renovandum indigitatur. Non proprie
 intellectum notare probant scripturae loca Luc. 24, 45 Phil.
 4, 7. 1 Tim. 6, 5. 2 Tim. 3, 8. & ex derivatis intelligere est.
 Quoniam autem intellectus tanquam praecipua animae facultas
 considerari debet, quae imperium in voluntatem obtinet &
 exercet, saepius complexe totam animam significat, quoad in-
 tellectum & voluntatem pura v. Eph. 4, 23. s. aequaliter facul-
 tates designentur, s. praeter alia, alia praecellentiore modo. ita fa-
 cultatem adpetendi potissimum respici posse contendimus,
 praesuppositio quidem intellectus & rationis usu: v. g. apud
 THEOCRITVM εδύλ. 27, 22. legitur: νοον δ' εμοιν τις εαδε,
 sed nullus animo meo placuit, prout Hebraei dicunt חַהֲבִי,
 animae meae (hhh); quando enim aliquid nobis placet, non me
 facultas adpetitiva operatur, illud adprobando, seque ad illud
 ipsum inclinando facta per intellectum rei tanquam bonae &
 jucundae representatione? Hoc sensu locum quoque Rom. 7,
 25. accipimus: αγα εν αυτος εγω το μεν νοι δελευω νομο θεου,
 τη δε σαρκι νομο αμαρτιας; igitur ego ipse (PAVLVS in ju-
 stificationis statu persistens) per adperitum rationalem gratia
 SP. S. adfistente atque movente in id feror, quod lege divina
 praecceptum est, quodque revera bonum mihi, & perfectionibus
 meis

(hhh) v. Lexis, PAs, ed. Schöttgeniana pag. 986.

meis augendis conducibile iudico, licet nonnunquam prorumpat adperitus sensitivus, meque per naturam meam pravitatem ex P. O. fomite resultantem ad id praestandum abripiat, quod pro confusa quidem intellectus representatione sensibus gratum & iucundum esse videtur, sed tamen legi divinae adversatur, & boni tantum adparentis rationem habet. Ceteras significaciones metonymicas consulto omitto, quia ex adductis alterutra non potest non huc applicari. Minus enim commode, ut opinor, JO. CLERICVS non facultates animae sed earum operationes, quin effecta operationum intellecta cupit (iii), notam subducens: *αὐτακταὶ αἰτῆς τοῦ* hic vobis significat dumtaxat cognitionem, s. dogma animo conceptum, sed & adfectionem animi; hinc *πῆλῶρα*, qua non est narratio dumtaxat sententiae, sed & adfectionum (in adperendo & adverstando, prout ego quidem mentem auctoris interpretor). Nam de ipso animo, ipsisque animi facultatibus sermonem esse inde colligimus, quod postea deum operationis ejusdem animi (& speciatim intellectus) mentio fiat, ubi hic iam renovatus existere cepit.

§. 21. Utrum vero, cum de ipso animo sermo fiat intellectus, an totus animus, isque aequaliter, s. eminenter juxta alterutram ejus facultatem h. l. rite subsumatur, ex textu dijudicemus. Respectu renovationis possibilis omnis est explicatio. B. LUTHERUS significatum intellectus proprium retinet teste LVTKENIO (kkk), cum quo consentit LAURENTIUS (lll) der Sinn, inquit, ist die Kraft der Sinnen, durch welche der Mensch die ihm vorkommende Dinge begreifen, erkennen, und verstehen kan. Ast pro scopo Apostoli

D 3

(iii) ad paraphrasin Hammond. N. T. b. l. pag. 92.

(kkk) in den Episteln Predigten Dom. 1. post Epiph. p. 258.

(lll) in der kurzen Erklärung des Briefs P. an die Römer b. l. pag. 442.

postoli malim adoptare tropicam vocis significationem, & complexe totum animum sub eadem intelligere. Est enim PAULUS Apostolus v. 1. in eo, ut justificados Romanos adhorretur, velint totos se DEO. in sacrificium offerre, i. e. quoad animam & corpus cultum DEO debitum prestare. Hoc vero ut feliciter perficere queant, admittere eos debere SPIRITUS S. renovantis auxilium v. 2. nostro monet, qui in aliam formam transformatos reddat voluntatis divinae intelligentes, ita tamen, ut postea etiam ejus amantes executioni eam dare, sique ipsis operibus finem prescriptum obtentum declarare possint. Hic igitur sensus absolutior, & cum thesi proposita apprime cohaerens merito praefertur illi, qui ex proprio vocis significato efficitur. Est is: Vos Romani conversi exhibeatis vos DEO sacrificium, s. per animae & corporis actiones cultum DEO debitum exsequamini: hac vero fini SP. S. admittatis, qui in opere renovationis intellectum vestrum viribus cognoscendi supernaturalibus magis magisque exornet, ut intimius cognoscere & dijudicare queatis voluntatem divinam de cultu isto digne perficiendo. Hic enim duae, quae suppleri necessario debent, propositiones, altera: sique eam adprobetis cum decreto conformiter huic vos gerendo, altera: atque tum ipso opere eam perficiatis, hostia viva, sancta, & DEO beneplacens evasuri, prorsus forent alienae, nec aliquod haberent in textu fundamentum, si renovatio intellectus tantum commendaretur. Quod autem ad quaestionem attinet, utrum aequaliter ambas animi facultates, an alterutram praecipue Apostolus indicare voluerit, me iudice respondendum est, alterutrius facultatis, sigillatim cognoscitivae potiore h. l. haberi rationem, siquidem hujus operatio in sequentibus commemoratur.

h. l. v. 2.

S. 22. Dum vero *v. 2. v. 2.* ab Apostolo adlegatur, Romani, sique conversi & justificati hoc pronomine insinuantur. Quomodo ergo regeneratorum & justificatorum se habeat animus, statim indicandum est. Generatim est animus, prius gratiae supernaturalis viribus, repugnantia naturali & morosa

rosa expugnata, in illuminatione, conversione, regeneratione collatis instructus, sed eo nondum eluctatus, quo virum datarum usu, earumque incremento novo & ampliori sensum eniti potest: Speciatim in illuminatione luce quadam spiritali perfusus, sed nondem ab omni ignorantia, errore, aliisque intellectus vitis, quæ exui possunt & debent, immunis: in conversione ad agnitionem peccati quidem doloremque de eo serium deductus, sed ad ulteriorem profundiorumque reatus culpæ & præternæ revelationem, & transgressionum detestationem in poenitentia quotidiana adhuc deducendus: in regeneratione fiducia quidem CHRISTI meritum adprehendente donatus, sed in recumbentia illa practica magis confirmandus & corroborandus: in renovatione sanctitate quidem interna exornatus, sed ad habitum internum, & exercitium B. O. externum adhuc excitandus & provehendus.

§. 23. Atque hinc constat, quam ob causam Apostolus Romanos, etsi jam regenitos, justificatos & inchoative renovatos alloquatur: μεταμορφωθε εν ανακαινωσει τῶν νοσῶν ὑμῶν, transformemini renovatione mentium vestrarum. Vulgata convertit: in novitate, sed minus recte, quia hoc vocabulo plane non actus, sed status renovationis exprimitur. Est autem ανακαινωσις ab ανακαινω & hoc iterum ex ανα, & καινω, quod à primitivo καινω, descendit, καινος notat novum quacunq̄ue ratione: καινω in N. T. nusquam legitur, ανακαινωσιν tamen bis reperitur 2 Cor. 4, 16. Col 3, 10, proprie significans vetera, quæ verustate detrita sunt, aut aliunde corrupta instaurare, & in pristinum statum restituere, vel ita, ut instauratio & restitutio pristinam novitatem prorsus exæquet in subjecto instaurando, vel saltem ad ejus exemplum inæquali licet ratione peragatur: & ανακαινωσις igitur est actio, qua hæc instauratio procedit. Præpositio vero ανα iterationem involvit: quem iterandi significatum eidem, in compositione spectatæ, sæpius competere nemo lingua Græcæ peritus ignorat,

rat, & hic obtinere nemo nisi Socinianorum & Arminianorum aliquis inficias iyerit, de quibus mox.

*Quoad rem
ipsam.*

S. 24. Scilicet ut ad rem ipsam, quæ ἀνακαινώσεως voce comprehenditur, accedam, qua ratione ea in regenerationis & justificationis peragatur, paucis exponendum est. De renovatione eorum, qui jam regeniti & iustificati, adeoque & inchoative renovati sunt, cum sermo sit, facile adparet, alias hic esse partes DEi, qui, ut vires sancte vivendi largitur, ita eandem subinde novis accessionibus confirmat. & auget: alias autem hominis, qui virtute fidei jam operosæ, DEI inhabitantis, & primæ sanctitatis collatæ DEO cooperatur, vires primas non otiosas relinquit, sed diligenter applicat, & novas quotidie vires à DEO accipiens, recipiens, admittens, ex virtute sive intellectus, s. voluntatis semper progreditur: omnia autem eo tendunt, ut quoad in hac vita fieri potest, tenebræ pellantur, concupiscentiæ pravæ subigantur, lux vero spiritualis, fiducia in CHRISTO, sanctitas habitualis & actualis nunquam non crescant, & vires eundo acquirant. Atque sic quidem animus renovatus in pristinum statum, quoad ejus in hac vita fieri potest, deducitur. Novimus enim in prima rerum creatione DEUM hominem produxisse cum imagine divina, i. e. habituali ipsius, ut & boni malique cognitione distincta, voluntatis sanctitate, quæque exinde sequitur, adperitus sensitivi cum sanctis voluntatis inclinationibus conformatione exornatum, sicut finis ipsius, quem in homine formando sibi præstituerat, exigebat, ut adeo vires amplissimæ ipsi suppetierint quoad omnes animæ facultates. Hæc DEI imago ad omnes ex ipsius sanguine procreandos pertinuit, ita ut ad singulos, simulac existere inciperent, actu transire deberet. Sed perdidit imaginem divinam Adamus, cumque eo universum genus humanum, totaliter quidem, nullis plane viribus concreatis relictis. nisi juxta Pontificios statuere velis, liberum arbitrium in spiritibus remansisse, læsum licet, at non extinctum contra 2. Cor. 3, 5, Ioh. 6, 44. postmodum instauratur in hoc vita, post largitio.

gitionem virium intellectus ad cognoscendum in illuminatione; post collationem virium averfandi malum egregie hactenus deamatum in conversione, virium amplectendi objectum falvificum, CHRISTI meritum, in regeneratione, in sanctificatione tum inchoative per collationem virium primarum sancte vivendi, quam continuative per augmentationem virium omnium habetis quoad initia concessarum, in quantum nimirum illa cum his, quæ homini post lapsum insunt, convenit. iisdemque vere respondet. Hanc enim animi renovationem *secundum imaginem divinam* fieri scriptura paulo clarius edidit Ephes. 4, 24. coll. Col. 3, 10, ubi renovari i. e. novum hominem induere jubemur, qui creatus vel reparatus sit ad cognitionem (respectu intellectus), in justitia (respectu voluntatis), in sanctitate (respectu appetitus sensitivi) *κατὰ θεον*, vel *κατ' εἰκονα τῆς κτιστῆς αἰῶνος*, secundum imaginem creantis eum, non aliter, quam in Adamo primo reperiundam. Frustra objicitur, imaginem DEI non posse recuperari, E. nullam animi esse *ανακαταστάσιν* secundum imaginem divinam. Non enim illa tantum fieri censenda est, quando animus æquali perfectionum gradu, ac in statu pristino, ubi imago divina vigeat, exornatur, sed etiam quando quacunque ratione pristinum decorem recipit, qui in substantialibus imaginis divinæ partibus consistit. nec ideo abesse dici potest, quod graduum disparitas sit in uno, quam altero major, vel minor, s. inæqualis.

§. 25 Sociniani imaginem divinam sensu nostro & bilingo negantes non possunt non hic dissentire, cum quibus eadem hic, ut alias, ribias inflant eorum simiæ, Arminiani. Utrique hinc *ανακαταστάσιν τῆς νοῦς* non de instauratione vel restitutione mentis in pristinum statum interpretantur, sed de nuda correctione & à verustate peccati liberatione. Testem producam ex Arminianis LIMBORCHIVM (mmm), ita disse-

E

ren-

(mmm) *Comment. in acta Apostol. & epp. ad Rom. & Ebr. h. l. p. 262.*

rentem : cum autem (Apostolus) menti tribuit renovationem, inde non recte inferitur, mentem aliquando in eo statu fuisse, ad quem nunc renovatur, sed renovatio illi tribuitur solummodo cum respectu vetustatis peccati. in qua hactenus vixit. Quicquid enim è statu lapsa erigitur, dicitur renovari & restitui, non habito respectu ad statum, in quo fuit, antequam collaberetur: potest enim & in meliorem, aut minus bonum erigi, & nihilominus dici renovatum, aut restitutum, quia è corruptione sua erectum est. Eodem modo tribuitur menti renovatio, quia liberata est è veteri statu peccati, & erecta in novam illam vivendi rationem à Christo introductam, quam certum est nunquam antea in mundo obtinuisse. Scilicet negant, imaginem divinam constitisse in cognitione intellectus, in iustitia & sanctitate partium facultatis appetitivæ, quin potius eam ad dominium in creaturas, & ipsam facultatem rationalem tantum referunt. Quia vero dominium istud & facultas rationalis per lapsum non sunt amissa, nec imaginem divinam amissam esse sibi persuadere possunt. Ubi vero nulla datur amissio, ibi nulla quoque locum habere potest redintegratio. Ex quo fit, ut redintegrationem status integri, h. e., ut diximus, status, quo anima hominis imagine divina decorata fuit, quam per ἀνακαινώσει τῆ νοεῖ designari antea monuimus, nec admittant, nec per ἀνακαίνωσι, stantibus hypothesis illis præjudicatis, intelligere queant, sed ejus loco aliam comminiscantur animi emendationem, & ex peccati vetustate erectionem, quæ non ad imaginem divinam imitandam pertineat, sed ad novum vitæ genus à CHRISTO introductum. Sed cum hæc exegetis innitatur principiis falsis & perniciosis, à Theologis nostratibus sæpe solideque destructis (nnn), eæ refellendæ, non est, quod operam aliquam infusam.

Renovatio
modus trans-
formationis.

S. 26. Modum transformationis (spiritualis hæc ἀνακαινώσει indicari, plurimis commentatoribus observatum & persvasum est,

(nnn) vid. b. CALOVIVS Socinismi profig. sect. IV. artic. I. p. 233. 235. & consideratione Arminianismi c. V. quæst. 16. p. 164. & D. D. ZELNER breviar. Controversiar. cum Remonstrat. quæst. XVI. p. 120. sqq.

est. Nam quo magis animus indies renovatur, eo magis veteri forma oblitterata nova paulatim inducitur & succrescit. Quidam vero medii ad instar illam habent, quasi *per* renovationem mentis transformatio in homine perficiatur, oppositam schematis mundani rationem inveniens. LAVRENTIVS (ooo) Die Sache selbst, inquit, ist: verändertert euch, werdet ganz anders in euren Gedancken, Worten und Wercken, wedert ihr zuvor gewesen sey d, noch als die Unbekehrten voritzo sind. Das Mittel hiezu zu gelangen ist die Verneuerung: Verändertert euch durch Verneuerung eures Sinnes. Non magnam quidem quoad rem hic dissensus discrepantiam parit, at posterior tamen sententia magis mihi videtur contorta, nec æque ac prior connexioni verborum contulere. Distat enim à scopo, & orationem, sententis commatis parenthesi quadam, nimium distendit.

§. 27. Pervestigata integræ propositionis sensu, quæstiones, quarum supra mentionem injeci, discutiendæ adhuc sunt: Utrum enim hæc transformatio substantialis, an accidentalis, scilicet essentia, an qualitarum extraessentialium mutatione absolvetur, disputatur. Non aliam, quam accidentalem in hoc negotio patitur analogia fidei & scripturæ, nec aliam textus noster admittit. Quæcunque enim transformatio in animo hominis fit, tanquam in subjecto, ita ut non ipse animus qua facultates suas immutetur, sed novas tantum qualitates accipiat, respectu novarum virium cognoscendi, & adpetendi bonum, averfandique malum spirituale, illa non est substantialis, sed accidentalis. Hac vero ratione μεταμορφωσις, quam PAVLVS postulat, fieri, ex eo adparet, quia ανακαινωσις τε νοῦ, quæ non essentiam, sed qualitates hominis mutat, modum ejus insinuat; E. nec est substantialis, sed accidentalis. Quapropter merito notantur a) FLACIVS, vel potius Flaciani, cum FLACIVS dextra scandolosa locutionis explicatione discipu-

Transformatio accidentalis.

scipulos suos destituisse credatur. Hi enim cum P. O. substantiam hominis dixerint, poterunt non eo delabi, ut in sanctificatione ad abolendum peccatum substantialem transformationem requisiverint (ppp). *β*) Fanatici ad unum omnes qui DEI, vel CHRISTI- ficationem mentiuntur. Supponunt namque, semen boni substantiale, quod particulam essentiae divinae, nec non CHRISTUM internum adpellant, ab optimo Creatore homini recto impressum: à diabolo vero homini lapsio semen oppositum mali, idque substantia e implantatum, & ad omnes ejus posteros diffusum esse. Quod dum in regeneratione & sanctificatione paulatim imminuitur, corrumpitur, tandemque penitus destruitur, non potest non transformatio substantialis fieri, qua homo in DEUM aut CHRISTUM transit. *γ*) CHRIST. THOMASIVS, qui differentiam hominis regeneriti & irrogeniti specificam statuit (qqq), qua quidem differentia admitta substantialis hominis irrogeniti mutatio. quae fundamenti loco substernitur, re ipsa introducit. Nam differentia specifica non nisi inter ea intercedit, quae essentialiter differunt. Quapropter dum illam adtruit THOMASIVS, essentialem quoque s. substantialem mutationem & transformationem in regeneratione & sanctificatione statuat, necesse est.

*Transformas.
tio opus DLI.*

§. 28. Superest altera quaestio: num transformatio haec in homine propria ipsius, an DEI, s. aliena virtute perficitur? Pelagiani, & quotquot horum castra sequuntur, ut alias naturae tribuunt, quae gratiae debentur, ita & sibi ipsis virtutem in sanctificationis negotio se transformandi vindicant. Nos quidem confitemur, in sanctificatione continuata hominem DEO cooperari; sed quoniam SP S & vires primas, à quibus omnis operatio sancta proficiscitur, largitur, & quicquid homi-

(ppp) *Conf. HVNNIVM Comment: b. I. pag. 415. 57.*

(qqq) *Juxta S. R. D. D. APINVM, Theologum aexiβεσς αλογ, Patronum atque Praceptorum meum aeterna animi observantia demisse colendum, disp. de differentia hominis regeneriti & irrogeniti, utrum specifica sit, nec ne? §. IX.*

homines cooperantur, non ex viribus natis, sed dativis persequantur, DEO in solidum hanc transformationem adferimus. Quicumque enim facultati intellectivæ & adpetitivæ vires ad cognoscendum atque amplectendum bonum spirituale largitur, easque subinde auget & roborat, ille animum hominis renovat (per definit renovat.); Atqui DEVS largitur: E. DEVS animum hominis renovat. Minor propositio patet ex dictis scripturæ Eph. 1, 17. 18. Phil. 2, 13. Rom. 8, 14. Ulterius: Quicumque animum hominis renovat, ille hominem transformat (diximus enim, modum transformationis consistere *εν ανακαινωσει τῆς νοῦς*); Atqui DEVS animum hominis renovat (per præced. syllog.): E DEVS hominem transformat. Ut igitur actus *ανακαινωσεως*, quam explicuimus §. 23, DEI est, ita & *μεταμορφωσεως* quia illa in hac continetur. Potest etiam vox *μεταμορφωσει*, simplicissime converti: *werdet verändert*, vel. *last auch verändern*, ut omnis hujus transformationis & renovationis gloria DEO relinquatur.

§. 29. Duabus prioribus commatis nostri propositionibus declaratis, excutienda est tertia, quæ logice quidem secundæ *Particula eis* innectitur, sed re ipsa novam constituit propositionem: *eis το δοκιμαζεν υμας*, ad probandum vos, i. e. ut probetis. Particulam *eis* Infinitivo h. l. junctam connexivam facit SYRVS juxta versionem: *Et distinguite*, cui ad stipulari videtur HEMMINGIVS (rrr), cum textum nostrum æqualiter in tres dividat partes, quæ obligationem nostri juxta v. 1. cap. hujus absolvant, & quarum prima sit: ne accomodemus nos huic sæculo, secunda, ut transformemur novitate sensus nostri, tertia, ut probemus, quæ sit voluntas DEI, ita finiens: *observetur hic definitio obligationis nostri cum suis partibus, atque adeo nova regenerationis, unde fructus reliqui pietatis tanquam ex fonte manant.* Sed vix ex quodam scripturæ loco hunc particulæ sensum demonstrari posse arbitror, nec ratio quædam jubet, cur eum h. l.

E 3.

ado-

(rrr) Comment. in omnes epp. Apostolor. pag. 123.

adoptemus, siquidem retenta consveta significatione cuncta planissime fluunt. B. GLASSIVS (sss) duplicem alium particulae usum adfert his verbis: *eis cum Infinitivo ponitur pro uobis, ut Rom. 4, 18. vel pro ωσε, ut consequentia innuatur Rom. 1, 20. Hebr. 11, 3.* Uterque huc adplicari posset, & idem ex utroque sensus elici. Sed prior est prior, qui significatum causalem *εξ* *ωα* infert. Designat enim scopum transformationis, s. causam finalem, ob quam renovatio mentis fieri debeat, quae est *δοκιμασία θεληματος τῆς θεοῦ*. Non autem nudum denotat consequens, nisi simul ejusmodi consequens intelligatur, quod intenditur, adeoque cum fine coincidit, quod tamen remotius est. Si enim pro *ωσε* acciperetur *το eis*, hic sensus prodiret: transformemini renovatione mentium uestrarum, quo fit deinde, s. ex quo consequitur, quod probetis &c. At PAVLVS intendit probationem voluntatis DEI, tanquam medium perfectum & unicum oblationis spiritualis v. i. exsequendae, quod cum apertum sit, pro fine magis, quam pro nudo consequente renovationis ea censenda erit. Bene b. LVTHE. RVS: *auf daß ihr prüffen möget*, & BEZA: *ad hoc, ut probetis*,

Homonymia
verbi *δοκιμαζειν*.

§. 30. Verbum *δοκιμαζειν*, quo PAVLVS utitur, *πολυσημων* est (ttt). Proprie de metallis usurpatur, quae probantur per ignem, an sint bona & pura I Petr. 1, 7; hinc per metaphoram *jad* alias res translatur significat explorare, examinare,

(sss) Philol. f. pag. m. 1075.

(ttt) v. S. R. D. D. KLAUSING de *δοκιμασιαι κωνων* ex I Thess. 5, 21. §. 5. sq. p. 20. sqq. ubi inter alia haec observat: vocabulum *δοκιμαζειν* non significat superficialiam aliquam alicujus rei cognitionem, sed maxime sollicitam considerationem, atque explorationem, quae suscipitur cum omni studio atque industria, per examen omnium argumentorum, & discussionem eorundem, cum judicio mentis reflexo ad omnia, & antecedentia, & consequentia Luc. 12, 24. ad rem ipsam, & rei modum, omniaque denique & singula, quae ad scrutinium atque investigationem veram alicujus rei spectant.

minare, dijudicare, discernere. Ita probari dicitur doctrina per ignem tentationum & tribulationum, num sit bona ac vera 1 Cor 3, 13; spiritus, an sint ex DEO 1 Joh. 4, 1; facies cœli ac terræ, qualis secutura sit tempestatis mutatio, tempusque adventus Messiae, qua varia habebat signa à Prophetis prædicta Luc. 12, 56; DEVS, quando tentatur ab hominibus, num hæc vel illa facere possit Hebr. 3, 9; Sic homo ad s. cenam accessurus jubetur probare se ipsum, h. e. se ipsum examinare juxta ea, quæ in homine s. cena recte & utiliter usuro adesse aut abesse debent 1 Cor. 11, 28; probare se, h. e. examinare, an sit in fide 2 Cor. 13, 5. per metonymiam notat a) facta probatione, discussione & dijudicatione agnoscere, quæ aliis præsent ac præferenda sint Rom. 2, 18, Phil. 2, 10, quid sit acceptum Domino Eph. 15, 10; (ß) experiri, aliquem se talem habere & gerere &c. 2 Cor. 8, 22; (γ) testimonium dare alicui, quod talis sit 1 Cor. 16, 3; δ) adprobare, comprobare Rom. 1, 28, c. 14, 22. 1 Thess. 2, 4, 1 Tim. 3, 10, & ex mente SEBAST. SCHMIDII Gal. 6, 4: unusquisque *probet* opus suum, h. e. ita beneficiat, ut ab ipso inprimis DEO probetur ac adprobetur. Conf. STOCKIUM (uuu). Postremum adprobandi significatum maxime frequentem esse testis est SCAPVLA, qui proprium illum vocat, scribens (www): *proprie adprobo, utpote perspectum*; & cl. M. CAROL. HENR. LANGIVS (xxx). Hinc Glossæ; *δοκιμαζω, adprobo, æstimo, examino, probo, perpendo* (yyy). Nec minus celeb. WOLFIUS (zzz) *verbum δοκιμαζω, inquit, tum in N. T. tum alias significat probare, explorare, inquirere, tum vero etiam adprobare, recte æstimare.*

S. 31.

(uuu) *Clav. lingu. s. N. T. p. 312.*(www) *Lex. Græco pag 414.*(xxx) *Observat. sacr. p. 298.*(yyy) *vid. SVICERVS thes. Eccl. T. I. p. 937.*(zzz) *Cur. Philol. & Cris. in IV. priores S. Pauli epp. p. 32.*

*Significatus
animam?*

§. 31. Si quæras, quinam ex recensitis significatio-
nibus textui nostro accommodari debeat, plerique respondent
interpretes, non aliam magis ei convenire, quam eam, quæ de-
terminetur per vocabulum *ἡσῆ*, hoc est, notionem agno-
scendi & adprobandi simul. Qualis enim *ἡσῆ*, talis quoque esse
debet *δοξιασμοσ*, quæ ut actus mentis ab hac proficiscitur, &
renovationis, quæ in mente requiritur, finis & effectus est pro-
ximus & immediatus. Cum igitur *ἡσῆ* nomine totam
animam. s. utramque ejus facultatem comprehendi credant,
δοξιασμοσ etiam tam pro cognoscendo, quam adprobando,
simul capi debere sibi persuadent, ita tamen, ut quilibet actus
ad eam referatur facultatem, quæ ipsum producit. Infiltram
tantisper eorum vestigiis, & de *δοξιασμοσ*, tanquam actu utri-
usque animæ facultatis, nonnihil edisseram.

Continuatio.

§. 32. Scilicet *ἡσῆ* *δοξιασμοσ*, ad quod comparata est re-
novatio mentis, quatenus ad actum intellectus respicitur, com-
plectitur non tantum considerationem exactam, sed quam
maxime cognitionem exquisitam & uberem. Licet enim
homines illuminati, qui nec regeniti, nec renovati sunt,
ex verbo divino, per gratiam SPIRITVS, scrutando &
meditando non solum primas veritates, quæ ad pœnitentiam
producendam & fidem gerendam faciunt, recte capere possint;
sed & potentes in scriptura s. voluntatem Domini investigare,
probare, declarare, aliisque divinæ menti conformiter expo-
nere queant Rom. 2, 18 sq., renovationis tamen hic est fru-
ctus, ut auctis intellectus viribus, & remotis, quibus irrogeniti
haud raro retrahuntur voluntatis impedimentis, promptius au-
geatur notitia & adensus, illa quidem uberioribus & distincti-
oribus conceptibus; hic ampliori certitudine & convictione
Phil. 1, 10. Col. 1, 9, 11. Eph. 4, 13, 14. 2 Petr. 3, 18.
Quantum vero ad facultatem appetitivam, hujus actus, quem
ἡσῆ *δοξιασμοσ* postulat, consistit in adprobando, quod repre-
sentationem rei adprobandæ sub ratione boni ab intellectu fa-
ctam necessario prærequirit, imo jam præcessisse testatur. Est
autem

autem adprobatio primus gradus, quo ad executionem boni perveniri debet. Quando enim intellectus bonum aliquod sedulo considerat, bonique rationem in eo interna animi convictione deprehendit, voluntas primo quidem illud adprobat, i. e. in illud fertur, & in illius dulcedinem, quam bonitas cognita operatur, adducitur. Itaque divinæ voluntatis adprobatio nil est aliud, quam internus ille facultatis appetitivæ motus, quo voluntas divina eidem se tanquam bonum commendat & placet; ex quo ulterius studium & decretum illam exsequendi elicitur, prouti semper in nobis observamus, quod in nobis quædam repræsentatio boni sensum jucunditatis excitet, eoque nos inclinet, ut s. leniter s. vehementer id expetamus, confestimur, & cum illo uniri optemus conf. Psalm. 119, 13-16. Quando vero tam cognitionem, quam adprobationem fructus mentis renovatæ dixi, secundum quid id intelligendum, secundum majus & minus, secundum gradus cognitionis, convictionis & adprobationis, non autem simpliciter, quia illuminatio seorsim spectata, & à regeneratione & renovatione abstracta homini largitur vires, & voluntatem DEI cognoscendi. & ejus monitus, tanquam veris justis, æquis, & bonis adfructuendi, sicque eandem adprobandi. Ceteroquin enim nec contritionem, nec fiduciam in homine existere posse, quis non videt?

S. 33. Quibus observatis sensus verborum ita fueret: *Uterius comminatio.*
 Vos Romani conversi transformemini renovatione mentium *inunatio.*
 vestrarum, i. e. indies pristina forma detrita novam induatis co
 ipso, dum renovantur mentes vestræ, i. e. omnibus à DEO in
 renovatione prima concessis viribus diligenter utimini, DEO
 que, s. SP. sanctificanti nullum obstaculum ponatis, quo fa-
 cultatibus mentium vestrarum, cognoscitivæ quidem & adpe-
 titivæ, novas subinde vires ingenerare possit, ita ut intellectus
 vester, veteris impotentia & repugnantia cognoscendi reliquias
 (tanquam vetusta forma) magis indies exutis, accipiat majorem
 res spirituales perspicendi virtutem, & facultas appetitiva re-
 liquias

E

liquias

liquiis non minus veteris inidoneitatis & reluctantiæ ad amplectendum bonum spirituale (tanquam hujus vetusta forma) abolitis, vires majores ad illud omni nisu & imperu prosequendum intra se recipiat, hæc scilicet fini, ut 1) per illam cognoscendi virtutem agnoscere non solum possitis, sed (cum omnis vis conatum agendi importet, & vires spirituales pariter otiosæ non sint) actu agnoscatis voluntatem divinam absque omni hæsitacione plene convicti, & sub ratione boni infirmul eam vobis representantes, 2) per illam facultatis adpetitivæ virtutem ad amplectendum bonum spirituale hanc non solum possitis amplecti, sed ipso opere amplectamini i. e. magis magisque eam adproberis, vos ad illam, tanquam distincte bonam cognitam, inclinando, & constanti decreto componendo, in lucta carnis & spiritus superiores facti. Quo facto divinis jussis prompte obtemperabitis, voluntati divinæ vestras actiones solícite conformabitis, DEOque cultum placentem, gratumque (qui ultimus adhortationis scopus est v. 1.) præstabitur.

*Alia ad huc
sententiæ.*

§. 34. Haud sufficere hæc nonnulli opinantur, sed actibus cognoscendi & adprobandi ex viribus intellectus & facultatis adpetitivæ, per mentis renovationem instauratis, derivatis ipsam adjungi cupiunt voluntatis divinæ cognitæ & adprobatæ executionem: ita v. g. HENNINGES (aaaa), quem vide. Alii actualem tantum divinæ voluntatis executionem, quæ in piis institutis & operationibus conspicitur, adlegant; ea vero, quæ de viribus cognoscendi & adpetendi in superioribus dixi, & quæ de intellectus cognitione & facultatis adpetitivæ adprobatione & adpetitione hæctenus allata sunt, in renovata mente supponentes: ita CALIXTVS statuit (bbbb) scribens: *ut probetis &c; ut reapse scilicet & facto, voluntatem DEI cupiditatibus vestris antefertis, & faciatis, quod ei placet & perfectum est* (cccc).

Alii

(aaaa) *Diff. cit l. c. p. 147.*

(bbbb) *expos. liter. epist. ad Rom. p. 102.*

(cccc) *Consentis SCHOMERVS l. c. p. 59.*

Alii per experiri explicant το δοκιμαζειν, quasi dicatur: renovimini mente vestra, i. e. emendemini intellectu & adpetitu vestro actu cognoscentes, & adprobando adperentes, effective quidem, i. e. non solum adperentes, sed etiam perficientes bonum spirituale, ut sic experiamini, & in ipsis vobis deprehendatis voluntatem divinam bonam, beneplacentem & perfectam. I. quænam sit bona. I. quatenus sit bona &c. Posteriori ferme modo præteritis reliquis STEPH. DE-BRAIS loquitur (dddd): *quod plane necessarium est* (ut renovimini mente vestra), *ut vos DEI voluntate imperatas prompto atque alacri animo admittere, admissasque, quales in se sunt (h. e. utilitate, jucunditate, honestate que perfecta præditas non opinari modo, sed etiam sentire atque experiri queatis. nam qui rebus istis adsuefactus non est, nunquam eis delectatur: temperantia, humilitas, pietas &c. non possunt non dura videri homini, qui intemperanter, superbe, profane se gerere solet. Virtutum quamvis suavissimarum usus demum consuetudine dulcescit, & ea demum vera est, DEO-que probata pietas, que non solum opinione arbitratur, sed etiam animi sensu atque opere ipso voluntatem DEI non minus utilem & jucundam, quam sanctam & pulchram experitur.*

§. 35. Mea quidem sententia, ut hanc paucis declarem, *Deciso.* verbum δοκιμαζειν vere & principaliter actum intellectus exprimit in explorando, cognoscendo & dijudicando, qua uberior, quos jam indicavi, cognitionis gradus. Nam in proxime sequentibus, ubi objectum δοκιμασιως adlegatur: τι το θελημα της θεου &c, το τι est interrogativum; id vero, si ab experiendi significatu discesseris, qui tamen h. l. commode vix eligitur, nullum alium, quam quem diximus, verbi sensum permittit. Non enim vel adpetimus vel exsequimur, quid sit voluntas DEI? sed quid & quænam sit? exploramus, & explorando cognoscimus atque dijudicamus. Neque complexam verbi significationem complexa illa τὴ θεου postulat. Novimus

mus enim ex consueto loquendi genere, subjectum aliquod propositionis sapius esse terminum compositum & prædicatum ideam simplicem, cum alterutra tantum subjecti parte per se & necessario nexu coherentem; v. g. quando dicitur: homo cogitat homo est mortalis. Consimili ratione simplex idea τὸ δοκίμαζεν ad alteram subjecti, τὰς voces, partem pertrahi debet, ad intellectum scilicet, ad quem sua natura referenda est. Sic omne dubium evanescit. Ceterum quando τὸ δοκίμαζεν vere & principaliter actum intellectus designare docui, eapropter actum facultatis adpetitivæ in adprobando, quin ipsam boni spiritualis executionem, quæ hinc consequitur, penitus non excludo. Id tantum innuo, Apostolum proxime & immediate actum intellectus respexisse, licet consequenter & mediate, mediante scilicet hoc, considerandus etiam veniat actus adpetitivus, & executio boni, quod omnino largior. Deinceps quando intellectus actum per cognitionem & dijudicationem sum interpretatus, probationem & explorationem tanquam antecedens suppono, sine quo nulla cognitio & dijudicatio fieri potest, sicut & in ea quoque fructus renovationis se prodit, quæ hominem ad actum explorationis, qui ab irrogenitis in actionibus propriis raro, & plerumque haud sincere & serio exercetur (eccc), diligenter, promte & secundum verbi divini præscriptum candide instituendum disponat, perficiat & impellat. Sed satius habui, actum principalem, propter quem fit exploratio, scilicet cognitionem & dijudicationem respicere, quam antecedentem, s. explorationem, ut eo expeditius cum propositione principali v. I. hanc δοκίμασιν connectere queam.

Error eorum, qui dependentiam dijudicationis à pietate statuunt.

§ 36. Quæ cum ita sint, nullam hic video causam, quæ in illorum me partes pertrahere possit, qui cognitionem voluntatis divinæ, saltem exactiorem, ab exercitio pietatis reperunt. Hi renovationem, quæ partim in collatione virium ad actua-

les

(eccc) Conf. *BYDDEI Theol. Mor. p. 295. §. II. III.*

les postea effectus edendos applicandarum, partim in ipsarum virium usu consistat, supponentes, *tot usq* capiunt pro altera animi facultate, eaque adpetit va, quam renovari ajunt, quando illa vires ad bonum spirituale prosequendum, s' voluntatem divinam amplectendam comparatas ex gratia SP. S. cooperante reipsa sanctitatis exercitio adhibet, admoveet, actiones voluntati divinae conformes perpetrando. Atque hoc cum in finem dicunt fieri, ut DEI voluntas haec, quam factis dudum expresserint, intellectus ope vel plane, vel exactius explorari atque cognosci non solum possit, sed in ipsis etiam actionibus specialiter actu cognoscat. Adferri hujus testes habeo BERLENBVRGENSES (ffff : die Frucht der Erneuerung (in der Gleichförmigkeit mit der Welt, und den Gemäß bezeigen nach seinem neuen Stande juxta antegressa) ist, daß man tüchtig wird zum prüffen : diese Sache wird oft übergangen Die gelehrte buchstäbliche Welt bildet sich ein, zur Prüffung sey sie allein geschickt, warum? sie haben die Grammatic und Logie gelernet; aber es gehört was tieffers dazu; das wäre ein recht finstlicher Geist, wenn man sein Köpffgen so klug wollte halten, wäre der nicht ein rechter rationalist? teutsch stolz, lateinisch stultus? In der der Welt kriegt man lauter Nebel vor's Gesicht, daß man nichts prüffen kan: darum muß die Verlaugung der Welt vorher gehen, wenn man dazu kommen soll, daß man ihre Gestalt und Figur nicht annehme: die verblendet sonst Die geistliche Prüffung hat nicht statt vor der Wiedergeburt: man sollte sich das nicht so lassen beybringen

Ec Pariter D. IOACH. LANGIVS scribit (pppp): ein aufgeschlitztes Auge zur genauen Einsicht und Prüffung des Willens Gottes ist eine Frucht von der Aufopferung gegen GOTT, von verleugneter Gleichstellung der

F 3

(ffff) *bibliis vernaculis b. l. p. 316.*

BBBB im Apostolischen Licht und Recht b. l. p. 148.

der Welt, und von der fortgesetzten Erneuerung des Sinnes; fehlet es dir nun hieran, so ist es kein Wunder, daß du in Prüfung des göttlichen Willens, und in Beurtheilung göttlicher Dinge und geistlicher Sachen noch so gar blind bist, oder dir doch davon nichts, als nur oß büchstäbliche, und dazu in so manchen Stücken ganz unrichtige *ideen* oder *concepten* machest. Die wahre Erleuchtung fängt mit der Zeiligung an, und kommt auch mit dieser zum Wachsthum. Ein unveränderter Sinn ist nicht geschickt geistliche Dinge geistlich zu erkennen. *Neque dissentit D. SPENERVS (hhhh): vetus homo carnalia desideria sectus non percipit voluntatem divinam. Scatim itaque incipiendum nobis est ut carnales cupitates oppugnemus, s. ut CHRISTVS dicit, nos abnegemus, ut postea divinam voluntatem cognoscere valeamus. etiam mundo conformari non debemus, id enim si fecerimus, non cognoscemus voluntatem DEI quanto magis vero a mundo recessimus. Et a malitia ejus abstinuerimus, tanto majora incrementa in cognitione voluntatis divinae habebimus.*

Confutatio.

§. 37. Generatim adversus hæc quædam nonuisse sufficit. Vel adversarii credunt, facultatis appetitivæ vires ad amplectendum bonum spirituale, vel, quam pono, omnimodam vitæ sanctitatem causæ instar se habere, quæ influat in cognitionem intellectus, ut effectum, reali causandi actu à se producatum, aut eam tantum ut requisitum hominis cognituræ spectant, NB propter quod intellectus cognitio succedat, s. in quo ratio contineatur, cur huic porius subjecto beneficium cognitionis contingat. s. absolute, s. respectivè talis, respectu graduum ejus ulteriorum. Prius est absurdum & contradictorium, tantum abest, ut cum notionibus cognitionis & sanctitatis consistere, aut concipi ab homine sanæ mentis possit; Posterior est falsum. Nam quod ad absolutam cognitionem attinet, datur

ca,

(hhhh) l. c. pag. 20. sq.

ea, prouti est spiritalis, vere in homine irrogenito, quatenus ex scriptura s. hausta est, eidemque congruit, Luc. 2, 47. Jac. 4. 17, siquidem gratia Sp S illuminante verum scriptura sensum animo complectitur Num. 24, 15, 16, coll. 1 Cor. 2. 14, unde eadem & ipsius & aliorum conversioni tanquam unicum & proportionatum medium destinata est, & inservire potest Actor 26. 18, Apoc. 3, 2, 3. Quid autem ad ubertatem cognitionis spectat, illa quidem cum quadam prerogativa prae irrogenito existit in regenito, qui per renovationem mentis vel vires recepit sancte vivendi, vel ipsam vitam sanctimoniam exercet, sed nulla veritatis specie probabitur, propter has sancte vivendi vires, vel vitam sanctimoniam actualem. istam cognitionis ubertatem concedi, cum potius alio adhibito respectu fluat ex augmento virium cognoscendi intellectui hominis iustificati itidem à DEO concessio, quae licet cum viri ut facultatis adpetitiva arctissime cohareant, per rei tamen indolem ita distinguendae sunt, ut suum unicuique tribuatur, & effectus quilibet ad proximam & propriam, quae eum producit, causam revocetur, proxima illam relatione attingens, & existere propter illam dicenda. Neque enim amplior cognitionis copia posterior sanctitate vitae esse potest, quia ex perpetuo natura ordine eam antecedit. Quo simus enim sanctiores, eo fiamus intelligentiores, quo magis virtutum studiosi, eo magis earum gnari. Sensus est: Der erneuerte i. e. (juxta mentem adversariorum), heilige Mensch erkennet zwar den Willen Gottes, aber nicht darum, weil er heilig ist, erkennet er ihn, sondern, weil bey der Heiligung des Willens die Erneuerung des Verstandes, sich zugleich findet, ja diese vor jener hergeheth, erkennet er ihn deswegen, weil er einen erneuerten Verstand hat, ja seine Heiligkeit gründet sich in solcher Erkenntniß seines Verstandes. Ceterum in *Textu nostro* mendacii Pietistici praesidium nullum inveniri, cum *res* complexa totam animam denotat, peregre ostendit Magnif. D. D. ENGELCKEN (iiii),
cujus

(iiii) in der heiligen Sabbaths Lust l. 6. p. 38. 39.

cujus hæc sunt verba: Quando Apostolus subjicit, renovationem mentis eum in finem suscipiendam esse, ut voluntatem DEI probemus, videbatur primore intuitu Pietistis adplaudere, docentibus, regenitos saltem & pios voluntatem divinam jussaque DEI cognoscere irrogenitorum notitiam de DEO ac rebus divinis non esse veram sed falsam. Enimvero omnis species evanescit, modo advertatur, voce vos s. mentis b. l. animam denotari, quoad omnes ipsius facultates, intellectum puta, voluntatem ac adpetitum sensitivum. que significatio etiam obtinet Rom. 7, 25. Hoc supposito, manifestum evadit, ipsius quoque intellectus renovationem includi, vi cujus intellectus, sepositis pristinis ignorantia ac errorum tenebris, nova donatur luce, ut DEVM & res divinas recte cognoscat 1 Cor. 2, 14, 15. Eph 5, 8. Col. 3, 10. Quid mirum itaque, hominem hac ratione renovatum indies magis magisque explorare, quod DEVS obedientia mandatus ipsius præstita colit velit.

Error eorum, qui experientiam principium divinæ voluntatis constituant.

§. 38. Sunt alii, qui principium aliquod cognitionis voluntatis divinæ effingunt experientiam spiritualem. Hi ex dicto nostro ita colligunt: justificati debent renovari mente: quicunque mente sua renovantur, illi novas easque majores in intellectu & facultate adpetitiva vires accipiunt cognoscendi & adpetendi bonum spirituale; Atqui justificati: E. Jam vires hæc spirituales non sunt otiosæ in homine, sed traducuntur ad actum. In justificatis ergo fit idem, ita tamen, ut suspensi adhuc maneat actus intellectus in cognoscendo, & hos præcedant actus facultatis adpetitivæ ex virium applicatione exorti, & actus quidem, non solum adpetitionis per adprobationem, electionem, studium atque decretum exequendi bonum spirituale, sed & ipsius executionis, qua effectus varios in anima emanantes. Enim vero, per conscientiam sui homo eosdem in semetipso deprehendit, adeoque experitur, habet ergo experientiam ante cognitionem intellectus, sed habet illam, ut nunc demum cognitio sequatur inde derivanda, eaque plenior & uberior, siquidem aliquis in non expertis dari etiam potest. Hoc sensu TVBINGEN-

SES

SES kkkk scribunt: auf daß ihr prüfen möget, d i nicht nur ebenhin wissen, sondern durch die Erfahrung innerlich, in dem Herzen aus dem *seet* selbst beurtheilen nicht nur den Willen Gottes insgemein, und nach den ausdrücklichen in Gottes Wort enthaltenen Geboten, sondern auch in den besondern Vorfällen durch des Heiligen Geistes Erleuchtung und Leitung, was dem Willen Gottes gemäß sey, inne haben; und dieses ist eine Wirkung der Erneuerung. Denn obwohl die Erkenntnis des Göttlichen Willens auch vor der Erneuerung hergehet, so ist doch die vollkommene, in der Erfahrung gegründete, geübte Erkenntnis eine Wirkung der Erneuerung, weil diese immer wachsen und zunehmen kan und muß. At magnopere, qui ita sentiunt, falluntur. Fallam enim praestruunt hypothesin, quod actus intellectus suspendi possint praestibus voluntatis, & antecedere queat emendatio facultatis ad peritivam emendationem intellectus, quasi haec ab illa dependeat. Dein frustra concludunt: renovari debemus mente, ut consequamur experientiam voluntatis divinae; consequimur vero experientiam, ut ex illa, & per illam perfecte agnoscamus, quid sit DEI voluntas. Nam PAVLVS quidem δοκιμασιαν commendat, non autem δοκιμασιαν per experientiam quod illi adsunt: neque enim experientiam spiritualemente ullo modo principium cognoscendi in sacris esse, ex infra dicendis constabit.

§. 39. Cognito actu, qui verbo δοκιμαζειν exprimitur, objectum illius, quod proxime subiungitur, expendi meretur: *ἵ το θελημα τῆ θεο το αγαθον και ευαρεστον και τελειον.* Omnis voluntas designat vel facultatem mentis ad peritendum & averfandum in supposito intellectu praedito, vel actum volendi volitionem scilicet, desiderium, decretum, propositum &c. vel objectum volitum, i. e. id, quod quis vult, ad quod terminatur alicujus voluntas, non quidem adaequatum semper & totale, sed etiam

G

quan-

(kkkk) Bibliis suis. b. 1, p. 370.

θελημα
θεο

quandoque minus adæquatum & partiale, ad quod ita terminatur, ut fiat. Ultimo sensu h. l. capiendam esse voluntatem DEI, nemo abnegaverit. Sed duplex est DEI voluntas hæc, alia legalis de B. O. ab homine exercendis, & tota vitæ sanctimonia acquirenda 1 Theff. 4, 3. conf. c. 5, 18. Eph. 6, 6; alia Evangelica. de fide & ejus fine Joh. 6 40. conf. 1 Joh. 3, 23, ubi fides & opera, adeoque cum Evangelica legalis DEI voluntas conjunguntur. Legalis hic obtinet, quia de studio sanctitatis Apostolus præcipit quæ, fide, licet prius præsupposita, circa mera opera versatur. Dissentiunt nonnulli, & utramque h. l. expriment, v. c. LAVRENTIUS (lllll), POSSELTUS (mmmm), HENNINGES (nnnn), quo jure non video. Legalem illam dicimus, quatenus ex lege divina, prout ab Evangelio distinguitur, hauriri atque perdisci debet. Operum enim doctrina Evangelium adpellari nequit, sed lex tantum, nisi idem cum Socinianis & Arminianis, Fanaticis atque Pontificiis cornu inflare velis, legis & Evangelii commixtioni intentis, quorum illi Evangelium complementum atque perfectionem legis Mosaicæ nuncupant, quo præcepta moralia non solum præstantioribus illustrata, sed novis subinde aucta fuerint; isti Evangelium prorsus in legem convertunt, hanc in regno Christi cessare agentes, conf. Magnif. D. D. ÆPINVM (oooo); hi suo de consiliis Evangelicis operibusque supererogationis figmento legalem voluntatem tanquam adfumentum Evangelii tractant, quod tamen gratiæ divinæ per Christum reparatæ oblatione & in credentes collatione tantum constat, ideo verbum reconciliationis 2 Cor. 5, 19, verbum gratiæ Act. 14, 3, potentia DEI ad salutem Rom. 1, 6, vocatum.

*Attributa
voluntatis
divinæ.*

§ 40. Voluntatis hujus legalis attributa ab Apostolo tria dinumerantur, quod sit bona, beneplacens, & perfecta. Negant

(lllll) *l. c. p. 443.*

(mmmm) *in der richtigen Erklärung der Ep. P. an die Römer p. 1240.*

(nnnn) *l. c. p. 173.*

(oooo) *Matthol. Fanat. rec. p. 353, th. II. & p. 357. th. III.*

gant id alii, το αγαθον &c. referentes ad totum complexum hujus & superioris commatis: *ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, & non conformemini huic seculo. sed ita conformemini renovatione mentis vestrae, ut probetis, quae sit voluntas DEI quod facere est bonum, DEO gratum & perfectum*; Alii (vel repetendo τi, illud ante το θελημα θεου, vel particulam καὶ supplendo) per επεξηγησιω hæc dici credunt, quasi hæc verba declarent, quæ sub DEI voluntate comprehendantur: *ut possitis scire, quae sit DEI voluntas, το αγαθον, quod scilicet bonum, & beneplacitum & perfectum* (pppp). Ambiguitatem sermonis articulus adjectus parere ERASMO (qqqq) videtur, quo omissio nihil ambiguitatis in hac clausula fuisset, & ad voluntatem DEI illa epitheta certo pertinuissent; sed obleruat GLASSIVS (rrrr), in constructione substantivi cum adjectivo indifferenter vel substantivo soli, vel substantivo & adjectivo simul articulum præponi, posterioris exempla suppeditans Actor 21, 11, Matth. 16, 16, c. 1, 25, Eph. 3, 9, c. 4, 22, c. 5, 11, 1 Tim. 6, 13, Rom. 12, 3, 6, unde concludit, similem esse rationem adjectivorum in præsentis loco, quæ ad superiora & totum sermonem referre textus nec admittat distinctio, nec collatio cum Ephes. 5, 10, 17. (ssss).

§ 41. Sunt autem tria hæc attributa unius ejusdemque voluntatis divinæ, tripliciter non distingvendæ in bonam, beneplacentem & perfectam. Ubi enim datur voluntas DEI bona, ibi non potest non dari insimul voluntas beneplacens, & ubi hæc locum habet, adest quoque perfecta, siquidem oppositum sanctitati & justitiæ ejus repugnat. Aberrant Fanatici & Pietistæ, Perfectissimum inveniunt, quo præ reliquis christianis se efferunt & jactant. Intelligi hoc potest ex Bibliis BERLENBURGENSIBVS.

Unius ejusdemque.

G 2

quæ

(pppp) Conf. OLEARIVM l. c. p. 55. ESTIVM l. c. p. 157.

(qqqq) Annotat. in N. T. b. l. p. 433.

(rrrr) meditat. s. in epp. Domini. & festiv. P. prior. Dom. I. p. Epiph. pag. 351.

(ssss) pag. 352.

quæ sequentia tradunt (ttt): hier sind aber verschiedene
grade, so daß hier dreyerley Willen Gottes gemein-
 ter wird: nicht daß bey GOTT mehr als ein Wille
 wäre, aber der wird uns staffel weise nach und
 nach aufgeschlossen: : : . Der gute Wille Gottes ist
 insonderheit die Heiligung unsers Leibes und Ge-
 fässes und unsere Enthaltung von heidnischen Las-
 tern: : : . Der wohlgefällige ist die Übung, Arbeit
 und Eifer unserer Seelen in aller Gottes-Dienstlich-
 keit nach dem Gesetz, und denn, daß eine herzliche
 Lust und Wonne über Gottes Willen und ein
 Wohlgefallen bey den Menschen aufstehe Luc. 2,
 14: : : . Der vollkommne Wille Gottes ist die Hei-
 ligung und Rechtfertigung unsers Geistes in der Nach-
 folge Jesu, und geht auf die Vollendung im Glauben
 So muß man von einer Stufe zur andern im
 Hause Gottes aufsteigen. *Et post hæc*: Der wohlge-
 fällige und vollkommne Wille Gottes führt doch
 ohne allen Zweifel auf die gängliche Entsaugung al-
 ler Dinge in einer genauen Keimigkeit und Unschuld,
scribitur: So kan etwas dem Willen Gottes eben nicht
 zuwieder und offenbare Sünde seyn, es ist aber dess
 wegen nicht als bald dem vollkommenen Willen Gottes
 gemäß, welcher ist unsere völlige Heiligung 2 Cor. 7, 1.
 eine gedemüthigte Seele aber siehet nicht nur auf den
 guten Willen Gottes, sondern auch auf den vollkom-
 menen, damit sie sich selbst in keinem Dinge schone,
 oder etwas zulasse, dabey sie nicht des allerheiligsten
 göttlichen Rathes ohnfehlbar versichert wäre. *Con-*
ueniunt cum his Pontificii consiliis, quæ fingunt, Evan-
gelicis superbientes. Ita enim PETRVS BVRGENSIS in addi-
tionibus ad postillas NICOLAI DELIRA: Voluntas DEI mul-
tipliciter dicitur, ut in sent. dist. 45. Et quantum ad propositum
spectat,

(ttt) b. l. p. 317.

spestat, tripliciter scilicet, prohibitionis, precepti, & consilii Voluntas DEI, quæ mansuetatur in prohibitionibus, est bona, ille enim, qui abstinere se a prohibitis per legem divinam, bonus debet dici; sed ex hoc solo non dicitur beneplacens, quia non sufficit solum a malo recedere ad beneplacendum DEO, nisi cum hoc faciat bonum, & sic dicitur beneplacens; voluntas autem DEI, quæ significatur in consiliis divinis, dicitur perfecta, quia ea implens dicitur perfectus, juxta illud Matth. 19, si vis perfectus esse &c (uuuu). Sed morari eos non habeo.

§. 42. Quantum ad ipsa jam attributa spestat, ut satis ab invicem distinguantur voluntati divinæ per se competere dicenda sunt. Est igitur voluntas DEI legalis 1) bona (bonitate absoluta morali conf Rom. 7, 12, 1 Tim 1, 8.), non recedens à regula boni per immutabilem essentialiæ rectitudinem & justitiam sic determinata ut bonum dici mereatur, quicquid ipsius essentiali, & respectu nostri, exemplari congruit sanctitati. DEVS enim cum in tota essentiali bonus sit, cum bonus sit in operibus suis, nec ulla fraus aut dolus in ore ipsius fuerit deprehensus, nequit aliud velle & adpetere. Pater hinc in gravissimo errore fuisse veteris ecclesie hæreticos. Simonianos, Marcionitas, Manichæos, præcepta legalia malitatis incusantes, quasi à malo numine profecta, quos ad h. l. reprehendit PETRVS MARTYR (www). Conf D BVDDEVS (xxxx); 2) beneplacens i. e. pergrata & accepta DEO ex respectu formæ B. O. tam generalis, quæ est bonitas respectu legis, moralis, quam specialis, quæ provenit à fide, & cui hæc innitur, CHRISTI merito Ebr. 11, 6. conf. Psalm. 143, 10. Eph. 5, 10, 1 Thefl. 4, 1; 3) perfecta, in qua desiderari nihil potest, quod ad esse ejus pertinet, sive in qua varia ei inesse debita consentiunt in uno, quandoquidem regulam actionum nostrarum exhibet, omnibus numeris absolutam, conf, Deut. 12, 32, Psalm. 19, 8.

G 3

S. 43.

(uuuu) v. GLASSIVM. l. c. p. 350.

(www) l. c. pag. 620.

(xxxx) instituit. Theol. Dogm. L. IV. c. I. pag. 724-599.

Sub res-
pe?

§. 43. Alludi his verbis ad condiciones, quas Levitæ in victimis immolandis spectare debent ex lege Deur. 22, 18, seqq, cap. 15, 21, c. 17, 1. Arbitratur GROTIUS (yyyy), το τελειον respondet Hebræo קָדֹשׁ, quod Levit. 1. 3 vertitur αμωμων, & Exod. 12, 5 τελειον; το ευαρεςον respondere Hebræo יָצִיר Lev. 22, 21, ubi εισδεκτων verterint LXX, δεκτων Lev. 1, 3, 4, Jer. 6, 20. Mal. 2, 13; כֹּשִׁים etiam dici de victimis, & pingues significare Lev. 27, 10, ubi καλον reddiderint LXX, quod PAVLVS αγαθον. TVBINGENSIVM in Biblicis suis h. l. eadem est opinio; Sed dissentit CALOVIUS (zzzz), nullum omnino in hoc commate respectum ad victimas V. T. earumque explorationem a Levitis instituendam admitrens, quod tamen omnino supponit GROTIUS, paraphrasin commatis ita exordiens: estis Levitæ mystici; Levitarum legalium est examinare victimas &c, ad stipulante in tantum WITTICHIO (aaaa), cujus verba sunt: εις το δοκιμαζειν - - - το αγαθον; id dicit Apostolus manens in eadem metaphora. Sacerdotum legalium erat examinare victimas secundum regulas Lev. 22, Deur. 171, prescriptas. hic cum nos ipsos debeamus offerre in sacrificia, etiam nos debemus explorare, quod dicit explorare voluntatem DEI, ea enim cognita facile erit ad hanc nos ipsos explorare, & sic adeam nos conformare. CALOVIUS vero sequentia opponit: hac δοκιμασια non est της θυσιας, que DEO offerenda, sed της θεληματ^{ος} της θεου, voluntatis DEI - - -. Respici ad Leviticum munus examinandi victimas non adparet, quia non, quales victimæ corpora nostra DEO sistenda sint, explicatur, sed, quomodo voluntati divinae, non mundo, vel seculo conformari debeamus, docetur, cujus rei gratia sacra hac δοκιμασια, eaque accurata opus est. Et certe quam ab similis foret voluntatis divinae, si vel ad reliqua non attendimus, cum victimis V. T. comparatio? Ipse etiam

(yyyy) Bibl. Crit. Anglic. Tom. IV. p. 2764.

(zzzz) Bibl. illustr. Tom. II. h. l. p. 205.

(aaaa) l. c. pag. 520.

etiam WITTICHIUS GROTIUS contradicit, scribens: *haec tria epibeta GROTIUS referi ad victimas, sed in istis vix ita ista distinguantur: verum unico posito ponuntur omnia, idque, quod bonum erat, etiam fuit perfectum, & haecenus DEO placebat: neque etiam Lev. 17. יָדוּ tantum pingue designabat, sed quocumque modo bonum.* Idem tamen autor alia via incedens nonnulla pariter cultus Levitici textui nostro immiscet, in eo tamen a GROTIUS discedens, quod in locum allusionis oppositionem ingeniose substituat. Postquam enim voluntatem divinam in relatione ad nos bonam, id est utilem, beneplacentem, id est amabilem atque jucundam, perfectam, id est eam, quae plane explere possit nostram delectationem, ita ut nihil queamus in ea desiderare, dixerat, addit: *talis non erat olim voluntas DEI, qua cultus ceremonialis instituebatur; dicitur ea habuisse το αρωφελος Hebr. 7, 18, adeoque non poterat dici absolute bona, ευαγες vero non poterat esse, quia jugum imponebat δυσβασαντον, nec perfecta, quia habebat το αδεβες Hebr. 7, 18.* Enim vero solido haec fundamento destituuntur, tantum abest, ut ex sacris literis firmari possint, siquidem loci citatis voluntas DEI in cultu ceremoniali non opponitur voluntati DEI in cultu morali, sed ipse cultus ceremonialis, qua talis, aeternae gratiae sub Evangelio Leviticis umbras excludenti opponitur.

§. 44. Voluntatem autem DEI probandam esse praecipit Apostolus, quia haec κατωσ. s. regula est, secundum quam iustificatos & renovatos incedere ubique oportet, ita, ut ad illius a-massim omnes eorum conatus & actiones sint examinandae, εσελθη κειρα qualibet procul faceffere iussa Col. 2, 2. Math. 15, 9, v. Esa 5, 2. Conferantur scriptores Morales de principio cognoscendi Theologiam Moralem, & qui h. l. adversus Pontificios egregie disputat, b. RVNGIVS (bbbb).

Ratio diss.
Paulini.

§. 45.

[bbbb] Dissp. in ep. ad Rpm. p. 305. sqq.

Renovatio
mentis quo-
modo con-
currat ad
δοκιμασιαν
voluntatis
divinae?

§. 45. Ad hanc DEI voluntatem probandam requiritur renovatio mentis. Causam allegat b. WOKENIVS (cccc) hanc: *antea, quam homo conversus est, vix unquam inquireret, quid voluntas DEI à nobis exigat. conversus vero homo accurate inquit in omnibus, an hoc conveniat cum voluntate DEI bona, accepta, & perfecta, quo sacrificium corporis nostri DEO quoque vivum, acceptum & sanctum sit.* Atque hæc quidem satis recte se habent, si το δοκιμασιαν pro actu potius explorationis, cognitionem antecedente, quam cognitionis & iudicationis capitur: conf. quæ ipsi diximus §. 36; verum si idem illud est, ac cognoscere, explorationis actu ante supposito, menti renovatæ expeditius promptiusque succedente, ut objecti-
oni satisfiat, qua ratione in ipsam δοκιμασιαν, s. cognitionem *εὐαγγελιστικῆς τοῦ θεοῦ* influat, paulo dilucidius docendum erit. Objicitur nempe, voluntatem DEI legalem, in præceptis Mo-
faicis contentam, coincidere, paucis, quæ in ea positiva occurrunt, exceptis, cum præceptis legis naturæ per solam ratio-
nem innotescens, unde argumentum: si cognitio voluntatis divinæ legalis sine renovatione mentis acquiri potest hæc ad
illam acquirendam necessario præstrui non debet, supervacanea
potius in respectu ad hunc finem dicenda. Enim vero inter
cognitionem naturalem, & theologiam s. christianam haud pa-
rum discriminis intercedit: non illius, sed hujus obtinendæ causa
renovatione mentis indigemus. Differt enim cognitio Theo-
logica & respectu rei agnoscendæ, & respectu modi eam co-
gnoscendi. Res cognoscenda est voluntas DEI, quæ sub alio
prossus habitu h. l. comparet; aliud est subjectum eam operans,
homo fidelis, aliud principium operationis, vires gratiæ,
alia norma operationis, revelatio divina, s. scriptura sacra,
alia motiva ad operandum, quæ h. l. non ex opere creationis,
sed universo redemptionis negotio desumuntur, siquidem id
novam hominis obligationem erga DEVM parit, alius finis o-
perationis, fidei declaratio, & glorificatio nominis divini,
non

(cccc) *Stromatibus Apostol. p. 82.*

fruitio summi boni summaque, quæ hinc exurgit, felicitatis. Præsertim vero ad modum cognoscendi attendimus. Cognitio theologica 1) tanto magis est convictiva, quanto majorem efficit quavis demonstratione assensum revelatio divina per testimonium SP. S. Quicquid enim ex ratione scimus, id in theologia revelata fide divina credimus. 2) tanto clarior atque distinctior, quanto quis distinctius rem sensus pene fugientem viribus oculorum ope instrumenti optici mirum in modum elevatis perspicit, quam qui sola naturali videndi virtute pollet, singula in re sibi oblata distingvenda accurate non contemplaturus. In tanta enim hominis non renovati malitia, tantaque adfectuum turbulentorum exundantium temeritate non leviter perspicacem esse oportet, potius multa accuratio requiritur, ne pro adpetitus in mala declinatione mundi opiniones stulta, & ipsius pravi cordis figmenta pro voluntate DEI habeantur, saltem huic non adversa reputentur, quod sæpenumero accidisse observatum est. Enim vero renovatis per gratiam SP. S. ex verbo divino, quod lucernæ & lucis indolem repræsentat Psalm. 119, 105, cognoscendi vires suppetunt, unde promte, quod bonum est, & bona DEI voluntas, dijudicare, & à speciosis impiorum argumentationibus discernere valent, vix decipiendi, & ad velificandum cupiditatibus pravis perversa judicia amplexuri. Hinc est, quod PAVLVS in textu nostro scribit: *eis το δοκιμαζειν, τι το θελημα θεου*, ut possitis plena animi convictione divinitus concessa agnoscere & dijudicare, quid, vel quænam DEI sit voluntas, mundi & carnis vestræ inclinationes hinc separantes, quippe quæ cum DEI voluntate, quæ bona, beneplacens & perfecta est, nullatenus coherent. Hæc de cognitione voluntatis divinæ theologica, in quantum differt à naturali, unde, quo respectu renovatio mentis ad voluntatem DEI probandam requiratur, intelligitur. Sed quæritur ulterius: qua ratione renovatione mentis opus habeant per SP. S. jam illuminati, nondum tamen conversi regenerati ac renovati pro fine isto obtinendo? Respondeo: hinc

H

ad

ad modum cognoscendi res redit, ita quidem, ut dispares tantum cognitionis gradus observentur, cum illuminatorum convictio, divina licet adhuc sit infirmior, nec ipsius cognitionis distinctitas tanta, quanta ad voluntatem DEI à corruptis rationis judiciis quibuscunque serio & constanter dignoscendam facit.

*Adsumptio
ut finis.*

§. 46. Finis probationis voluntatis divinæ is est, ut probatæ voluntatis sequatur adpetitio, adprobatio cum decreto eam exsequendi, tumque ipsa ejus exsecutio per studium B. O. cum internorum, tum externorum, quibus cultus DEO rationalis præstari debet & ipse justificatus homo sacrificium vivum, sanctum & beneplacens DEO sisti v. r. Quo pacto textus & contextus quam optime sibi constare deprehenduntur.

Sectio II. DOGMATICA.

§. I.

*Questio ven-
tilanda, ejus-
que occasio.*

PLurima ex commate hæcenus explicato dogmata vel fidei, vel morum derivari, probari, declarari & illustrari possent, sed, cum nec temporis, nec pagellarum angustia permittat, ut tam vasto me pelago immittam, unam solummodo quæstionem, quæ hoc ævo variis scriptis disceptata est, excutiendam suscipiam, videlicet: *num spiritualis experientia doctrinarum sacrarum s. principium, s. com principium sit?* Incidit in manus commentatiuncula, quam sub tit: **Schriftmäßige Beantwortung der Frage: Ob es nothwendig, die Zeit seiner Bekehrung zu wissen** &c (a) publicavit Dn. SAMVEL LAV, Concionator Aulicus, & Consiliarius Consistorii Wernigerodensis, cujus sub finem (b) postquam scripserat: **Es wird, wie alle andere praktische Wahrheiten, also auch diese, welche, von der Zeit der Bekehrung handelt, reche**

(a) Fena ed. sec. 1734.

(b) S. 35. pag. 70. 71.

recht zu erkennen die Salbung des heiligen Geistes, und lebendige Erfahrung derselben erfordert, wo durch man den besten Schlüssel empfängt, selbige nicht allein für sich zu erkennen, sondern auch, wie sie andern recht vor zu tragen, deinceps experientiam spiritualem tanquam comprincipium interpretandi scripturam laudat, ad verba PAVLI inter alia provocans. Recitabo ipsius verba (c), ne de aliena & falsa sibi imputata conqueri possit sententia: Die Erfahrung ist geistlichen Sachen kein eigentliches principium cognoscendi. ein jedes principium cognoscendi aber, wenn es recht soll gebraucht werden muß recht interpretiret werden. Wollte nun jemand sagen; ob gleich die Schrift aus Schrift als dardings fürnemlich muß erklärt werden, dennoch, weil Christus spricht *Ioh. 7. 17*: So jemand will des Willen thun, der wird inne werden, ob diese Lehre von GOTT sey, oder ob ich von mir selbst rede; und der Apostel PAVLVS *Rom. 12. 2*: Verändert euch durch Verneuerung eures Sinnes, auf daß ihr prüffen möget, welches da sey der gute, der wohlgefällige, und der vollkommene GOTTes Willen: so könne man mit gutem Grunde sagen, es sey die Erfahrung ein *comprincipium interpretandi scripturam*, was sonderlich die praktischen Lehren derselben betrifft, der würde nicht irren. Und dahero bleibt es dabey, daß kein fleischlicher und unwieder gebornner Mensch diese Lehre von der Zeit der Befahrung recht beurtheilen könne, wenn er sich nicht herzlich zu GOTT bekehret.

§. 2. Mens Auctoris, quatenus verbis excitatis comprehenditur, generatim ad quinque theses revocari potest: 1) experientiam spirituales proprie sic dictum rerum sacrarum principium cognoscendi haud esse, quippe quod scripturae sacrae datum sit; 2) per experientiam tamen scripturam S. sive res sacras

H 2

Status controversia.

in scriptura propositas explicari debere, quia principium cognoscendi quodcumque, priusquam rerum ex illo cognoscendarum hauriri possit notitia, antea recte sit interpretandum; 3) scripturam quidem præcipue ex scriptura interpretandam esse; sed huic tamen juxta verbum CHRISTI Jo. 7, 17, & PAVLI Rom. 12, 2, adjungendam esse experientiam spirituales; 4) itaque spirituales experientiam comprincipium interpretandi scripturam recte vocari; 5) experientiam spirituales esse comprincipium scripturam interpretandi præcipue quoad doctrinas practicas, h. e. quodammodo quoad veritates dogmaticas, potissimum autem quoad veritates morales & practicas. Ex quibus inter se collatis hæc ipsius assertio prodit: Experientia spirituales (non quidem est principium cognoscendi Theologiam, nec principium interpretandi hoc cognoscendi principium, i. e. scripturam sacram præcipuum, sed) est comprincipium interpretandi scripturam (quoad doctrinas quidem fidei suo modo, sed maxime) quoad veritates practicas in ea contentas.

*Occasio ex dis-
sio Paulino.*

§. 3. Præsidium hujus sententiæ quærit in voce CHRISTI, & maxime in verbis Apostoli: *Auf daß ihr präsent möget*, quibus hunc procul dubio sensum tribuit: habebitis vos Romani, quando transformati estis renovatione mentis vestræ, experientiam spirituales; habebitis eam, ut, i. e. eo fine, ut probetis, i. e. per illam, & ex illa scripturam interpretando agnoscatis & dijudicetis, quænam sit DEI voluntas bona, placens & perfecta. Verum quemadmodum in exegesi dicti hujus fusius declaravi, renovationem mentis emendationem utriusque animæ facultatis, non ad peritiam tantum, sed & intellectivæ includere, & *dogmatischen* voluntatis divinæ ad intellectum necessario referendam esse; ita contra TUBINGENSES jam adstruxi, non ex mente SP, S, sed falsa hypotesi experientiam spirituales hic ad sui, quæ nulla quidem ratione in sacris ad ipsam cognitionem, scilicet quæ talem, requiratur. Planissime hæc intelliguntur, dummodo experientiæ spirituales necessitatem atque indolem exposuero, quod quatuor positionibus succincte complectar.

S. 4

POSITIO I.

Datur experientia spiritualis.

§. 4. Experientia est cognitio, quæ acquiritur attendendo ad objecta sensibus obvia, definiendo cl. BAUMEISTERO (d), e. g. per experientiam novimus, aquam madefacere: hanc enim cognitionem nobis, acquirimus, cum attendimus ad aquam sensibus obviam. Ubi ergo datur experientia, ibi adest perceptio rerum per sensus, i. e. eorum, quæ in nobis, & in anima nostra contingunt. e. g. radii, quod ex representatione rei alicujus, tanquam mali cujusdam in anima nostra oritur, i. e. eorum, quæ extra nos mutationes in organis sensorii producunt, e. g. ignem esse calidum, lucere, aquam madefacere. Quicquid igitur sensibus percipi nequit, ejus nulla quoque est experientia. Sic perspicuum ait BAUMEISTERVS (e), nos ea tantum, quæ existunt, experiri, nec nisi individualia & singularia pro objecto habere experientiam; 2) attentio ad istam rerum perceptionem i. e. ut conscii nobis ejus simus. magis quidem, ac aliarum, quarum a que poteramus eodem tempore esse conscii; 3) cognitio rerum per sensus perceptarum, nobis ad perceptionem attentis, i. e. ut ideas harum animo conceptas habeamus.

Experientia qua?

§. 5. Experientia spiritualis dicitur partim respectu causæ efficientis principalis, quæ est SP. S. omnis gratiæ vitæque spiritualis auror, fons & origo. partim ratione subjecti, quod est homo, gratia SP. S. regenerante, justificante, & ad vitam spiritualem sanctificante imbutus, partim & quidem potissimum, intuitu objecti, ut sit experientia rerum spiritualium, i. e. mutationum, quas juxta præscriptum salutis ordinem per gratiam specialem in homine peragi oportet.

Experientia spiritualis unde dicitur?

§. 6. Mutationes ex præscripto salutis ordine in homine peragendas (passive spectatas) commemoro. Quicquid enim

Objectum.

H 3

mura-

(d) *instituit. Philos. ration. p. 250.*(e) *l. c. p. 251.*

mutationem ejusmodi in homine non infert, objectum experi-
 entiae spiritalis constituere nequit, quia ejus perceptio per sen-
 sus nulla dari potest: perceptio vero spiritalis fit per sensus.
 Sensus h. l. intelliguntur praecipue interni, licet participative
 non nunquam sensus etiam concurrant externi, e. g. quando in
 gaudio spiritali homo fidelis *χαρὰν μεγάλην σφόδρα χερῶν*
αγαλλιάσει corporis exultat, ejusque membrorum, summum a-
 nimi gaudium gestibus, aliisque signis externis prodentium.
 Ulro sic liquet, veritates theoreticas, ut tales, sub experienci-
 um spiritalium non cadere, e. g. mysteria nonnulla, v. c. trini-
 tatem, incarnationem filii DEI &c; porro nec mutationes,
 quae non in ipso homine contingunt, physicis analogae, sed ex-
 tra illum velut actiones in ales peraguntur: qualis est justifi-
 catio, non quoad fructus, sed in se spectata, per actum in es-
 sentia divina immanentem procedens, nec nisi forensi ratione
 hominem attingens, quippe quo peccator, non justus intrin-
 sece constitutus, propter imputatam CHRISTI justitiam justus
 declaratur & reparatur: talis pariter est adoptio, quatenus re-
 spectum inter patrem, DEVM, & filium, hominem justifica-
 tum, intercedentem involvit. Circa justificationem dissenti-
 unt Fanatici, infusionem novae justitiae in haerentis, novarum-
 que qualitatum eam vocantes. Hinc ARNOLDVS (f) con-
 tra Theologos orthodoxos debacchatur: *Zwar spricht die*
Vernunft, es geschehe gleichwohl Gottes Zurech-
nung ausser dem Menschen, so könne und dürffe man
sie eben nicht empfinden; Allein sie bildet sich Gott
so ausser sich, oder weit von sich ein, da er doch nahe, ja
in dem umkehrenden Sünder ist, wie am verlohrenen
Sohn zu sehen. So ist ja der Glaube auch nicht aus-
ser uns mit seiner Krafft, wenn wir gerecht werden,
sondern in uns mit sammt der Gerechtigkeit CHRJ-
STI, wie sollten wir denn derselben grossen Dinge
nicht

(f) Theol. experiment. p. 296.

nicht gewahr werden, die bey solcher Veränderung in uns vorgehen. Daher diejenige sich und andere aufferst verfahren, welche die Rechtfertigung unzer solche geistliche Dinge setzen, die nur mit dem Verstand erkannt, aber nicht empfunden und erfahren werden. Sed hunc capropter refutare non adgredior: quia juxta pag 200, 291 sententiam Fanaticorum multis viribus tuendam sibi sumit. Potius D. LANGIVM mirantur cel. Dnii Aut. der U. N. (g) totam doctrinam de justificatione (h) ad experientiam spirituales referre. his verbis: D LANGE. bleibe darauß, die ganze Lehre von der Rechtfertigung gehöre zur geistlichen Erfahrung, welches gefährliche Folgen hat. Is enim, licet l. c. in demonstratione datae propositionis § 2. de fide justificante disputet. adeoque videatur excusandus, so tamen *imo* distinguit ab invicem die Lehre von dem gerechtigenden Glauben, und von der Rechtfertigung selbst, & utramque per experientiam constare debere adserit (i). Reprehendit hoc in ipso S. R. D. D. LÖSCHER (k). nec immerito, vel propter periculum Fanatici erroris, vel propter adfertii absurditatem, qua experiri dicimur id, quod nullis sensibus obvium est, perque illos plane percipi nequit. Ceterum speciatim ex iis, quæ sensibus percipiuntur. mutationes spirituales internis animæ sensibus perceptibiles inde à vera atque reali hominis irrogeniti *conversione* ad continuatam *renovationem* huc revoco (l). Ita enim cum Pietistis, Theologis contententibus, h. l. loquendum arbitror, quamvis alias juxta orthodoxum systema ex generali experientia notione omnis etiam illuminationis, intransitive dicta, conversionem antecedens, hujusque effectus haud infrequentes, qualis est v. c. compunctio cordis

III

(g) A. 1714 p. 98.

(h) in der richtigen Mittel-Strasse P. III, p. 175.

(i) Conf. pag. seqv.

(k) Tim. Verin. P. I. p. 531.

(l) Conf. LANGIVM l. c. P. I. pag. 204.

in impio per vim verbi divini insitam ad objectum experientiae spiritualis una pertineant.

Definitio:

§ 7. Hoc igitur sensu experientia spiritualis est cognitio, quae acquiritur attendendo ad mutationes spirituales internis animae sensibus perceptas. Ubi tamen adhuc animadvertendum est, mutationes spirituales passive non solum, quod dixi, spectari debere, sed maxime etiam quoad effectum. Non enim percipimus v. g. in conversione virum poenitendi, in regeneratione virum credendi, in sanctificatione virum pie vivendi productionem & collationem, nisi haec vires, jam receptae, per effecta se prodant, v. g. per poenitentiam, fidem, sanctitatem & iustitiam cordis.

Datur experientia spiritualis.

§ 8. Ubi dantur mutationes spirituales, internis animae sensibus perceptae, ubi datur ad eas attentio, ubi datur cognitio earum, ibi datur experientia spiritualis. Atqui dantur mutationes spirituales &c. in universo scilicet conversionis negotio, datur ad eas attentio hominis spiritualiter mutandi. datur post attentionem earum cognitio (per ideam quandam harum mutationum); Ergo datur experientia spiritualis, quam scriptura s. per gustum, scilicet spiritualem, Psalm 34, 9, coll. 1 Petr. 2, 3. Hebr. 6, 3, 5, & *αἴσθησις*, i. e. sensum Phil. 1, 3. explicat, exemplis expertorum alibi eam declarando (m).

*Definitio
Lautiana erusitur.*

§ 9. Non aliam, quam ex natura & indole omnis experientiae dedi; experientiae spiritualis definitionem Dominum LAV supposuisse nunc efficiam. Is enim probaturus experientiam spirituales esse comprincipium interpretandi scripturam, quoad doctrinas ejus, maxime practicas, fateri debet, 1) in homine juxta dictum nostrum renovandae mentis, oriri mutationes spirituales, sensibus internis percipiendas (h. l. specificas), unde postea doctrinae practicae (i. e. de spirituali hominis mutatione) in cognoscendo dependeant, 2) subiectum mutationum ad illas attendere, quo fiat 3), ut attendens

(m) *Conf. RVMPÆVM introd. in Theol. controvers. p. 211, & SCHIEL-
GYIGIUM synops. controvers. p. 53.*

dens earum ideam animo concipiat, adeoque eas cognoscat. Neque enim sine cognitione mutationum in semet ipso contingentium post antegressam attentionem iudicium ex iis sequeretur, & ad indolem veritatum practicarum posset concludi. Hæc tria vero (speciali h. l. determinatione seposita) absolunt experientiam spiritualem; mutationes nimirum, sensibus animæ internis perceptæ, attentio ad eas, & cognitio earum, prouti illam definivi per cognitionem, quæ acquiritur attendendo ad mutationes spirituales, internis animæ sensibus perceptas. E. Dominus LAV non aliam, quam dedi, definitionem supponere potuit.

POSITIO II.

Quæ non rejici, sed commendari debet.

S. 10 Non sine calumnia Theologi orthodoxi à cras-
fioribus præsertim Fanaticis atque Pietistis, quoniam eorum spuriam & confictam experientiam averfantur, incusantur, quod experientiam spiritualem, in se spectatam, prorsus detestentur, damnet, & è cætu christianorum puriore proscriptam velint, prouti de injuria sibi, & D. SCHELGVIGIO hinc illata conqueritur b. BÜCHER (n), cum tamen eam in se tanti faciant, ut præeunte scriptura Psalm. 34, 9, Phil. 1, 9, quo possunt studio omnibus commendent, tanquam rem in suo genere necessariam, jucundam, atque utilem, summisque efferant encomiis. Idque ipsa rei deposcit indoles. Nam

*Commenda-
tur experien-
tia spiritua-
lis.*

1) experientia spiritualis involvit perceptionem mutationum spiritualium in conversione, regeneratione, unione hominis cum DEO mystica, renovatione, per sensum animæ internum. Quicumque igitur convertitur, regeneratur &c, ille habet experientiam spiritualem, dummodo ad ea, quæ in se fiunt, attendat, & per statum, in quo versatur, ea animadvertat; & quicumque habet experientiam spiritualem, is ipse convertitur,

*propter ne-
cessitatem.*

1

rege

(n) *System. Artisan. p. 37.*

regeneratur, unitur cum DEO, renovatur; è contra quicumque illam non habet, ille nec convertitur, nec regeneratur, nec cum DEO unitur, nec renovatur. Quodsi jam Theologis curæ cordique nil magis est, quam ut homines per penitentiam & fidem ad CHRISTVM perducant, gratiosæ in habitationis divinæ & communionis bonorum cælestium participes reddant, & sanctimoniam vitæ aduſefaciant, i. e. perceptionem mutationum spiritualium in iis excitent; æquifam experientiam spiritualem ab iis probari & commendari abnegaverit.

propter iucunditatem.

2) Grata & iucunda est perceptio mutationum spiritualium (passive & quoad effectum spectatarum) ex experientia spirituali, v. g. fidei, pacis, & gaudii spiritualis cum testimonio SP. S. de *uinculorum* nostra, & beatitudine post hanc vitam, quin ipsius cordis sanctitatis inhærentis, quatenus eam percipiens progressus & incrementi in studio pietatis convincitur, unde oblectatio & voluptas non potest non consequi. Quidni igitur Theologi argumento, à iucundo petito, experientiam spiritualem commendarent? Quidni? quia:

propter utilitatem.

3) Facit experientia spiritualis cognitionem scripturæ i. e. doctrinarum scripturæ, practicarum, jam ante ex scriptura haustam, a) multo vividiorum. Iplis enim, quod iis se offert, sensibus experti deprehendimus, quod tantum abstractivè antea adsecuti eramus, quo fit, ut ipsas rerum ideas intuenso vividissime easdem nobis repræsentemus, tanto quidem vividius, quanto magis ubique cognitione symbolica & speculari intuitiva claritate & vividitate præstat. Sic e. g. in naturalibus vividissime sibi quis gaudium repræsentat, tanquam voluptatum insigne prædominium, ipse olim gavifus, & adfectus huius intuitiva cognitione utitur, perceptionem suarum adhuc conficius, quanto scilicet sensu iste absolvatur, quaque animum dulcedine perfusum relinquat: idem in gaudio spirituali obtinet. Sic porro homo, postquam ex scriptura didicit, regenerationem esse collationem fidei, postquam ipse à SP. S. regeneratus est; cognitionem regenerationis intuitivam reddit, sibi que vividissime rem spiritualemente oculos ponit, de qua ante secundum scripturam dicta tantum

tum judicaverat dislerueratque, ipso ejus intuitu destitutus. Atque hunc in modum explicandi Theologi sunt, quando sine experientia spirituali doctrinas practicas vix accurate, distincte, plenarie, & perfecte satis cognosci statuunt (o), ne sibi ipsis, dum oppositum inficiantur (p), contradicere (q) videantur. Loquuntur enim de distincta, plena & perfecta ratione non tam rerum cognitarum, quam modi eas cognoscendi propter diversam intellectus representationem in cognitione, vel symbolica, vel intuitiva, quæ quidem posterior, cum sit vividissima, omnino majorem distinctitatis, perfectionis & evidentie gradum admittit, quatenus *ro* exactius, plenius, evidentius atque perfectius cognoscere æquipollet *ro* vividissime cognoscere. Ita BÜCHERUS (r) disserit: *experientia interna spiritualis, qua mens nostra habitus, affectus & operationes à SP. Si excitatos in se ipso observat, per se non præstat, ut res spirituales ipsi sint intelligibiles, aut actu intelligantur (id enim solum luminis divini, quo verbum DEI & veritates in illo descriptæ coruscant, beneficium est), sed (1) impedimenta cognitionis aufert, ut, quæ imperitus rerum spiritualium in conceptu universali satis distinguere non poterat, in presentiarum operationum & donorum spiritualium individuali sensu ac perceptione clarior & magis distincte cognoscat.* (β) multo firmiorem certioremq; ita ut de veritate illarum, quarum ipsi in nobis experimentum habemus, quasque præsentibus intuemur, dubitare haud temere possimus. Spectant huc egregia LVTHERI verba (s); also ist dis eine Predigt nicht allein von Worten, sondern von der Erfahrung; denn mit dem Wort fähert ers wohl an, dass er uns läst das Evangelium hören,

12

(o) Conf. SCHELGVIG. l. c. p. 54, BÜCHER l. c. p. 26, WERNSDORF. disputat. de Theol. experiment. p. 78.

(p) Conf. SCHELGVIG. synops. p. 53, & supplem. p. 34 sq.

(q) contradictionem SCHELGVIG, exprobrante D. LANGIO Anti-barb. T. I. p. 135.

(1) l. c. p. 23.

(s) T. VII. Altenb. p. 112.

ren, tauffen, Sacrament empfangen, aber nach dem ist so bald da der Teuffel, der uns allenthalben ansiehet, und hindern will, daß es nicht bleibe und fortfahre; da muß nun angehen die Erfahrung, daß ein Christ könne sagen, bißher habe ich gehört und geglaubet, daß Christus mein Heyland sey, so meine Sünde und Tod überwunden habe, nun erfahre ich es auch, daß es also gewesen, denn ich bin jetzt und offte in Todes- Angst, und in des Teuffels Stricken gewesen, aber er hat mir heraus gehölffen, und offenbaret sich mir also, daß ich nun sehe und weiß, daß er mich lieb habe, und das es wahr sey, wie ich glaube. Solche Erfahrung macht denn einen rechtschaffenen Menschen Conf. WERNSDORFIUM (t): *pari modo res se habet cum experientia spiritali. quæ consentientibus Theologis nostratibus ad unum omnibus cognitionem nostram ex scriptura bau- flam non solum clariorem, sed etiam firmiorem reddit, adeoque ean- dem egregie adjuvat atque corroborat; & apud Eundem (u), BÜCHERVM: wenn wir die Würckung und Bewe- gung des heiligen Geistes in Reue und Leid und Angst über die Sünde, in Erkännniß des Heyls, in unges- zweifeltem Beyfall, kindlichem Vertrauen, Friede des Gewissens, Freude in dem H. Geist, ungesfärbter Liebe gegen GOTT, und den Menschen, einer festen Hoffnung des ewigen Lebens, und s. w. in uns finden, wie sie in Gottes Wort beschrieben werden, so ist dieses eine empfindliche Erfahrung, innerlich Zeug- niß, und Versiegelung des H. Geistes. Equidem sim- pliciter omne n. animi persuasionem & convictionem de veri- tatibus revelatis h. l. practicis, ab experientia spiritali depen- dere obtundunt Fanatici & Pietistæ; sed falluntur, quia suffici- entem ad sensum, fidemque procul hæsitacione convictionem re- stimo-*

(t) *disp. de Theolog. experimen. pag. 34.*

(u) *disput. de gustu spiritali pag. 17.*

stimonium SP. S. per scripturam excitat, & exitare prius debet, quam experientia accedit juxta 1 Petr. 1, 19, sicut convenienter eam in rem CHEMNITIVS (w) pronuntiat: *Fidem & adfensionem in Theologia NB non ordiri ab experientia, ut primum sentiamus presentiam SP. S., postea credamus, sed fides & adfensio intuetur verbum. & illud adprehendit, etiam sensu interius repugnet.* Igitur experientiae spiritali nonnisi incrementa certitudinis cognitionis nostrae de rebus spiritalibus, quae nam & quales sint, à priori per demonstrationem verbi divinitus effecta, majoremque fidei & adfensus copiam tribuimus, quae vero interdum plane necessaria, saltem ur lissima judicanda est. *Neque enim, inquit WERNSDORF. (x), eo inficias, eor humanum, etse fide satis firmum esse possit ac debeat, tamen pro imbecillitate sua sensum requirere, eventuque eorum, quae credit, nimium quantum stabiliri.*

POSITIO III.

Quae vero ad interpretationem scripturae nihil plane confert.

§. II. Interpretatur scriptum aliquod, cujus sensum *Sensus postea* eruimus, & actus, quo sensum eruimus, interpretatio dicitur. *tionis.* Est igitur interpretatio scripturae actus intellectus, quo sensum scripturae eruimus. Sensum scripturae intelligo non grammaticum & externum, quem habet à forma sua externa, à forma interna abstracta, sed internum, spiritualement & divinum, tanquam formam ejus internam, eumque h. l. non in omnibus scripturae locis, sed pro substrata materia praecise in illis, ubi veritates practicae, i. e. spiritualement hominis mutationem concernentes, docentur. Confert aliquid ad interpretationem scripturae, quicquid qualicumque ratione in eam influit, sic quidem, ut absque illo haec concipi nequeat, sed per illud determinetur. Quando jam adstruxi, ad interpretationem scripturae

(w) de controversiis quibusdam p. 44.

(x) disp. de guslo spiritali p. 41.

experientiam spiritualem nihil plane conferre, mens huc redit: Experientia spiritualis nullatenus influit in interpretationem scripturæ sacræ, i. e. minime facit, ut sensus scripturæ internus, spiritualis & divinus, h. e. conceptus intellectus divini de rebus in scriptura propositis, h. l. practicis, eruatur, neque *propter* illam, neque *ex* illa, neque *per* illam. De singulis seorsum dicam, eo, quod tres dantur adversariorum classes, si non in rei summa, diverso tamen loquendi modo inter se invicem discrepantium.

*Experientia
spiritualis
non est ordo,
propter quem
s. in quos*

§. 12. Non ergo I. *propter* experientiam spiritualem interpretatio scripturæ, doctrinas practicas præcipientis, procedit. s. falsum est, subjectum interpretationis scripturæ, quoad doctrinas in illa contentas practicas, esse non nisi hominem *ra. practica* expertum, s. in ordine experientiæ spiritualis constitutum. Revoco thesin hanc ad decantatissimam illam de illuminatione irrogenitorum controversiam, cum Fanaticis & Pietistis modernis ingenti animorum contentione agitatam. Quemadmodum enim hi generatim contendunt, nullum omnino sensum scripturæ, qualem antea descripsi, in hominem irrogenitum atque impium cadere, ita non possunt non speciatim circa veritates practicas viam hanc ingredi, & scripturæ sensum impiis, i. e. non expertis abjudicare. Quantum ad prius, vid. DIPPELVM (y) ubi dicitur, iniquentem, *ist es jabej allen reinen Theologis eine ausgemachte Wahrheit, daß die 3. Schrift von einem unwiedergeborenen nicht könne also verstanden werden, daß derselbe sich unterstehen wolle, einen tüchtigen Ausleger abzugeben: aber diesem allen ungeachtet hat die reine Orthodoxie der fleischlichen Theologen nicht nur das Gegenteil behauptet &c.* Consentit RAMBACH, (z): *ut uno multa complectamur titulo, solida requiritur sine fuco pietas, animusque*

(y) in orcod. orthod. C. I. p. 10.

(z) diff. de idoneo sacrar. literar. interprete §. 29, p. 62.

musque vivo rerum divinarum sensu imbutus, ac DEO junctus, quem qui ex interprete sacro susulerit, idem facit, ac si quis ex orbe solem, ex oculo pupillam, vitam & corpore proscribat. Nec aliter statuit LYSIVS (aa): *necessum est, ut homo per verbum vivificetur & regenerationis gratiam experiatur, postmodum in dies magis magisque crescat, corroboretur, quotidiana adfueris divine gratia, & lucta contra peccata & mundum capiat experimenta in victoria contra hostes: atque sic sensus acquirat exercitatos ad discrimen boni & mali. hoc ni fecerit, spiritus torporis obruto omnia Prophetarum scripta erunt instar libri clausi* Esa 20, 10. Conf. D. IOACH. LANGIVM. (bb), & D. IO: MICH. LANGIVM. (cc). Quantum ad posterius, evolvi potest IO. MICH. LANGIVS. (dd) scribens: *mali propterea, quod mali sunt, diviniore spiritus in penitentia, regenerationis, renovationis &c negotio plane non intelligunt, multo minus realiter & practice docere valent. Ad stipulatur ZIEROLDVS (ee): error est, quod experientia sit comprincipium s. scripturae, nam qui ex peritur id, quod in s. scriptura scriptum est, ille non sapit super id, quod scriptum est; qui autem illud non experitur, is desipit. Praesertim D. D. LANGIVS huc advocandus est (ff): Die geistliche Erfahrung nebst dem hieher gehörigen geistlichen Gefühle und Geschmacke ist nicht die Regel, nach welcher die heilige Schrift zu erklären, sondern nur die Ordnung, in welcher sie in den praktischen Sachen richtig erkannt, und erklärt wird, also daß die h. Schrift in ihrem rechtmässigen Gebrauch eine Regel und Prüfstein aller unserer Erfahrung bleibe. Sed quale:*

[aa] *synops. controvers. p. 193*

[bb] *Antibar. Tom. I. sect. 1. dogm. Prop. IV, p. 33 sqq, & in der Mittel-Strasse P. II, sect. I tot.*

(cc) *disp. de illuminatione fidelium, septen. disp. positivo-polemic. disp. 2.*

(dd) *l. c. disp. 4. de orthodoxia.*

(ee) *syn. verit. p. 128*

(ff) *in der Mittel-Strasse P. II, c. x. adpend. p. 631. der erste Satz.*

quale est principium, tale est principiatum. Ex falsis præmissis falsa non potest non sequi conclusio. Ad sequi possunt quoad non resistunt, irregeni atque impii verbum DEI meditantur per gratiam SP. S. adstantem & illuminantem totius scripturæ verum ac genuinum sensum, spirituales, internum: E. & hujus scripturæ partis, quæ doctrinas practicas exhibet, quia à toto ad singulas totius partes valet consequentia. Nolo circa integram hanc materiam jam hære, tanquam ab instituto longius recedentem, sed uno generali syllogismo omnia complectar. Si irregeni de rebus in scriptura propositis æque accurate commentari, eodemque plane modo, ac regeni, verborum & phrasium totius scripturæ, qua talis, significatum declarare possunt, sequitur, quod genuinum locorum scripturæ sensum spirituales, & internum eruere queant, & erutum habeant. Atqui verum est prius; E. & posterius. Antecedens probatur per experientiam, quam nec ipsi adversarii negant. Quis enim adfereret, Commentatores quoslibet, qui integros scripturæ libros interpretatione docta & accurata, quæ interpretationi eorum, quos regenitos fuisse iudicio humano constat, doctrina & accuratatione nil cedit, quin interdum multum antecellit persecuti sunt, regenitos fuisse, & veritates cælestes practicas expertos esse? Vertitur igitur controversiæ cardo in consequentia, quam adversarii oppugnant, sed frustra. Nam ubi verus verborum & phrasium scripturæ (ut talium) significatus eruitur, ibi verus ac genuinus scripturæ sensus internus eruitur: est is conceptus intellectus divini de rebus in scriptura propositis, quem DEVS per verba & phrasas scripturæ expressisse, cumque his combinasse sapienter putandus est. Jam si datur sensus scripturæ internus, datur quoque sensus scripturæ spiritualis in subjecto, quod sensum habet, ratione causæ & virtutis spiritualis. Quis enim nisi Pelagianorum quispiam sensum scripturæ internum, i. e. conceptum intellectus divini naturalibus intellectus viribus, ceu philosophema aliquod, tribuere, & sensui divino divinam, i. e. spirituales, virtutem adimere poterit, naturalem ei, ut tali, substituendo

tuendo, salvo divinitatis honore? Assequuntur igitur irregniti generatim sensum scripturæ verum ac genuinum internum spiritualemque, adeoque scripturas rite interpretantur. Nec obstar, quod adversarii specialiter circa scripturæ loca, de rebus practicis agentia, objiciant, scripturam hanc ab irregnitis s. inexpertis literaliter quidem, sed non spiritualiter, & quoad sensum ejus internum exponi posse, interferentes: **I**) quæcunque res ad facultates plures conjunctim adficiendas ordinatæ sunt, illæ una facultate vere & solide percipi non possunt. Atqui res spirituales (practicæ) ad intellectum & voluntatem conjunctim adficiendam ordinatæ sunt; E. solo intellectu vere & solide percipi non possunt. E. requiritur, ut adsit prius in percipiendo adfectio pia, s. emendatio voluntatis, s. experientia spiritualis. E. sine experientia spirituali, tanquam statu interpretis necessario, s. requisito essentiali interpretantis verba scripturæ de rebus practicis, quas interpretans experiendo non percepit, nullam fieri posse interpretationem. Major probatur, quia e. g. pomum, quod sub visum, tactum & gustum cadit, solo visu & auditu, vel tactu non ita vere & solide cognoscitur, quam si gustetur. Sed respondeo cum b JANO (gg), (a) si vere & solide percipere idem sit, ac complere percipere, s. frui rebus spiritualibus, conceditur totum argumentum salva thesi; sin *to* vere percipere proprie accipiatur, prout actum facultatis cognoscentis, cumque objecto conformem significat, propositio falsissima est, nam ut exemplum allactum retineam, quis tam stultus est, ut cognitionem visus, qua quis pomum rotundum & album, ut rotundum & album animo concipit, falsam esse dicat, vel veram esse neget, propterea quia nondum accessit gustus, s. fructio pomi? (b) in adsumptione error occultatur, dum res spirituales ad voluntatem & intellectum *conjunctim* h. e. *simul* adficiendam ordinatæ dicuntur. Sicut enim pomum prius visu, tactu, olfactu cognoscitur, quam comeditur, ita etiam notitia vera rerum spiritualium practicarum tem-

K

pore

(gg) *Theosoph. orthod. p. 184:*

pore & natura receptionem & fruitionem earum antecedit. E. etiam ante fruitionem s. experientiam spiritualem verborum scripturae de iis interpretatio datur. 2) si nulla est scientia rerum practicarum sine experientia, sequitur, nec inexpertos res spirituales in scripturis contentas posse declarare, & verum scripturae sensum quoad has eruere. Atqui verum est prius; E. & posterius. At falsum est prius, quin absurdum. Quis v. g. dixerit, ICrum vere non nosse, quid sit condemnatio furis ad patibulum, quia ipse antea ita condemnatus, vel suspensus non fuit? Medicum vere nescire podagram, arthritidem, febrém malignantem, quia ipse his morborum generibus non laborarit? Philosophum vere nescire vitia moralia omnia, quae expertus non sit? Conf. RVMPÆVM (hh): quare falsum etiam posterius. Excipitur, cœcum de coloribus judicare non posse, E. nec inexpertum de rebus spiritualibus practiceis. Sed respondetur, colores quidem & res spirituales practiceae in eo conveniunt, quod utraque sensum & experientiam admittant, quaedam tamen rationis disparitas hic obtinet. Illi sine sensu & experientia intelligi proflus nequeunt, hæc vero ad sensum & experientiam indifferenter se habent, & vel ab expertis, vel non expertis æque commode dijudicantur. Distingvendum enim esse arbitror inter res ad unicum tantum sensum adstrictas, nec tale quid in se continentes, quod per analogiam vel convenientiam cum alia quadam experientia possit explicari, & inter res ita comparatas, ut vel pars quaedam earum per experientiam satis jam constet, cui tota res, ejusdem sensus objectum, salvis reliquis circumstantiis, respondeat, vel ipsa res per analogiam alterius experientiae representatu facilis sit. Prioris generis res colores nuncupavero, qui neutiquam præter sensum & experientiam sunt cognoscibiles, quamvis & hic mirabilia experientia nobis ostendat, quorum rationes nobis satis perspectæ non sunt. Sed his dum immorari nequeo, litent non

(hh) *in*rod. in *Theol. rec. controvers. p. 214. sq.*

non facio meam, quam Theologus Halensis (ii), & cum eo LYSIVS (kk) D. SCHELGVIGIO movent, (ll) in homine à natiuitate cæco conceptum de coloribus ex auditu, & iudicium intellectus æque verum, ac in homine visu prædito locum habere posse adstruunt. Posterioris generis dixerō veritates spirituales practicas, quas sine sensu & experientia irrogeniti etiam intelligunt, quia nimirum v. g. quoad gaudium in DEO, & super DEVM, partialem quandam ideam ope experientiæ vulgaris jam sunt indepti, i. e. ideam gaudii, cui consideratis, collatis, debiteque æstimatis reliquis circumstantiis ideam totalem, ejusdem ac ideam partialem sensus objectum, conuenienter facile representando adaptant, vel v. g. quoad pacem spirituales, in tranquillitate & securitate animæ à moribus conscientiæ maxime consistentem, per analogiam ab inquietudine animi propter hos morbus desumptam notio s. idea haud difficulter formatur. Omitto, vi imaginationis præteritæ experientiam ab homine nunc irrogenito, quondam vero regenito & experto, repeti posse, quæ vicem præsentis sustineat. Ex quo καὶ ἀνθρώπων disputando evinci potest, ipsū irrogenitum & inexpertum idoneum juxta mentem aduersariorum esse sacrarum literarum in doctrinis practicis interpretem.

§. 13. II. Nec magis ex experientia spirituali interpretatio scripturæ fieri debet, i. e. falsum est experientiam spirituales esse principium interpretationis scripturæ quoad doctrinas ejus practicas. Principium interpretationis scripturæ definiente ZUR LINDEN, Viro clar. (mm) dicimus, ex quo ratio interpretationis scripturæ concipitur. Per rationem intelligimus id, cur alterum sit. Ex, ex principio interpretationis scripturæ illigitur, cur hæc

Non est principium, ex quo.

K 2

(ii) *Antib.* Tom. I. sect. I. dogm. prop. 9. p. 136. sq.

(kk) *synops. controvers.* artic. 4. de Embusiasmō p. 144. sqq.

(ll) *syn. controu.* p. 55. et X.

(mm) *var. meditat. bohem.* C. III. Sect. I, p. 26.

interpretatio scripturæ sit, vel cur potius sit quam non sit. Speciatim principium illud dicitur adæquatum, cum ratio interpretationis ex illo concipitur quoad interpretanda omnia, unicum autem vocatur, cum non opus est, ut aliud ei adjungatur. Jam principium interpretationis scripturæ ipsam scripturam constituimus 1) ex communi omnis interpretationis natura. In quibuscunque enim scriptis interpretandis ratio interpretationis, quæ sensu, & intentioni Autorum congruere dici potest, ab ipsis autoribus peti debet, non à causis forinsecus adersitis. Alias sensus innatus non effertur, sed alienus infertur, de cujus veritate s. convenientia cum auctoris sententia neutiquam persuasi esse possumus 2) ex testimonio scripturæ 2 Petr. 1, 20, 21, ubi scriptura v. 20 *ιδίας επιλυσεως* esse negatur, ratione v. 21. addita, quia non est profecta ab humano arbitrio sed SP S. inspiratione. Ex quo patet, perperam eidem adjungi vel substitui non solum à Pontificiis, recenter SIMONIO & RENATO MASSVETO, Pontificem Romanum, s. matrem ecclesiæ, traditiones: à Socinianis, Arminianis, reliquisque Rationalistis, e. g. auctore exertitationis paradoxæ, sub tit: *Philosophia scripturæ interpretæ*, à LUDOVICO MEIERO Amstelod. 1667 editæ, 1669. recusæ, rationem; sed etiam ab Enthusiasticis, Fanaticis, (nn) atque Quackeris experientiam, quam

(nn) v. g. 1) à POIRETO, *conf. dicta à I. TH. C. Philos. Wolf. consensu cum Theologia L. I. Psychol. p. 122 sq. & b. GRAPPIO Theol. rec. contro. p. 44 seqq;* 2) apud WERNSDORFIVM *Diss. de gustu spirit. th. II. p. 22 à famosa illo sanctulo im Fürbild der heilsamen Worte p. 22, cujus verba ex CRYSOSTI Arnoldischer Gedächtniß-Rede p. 35 hæc WERNSDORF. recitat: wie siehest lernst und erlangest du denn diese im Buchstaben (Scriptura) vergrabene Wahrheit, und Weisheit Gottes? Antwort, wenn das lebendige Wort Gottes, der Dolmetscher Sinnes und Willens J. Christi mir die Göttlichen Wahrheiten (sine verbo) eröffnet, und die vorige Blindheit und gefassten Meinungen, und NB. aus dem Buchstaben gesammelte falsche Ideen vertrei bet, oder wenn er durch seinen Geist und Krafft nur das,*

jactitant, spiritualem, vel à revelationibus immediatis, vel lumine interno profectam. absolutum interpretationis scripturæ principium eam dicentibus, ita ut nullus quidem alicubi scripturæ verus sensus erui possit, nisi experientia spiritualis beneficio. Porro scripturam interpretationis sui ipsius principium adæquatam constituimus. Quodsi enim in quibusdam scripturæ locis ex se ipsa scriptura explicari deberet, in his saltem, quæ aliunde explicari debere supponuntur ea *ιδίαι επιλυσιζως* foret, nec de genuina SP. S. ut principalis auctoris, mente firmiter nobis constaret. Ubi vero est adæquatam interpretationis principium, unicum simul est, quod comprincipio non indiget, sine sufficiente, quæ deficit, ratione huic non adjungendo. His igitur adductis videat clar. ZUR LINDEN, quomodo veritati prospectum iyerit, duo aliena interpretationis scripturæ principia subministrans, rationem à SP. S. illustratam, & experientiam spiritualem, sano licet sensu acceptam (oo). Urget quidem, principium in ipso interprete esse debere, quia ab interprete fieri debeat interpretatio(pp); sed hæc ejus ratio nil aliud efficit, quam quod, in interprete debeat esse principium cognoscens, s. adprehendens & adplicans principium cognoscendi. Ut taceam, rationem s. intellectum illuminatum, quandoquidem successive demum perficitur, & multis adhuc laborat imperfect ionibus & vitiis, nec veritatem, nec certitudinem, quæ in principio requiritur, nobis spondere posse. Sed transeo ad eos, qui in locis scripturæ, ubi practica occurrunt, experientiam spiritualem tanquam comprincipium interpretandi

Vel comprincipium ex quo;

K 3

daß, was in der Schrift (*in verbo, sed non per verbum*) von göttlichen Werken enthalten, lebendig erwecket, und thätig adpöret, also daß ich dieselbe Werken an mir, und in mir selbst fühle empfinde und erfahre, eben wie also David sagt Psalm 34, und solcher gestalt wird NB. mein Gefühl, Empfinden und Erfahrung ein lebendiger *Commentarius* der Heiligen Schrift, und die Schrift ein äußerlich Zeugniß meiner Erfahrung.

(oo) l. c. p. 271. §. 652.

(pp) p. 260. §. 627.

tandi scripturam laudant, ita, ut ab illa, vel seorsim spectata, vel cum scriptura sacra conjuncta, ratio interpretationis vera dependeat. Objicitur nempe, experientiam spirituales æque, ac scripturam s. , certam esse, quoniam ab eodem autore SP. S. proficiscatur, unde de veritate eruti sensus dubium oriri non possit; at respondeo; etiamsi experientia spiritualis eundem habeat in justificatis, quem scriptura sacra, autorem, tamen non æque certam ac infallibilem esse, quia, semper aliquid adhuc carnalium motuum regentis adhæret, à motibus SP. S., his in eodem subiecto intermixtum, difficulter sejungendum, imo phantasiam sub specie experientia spiritualis sæpius ludere & deludere. Quapropter ex experientia, seorsim spectata, ratio interpretationis scripturæ de rebus practicis concipi nequit neque vero ex illa, cum scriptura conjuncta, quoniam nulla sufficiens ratio id exigit, qua sine comprincipio opus non est.

Non est medium, per quod interpretatio scripturæ fit,

neque internum,

S. 14. Denique nec III. per experientiam spirituales interpretationis quoad doctrinas practicas procedit, i. e. falsum est, experientiam spirituales esse medium locorum scripturæ de rebus practicis hermenevticum. Media verum scripturæ sacrae sensum eruendi dicuntur hermenevtica; & hæc sunt vel interna, vel externa. Illa dicuntur, quibus ut norma scilicet in vero sensu investigando opus est, hæc, quibus non ut norma, sed ut adminiculis docente doct. CARPOVIO (qq), & declarante (rr). *Mediis interuis*, inter quæ analogia fidei caput obtinet juxta Rom 12, 6. experientiam spirituales accenseri non debere probo, quia 1) ob profundissimam naturæ nostræ depravationem & quas dixi, phantasie corruptelas incerta & fallax est, 2) ipsa ad scripturam ceu lydiū lapidem, ubi genuina fidei vult, examinanda & normanda Esa. 8, 20, Gal. 6, 16, Phil. 3, 16. Optime b. WERNSDORFIUS (ss) scribit; *omnis vera atque spiritualis experientia ratione notanda est.*

(qq) *Theol. et vel. preliminar. c. 2, §. 300.*

(rr) §§ is sqq.

(ss) *diff. de Theol. experiment. p. 80.*

*via, determinata infallibilitate certa, unice in scripturam sacram
 resolvitur, unde ipsa recognitio, solidumque examen, tum ipsius ex-
 perientia, verane sit an falsa, tum rerum, circa quas experientia
 versatur, depromi potest ac debet; quo pacto fieri nequit, ut nor-
 matum scripturæ ipsa simul hujus norma evadat, quod tamen
 fit, dum scripturæ sacra ad normam experientiæ spiritualis inter-
 pretaunda esse dicitur. Utrum vero experientia medium inter-
 pretationis externum s. adminiculum interpretandi scripturas in
 doctrinis practicis jure habeatur, disputandum adhuc est. Sen-
 sus questionis est: utrum per experientiam spiritualement rerum
 practicarum notiones suppeditentur. quas verbis scripturæ de
 iis agentibus juxta mentem SP. S. jungere debeamus, ut finem
 interpretationis, s. verum sensum, consequamur. Adfirmat
 id Dominus REVSS, Prof. Theol. Havniensis (rt). Durioribus
 prætermisissis hæc ejus verba dabo (uu): *suppeditare experientia
 potest, si ipsa sincera est, & ex SP. S. pendens, genuinas rerum spiri-
 tualium ideas, sed utat ea quam maxime reales & genuinae sint,
 non tamen inferri in scripturam debent, & locis specialibus ulla ra-
 tione obrudi - - - idea per experientiam legitime acquisita, id
 modo juris sibi recte vendicat, ut in numerum sensuum possibilem
 referatur, sed ex regulis hermeneuticis dein judicandum est, an sit de-
 terminatus, genuinus, hujus præcise loci, à SP. S. intentus sensus - - -*
 Sic igitur experientia ne quidem principium interpretationis est;
 sensum enim per se determinandi jus non habet: sed est medium in-
 telligendi scripturas, cujus usus mere ministerialis est: exhibet sensus,
 & facit, ut sensus possibile in promptu sint, sed quicquid suppeditat,
 id regulis hermeneuticis subjicit examinandum & rite adplicandum.
 Videtur ei. Autor nil aliud adserere, quam quod notiones, s.
 ideas rerum spiritualium ex experientia defumæ non simpli-
 citer quidem verbis scripturæ jungendæ sint, quasi experientia
 sit*

(tt) *diff. de usu experientia spiritualis in scripturarum interpretati-
 one Havn. 1732, cujus Synopsin dederunt Autt. der anserlesenen
 Materien zum Bau des Reichs Oßtes 14 Beytrag p. 674. 199.
 Lund ex p. diff. 46.*

fit medium normativum notionum sub verbis scripturæ latentium, sed potius secundum regulas hermenevticas iudicari debet, utrum notio per experientiam acquisita huic præcise textui sacro respondeat, nec ne? At concedit tamen, & integra dissertatio eo comparata est, ut ostendat, experientiam, si genuina est, suppeditare notiones verbis scripturæ jungendas, secundum regulas quidem hermenevticas his vel illis scripturæ locis adplicas, at ex experientia ante hauriendas, priusquam adplicari queant. Eandem ferme sententiam memini sedere viro cuidam illustri, qui terminis rerum practicarum in scriptura non alias notiones jungendas esse præcipit, nisi quas interpres in ipso præceos statu positus in se ipso intueretur, ubi ad semet ipsum attendit. Verum nec hoc medio interpretandi scripturam *opus esse, nec debere* notiones ex experientia desumi, Theologi probant quoad prius, quia α) scriptura sacra terminis rerum practicarum terminorum explicationem vel statim subjungit, vel saltem alibi, & per parallelismum realem plenam & accuratam eorum notionem subministrat. Subdole hinc EHRENPFORT (ww) quaerit: **wie stehet es in dir lieber Christ um den Göttlichen Seelen Frieden? Weistu auch aus lebendiger Erfahrung, was derselbe sey?** (β) quia, si experientia spiritalis examini regularum hermenevticarum subijci debet, quod omnino justum est nisi nudam cognitionem sensationum suarum præcipiti saltu pro notionibus rerum scripturæ practicarum venditare quis velit, ipsæ jam notiones rerum practicarum, ex scriptura collectæ plenæ & adæquate supponuntur: quoad posterius quia α) quocunque medio opus non est, illud in interpretanda scriptura sacra interpres debet usurpare, (β) multum perfectioni scripturæ derogaret in peruestigandis terminorum notionibus hoc medio uti velle. Quis hinc enim non concluderet: scripturam sacram in objectis doctrinæ suæ principioribus sufficienti terminorum explicatione se ipsam destituere.

Obj.

(ww) in der Predigt von der Hellige Tauffe p. 54.

Obj. notiones s. ideas rerum practicarum ab interprete inexterto ex experientia non desumptas esse analogicas, quas Dominus REVSS (xx) eas vocat, quæ sine speciali ac propria ipsarum rerum perceptione, intuitu & sensu obtinentur, perceptionem quandam aliam, utcumque similem & agnatam, atque ad rem non præsentem & in se non perceptam translata & applicatam supponentes. Resp. ideae s. notiones analogicæ, juxta ipsum dictæ, sunt notiones veræ & propriæ, quales sunt universalium quorumlibet. Immediata namque rerum perceptio, intuitus & sensus, licet cognitionem reddat vividiorum, non tamen uberiorum, distinctiorum & pleniorum in se efficit, unde nil quicquam, quod errorem confirmare possit, hoc ratiocinio consequitur CI. REVSS.

POSITIO IV.

Quapropter experientia spiritualis etiam ad cognoscendam Theologiam nullatenus requiritur.

§. 15. Quicquid rationem continet, unde veritates Theologicae cognoscendæ sunt, id dicitur principium cognoscendi Theologiam, & speciatim id dicitur adæquatum, si omnium cognoscendarum rationem contineat, unicum vero, si nullum aliud ei sit adjungendum. Principium cognoscendi Theologiam esse scripturam sacram præter apertos revelationis hostes, quales sunt, præter Infideles, Naturalistæ, Enthusiastæ atque Fanatici, nemo inficiabitur. Esse autem eandem adæquatum Theologiam cognoscendi principium inde constat, quoniam omnia ad salutem credenda, & agenda homini præscribit juxta 2 Tim. 3, 15. 16. 17. Quicquid vero principium est adæquatum, unicum etiam est. Quare nec Theologia revelata propter commemoratam scripturæ adæquationem ullo alio principio cognoscendi eger, vel ei aliud est adjungendum (adjungeretur enim

Non est principium cognoscendi Theologiam.

L

enim

(xx) l. c. p. 13.

enim sine ratione). Non ergo dantur comprincipia cognoscendi Theologiam, s. talia principia, ex quibus quædam doctrina, i. e. h. l. practica, deriventur, s. talia, ex quibus una cum scriptura ratio cognoscendarum veritatum Theologicarum dependeat. Nullo itaque jure experientia spiritualis comprincipium Theologiæ in doctrinis scilicet practicis vocari potest. Neque nos mover, ut aliter sentiamus, auctoritas Cancellarii Tübingensis, D. CHRIST. MATTH. PFAFFII, qui (yy) magna confidentia & jactantia quævis alia exprimit, *nec est, inquit, quod ulteriorem jam demonstrationem & arodeiv̄u beic desideres, qui sapis. Principia enim prima profecto novis rationibus haud demonstrantur, quoniam alias processus in infinitum daretur. Atqui vero in Theologia ascetica, h. e. in interioris christianismi campo, principium hoc ex primis quoddam est, quod fontem veritatis omnis, ex divino lumine viraque spiritali deducte, & tum illud, quam hanc non nisi sensu nobis patere. suaque propria luce radiare & demonstrari dicitur apud WERNSDORFIUM (zz), ubi p. 33. hæc itidem ejus verba ex l. c. §o. statim Imo p. 327. legere sunt: id ante omnia pramonendum ducimus, nos ex proprio cordis fundo pro eo, quo cælestis Pater nos beat, spiritualium rerum sensu, solisque divinarum scripturarum thesauris, beic in rem nostram adaperitis ea, que dicturi sumus, de prompturos esse. Mihi licebit, suppositis antecedentibus, rationes ita ulterius subducere: Scriptura sacra est principium cognoscendi Theologiam adæquatam & unicum. In interpretanda scriptura sacra, s. vero ejus sensu eruendo experientia spiritali haud indigemus, neque ut ordine, neque ut medio, quo interpretatio scripturæ, s. eruitio veri scripturæ sensus ab interprete perficiatur; Veritates Theologicæ sunt ipse scripturæ sensus, ex scriptura depromptus, & forma doctrinalis Theologiæ systematica indu-*

tus.

(yy) *Disp. de gustu spiritali instituit. Theol. Dogm. & Mor. ipsius annexa §. 7. p. 824.*

(zz) *Disp. de gustu spiritali p. 20. sqq.*

tus. Quodsi igitur, uti in precedentibus probatum dedi, experientia spiritualis non constituit ordinem, in quo interpretans scripturam veretur, neque medium interpretandi scripturam, s. verum ejus sensum eruendi, s. internum s. externum, nec constituet ordinem, in quo cognoscens Theologiam veretur, neque medium cognoscendi Theologiam erit. Relinquitur igitur experientiam spirituales ad cognitionem Theologicam nullo nomine requiri.

*neq; ordo cog-
nit. Theol.
acquirenda,
neque medi-
um cogno-
scendi.*

§. 16 Cum igitur tuto supponam, quod haecenus evici, experientiam spirituales ad interpretationem scripturae, & acquisitionem cognitionis Theologicae in se prorsus nihil conferre, clarum inde fit, *παρεμνησια* dicti nostri Dominum LAV committere fallaciam causa non causa. Quodsi enim argumentatur: renovemini mente vestra, E. habeatis experientiam spirituales, ut probetis, i. e. ut rite ex illa, tanquam comprincipio interpretationis, scripturas interpretemini, interpretando agnoscentes, quae sit voluntas DEI bona &c., sumit, quod nunquam probare potest, erroneamque de experientia spirituali hypothese in textui admiscet, cui tamen, quae haecenus in medium producta sunt aperte repugnant. Finio, DEOQUE O. M. gratis persolutis dem. issis, reuicem hanc opellam lectoris requirati modeste commendo.

*Applicatio
dictorum.*

COROLLARIA.

I. Quicquid existens rationem existentiae suae habet in attributis divinis, illud necessario existit. Opus igitur redemptionis existit necessario.

II. Impoenitudo finalis (quatenus est impoenitudo, adeoque peccatum in se, non quatenus finalis) pertinet ad objectum satisfactionis CHRISTI.

III. *Μη ενεργημεν* justificatur Rom. IV, 5. E. Bona opera fidei justificanti, qua tali, neque in actu, neque in statu justificationis praesentia sunt.

IV. *Πορνωσιον* sanorum verborum deserunt, quot consummatam peccatorum agnitionem, & cordis de iis dolorem effectum esse fidei ex Evangelio somniant. Turpiter igitur se dat EHRENPFORT in der Predigt von der heiligen Tauffe p. 42 his & seqq. verbis: der Glaube vermehret aus dem Evangelio die recht gründliche Erkenntniß des grossen Jammers, der in uns ist, und schläget das Herz recht mürbe und weich in kindlicher Reue &c. &c.

V. Adulti regeneriti per vires gratiae regenerantis & renovantis à peccatis actualibus proæreticis possunt quidem abstinere, sed vix contingit, ut à tempore regenerationis per totam vitam ad mortem usque regeneritus actu abstineat, quoniam caro semper contra spiritum concupiscit, & homo per cognatam corruptionem, quae in hac vita non profusus extinguitur, non omni tempore aequè vigilat, & resistit. Hinc regeneritum inde à tempore baptismali talem, i. e. qui gratia baptismali nullo ætatis die à prima statim infantia per peccatum proæreticum non exciderit, ens rationis in his oris inauditum dixerim, nisi EHRENPFORT I. c. p. 45 & 46. fraudulenter scriberet; ich muß = anzeigen, wozu die heilige Tauffe = diejenigen verbinde, welche gegenwärtig noch würcklich im Gemüß der Tauffe Gnade stehen, es sey nur, daß sie solche niemahls ver,

verlohren gehabt, welches was sehr rahres ist, oder daß sie selbige durch wahre Buße wiedergefunden haben. p. 52. solte jemand gedencken, daß er seinen Lauff-Bund niemahls durch Sünden übertreten habe, so will ihm ja darinn nicht so gleich und schlechters widersprechen; nur bitte ich, man prüffe &c. conf. p. 57.

VI. Omnis species mali vitanda est. E. cessent orationes piorum in locis profanis publicis, ubi promiscua hominum congregatio fit, ne exemplo Pharisaorum hypocritarum *προς το τεαθηται* orare videantur. Dissentit SCHMIDT in der Predigt vom Gebet p. 16: so kann man ja nicht beweisen, daß Kinder Gottes etwa auf öffentliche Plätze hintreten, und sich vor den Leuten sehen lassen mit ihrem Beten, sie sind aber nicht verbunden, es deswegen einzustellen, wenn sie alleine, oder unter andern Kindern Gottes sind, und Freudigkeit dazu haben, wäre auch schon ein Unbekehrter mit dabey, oder käme dazu, oder wolte es aus Neubegierde behorchen, und dergleichen.

PRÆ-

PRÆCELLENTI ATQVE PRÆCLARISSIMO
DN. MAG. LVGERO,

Fautori & Amico æstimatissimo,

Χαίρειν καὶ ὑγιαίνειν!

TAcita semper perfundor voluptate, quoties Musarum filios, qui sacris operantur studiis, video in amœna veritatis & pietatis haud infucata semita ambulare, ac sanæ doctrinæ tenaces esse, hanc quoque genuina ornare morum integritate. Gliscit sane Fanaticisimi virus, & vires acquirit eundo. Hinc si fabula novorum Errorum staret, mox Theologiam haberemus, quovis multo recentiorum, quæ sub specie pietatis ab illotis, inculcatur Sanctalis. Quem enim, nisi omnium rerum hospitem & igaarum latet, infelici conatu incautis obrudi fragmenta de notitia irrogenitorum, ex sacris quamlibet literis hausta, ut diabolica, imo à diabolo oriunda, de experientia spiritali, ut principio cognoscendi res sacras ac sensum scripturæ, de agone pœnitentiæ, de desperatione salutari, de perruptione, de fossione profunda (tieff graben), de fide operosa ratione justificationis, de Evangelio, ut concione contritionis, & gemina, sanctis pandectis, Libris Symbolicis, sanis ac extra heterodoxiæ suspicionem positis Theologis plane ignota, qualia legere inprimis sunt in celeb. Hambürgensium Chrylostomi, DN. NEVMEISTERI nupero scripto sub rubro: *Pietismus à Magistratu Politico reprobatus & proscripius*. Quamvis vero hi ipsi Sanctuli nil nisi conversionem, pietatem, amorem, lenitatem crepent, *video tamen, nullibi odia esse crudiora, quam apud illos, qui de nulla re magis, quam de moderatione & amore loquuntur. Nullibi magis infernalita sunt odia, quia irreconciliabilia. Adeo jam hypocrisis, pestis illa veræ pietatis, mundum NB. etiam qui pius videri vult, invastit, utor memorabilibus verbis b. JAGERI in Exam. Quietismi pag. 32.* Recte hinc facis, Præclarissime DN. MAGISTER! quod ab illa inauditarum opinationum colluvie abhorreas, ac, quid distent æra lupinis,

pinis, solide cognoscere studeas, insimul vero vitam Tuam juxta voluntatis divinæ amissim componens, non fictam & pictam, sed veram & sinceram præ Te feras probitatem Sedisti hæcenus in nostro mularum emporio ad pedes Gamalickum Tuorum Auditor navus, attentus optimus, id quod, cum aliis, egomet ipse propterea non possum non testari veritate. Neque tantum concatenata opera sacris nostris prælectionibus Biblicis, Dogmaticis, Moralibus, Symbolicis, aliis interfuisti, sed singula quoque in succum convertere & sanguinem habuisti in deliciis, quo factum est, ut, assistente divinæ ope, sanas ac salutare imbiberis doctrinas, & tantam indeprus sis sanctarum rerum scientiam, ut doctam quandam lucubrationem, quæ lucernam olet, omnium exposueris conspectui, eandem in publica panegyri à dubiis objectis vindicaturus. Quia etiam philosophicis oblectamentis animum Tuum exsatiare non destitisti, Magisterii gradu haud pridem ab Amplissimo Ordine Philosophico summa cum laude condecoratus es. Quare gratulor omnino Ecclesiæ nostræ orthodoxæ Cultorem sanæ Theologiæ, & vindicem peregrinorum. Gratulor Patriæ amatissimæ ornamentum insigne. Gratulor Parentibus honoratissimis, & præsertim Admodum Reverendo DN. Parenti, Fautori meo certissimo, Filium paternarum virtutum ex asse hæredem! Te autem, Præclarissime DN. MAGISTER! compello eum Gentium Doctore: *Σὺ μὲν, ἐν οἷς ἐμαρτύρῃς!* Quod ut fiat, supremum numen ex animo precor, cujus perenni benedictioni Te, Tuosque toto pectore commendo. *Ἐγγύω!* Scrib. Rostochii Anno MDCCLXXXVIII. Festo Annunc.

HERM. CHRISTOPH. ENGELCKEN,

SS. Theol. Doct. Ejusque Prof. Publ. Ord.

Fctatis Theol. Senior.

PRÆCELLENTISSIMO AC PRÆCLARISSIMO

DN. M. LVGERO,

Fautori & Amico suo svavissimo

S. & O.

FRANC. ALBERT. ÆPINUS.

Non potest non omnibus rerum intelligentibus pergratum esse, animique haud exiguum creare voluptatem, cum

M

ex.

experiuntur, Parentum optime de Ecclesia meritorum filios nequaquam degenerare, sed vestigiis eorum laudatissimis infistere potius, atque virtutes feliciter imitari, gnauiter id agentes, ut ab iis ipsis etiam Ecclesiae, sub caelesti directione, aequalia olim merita praestitum iri, quilibet non sperare tantum, sed indubitato confidere queant. Ideoque Tibi, *Amice jucundissime!* conjectu difficile non erit, quid boni quique de TE sentiant, qualem de TE sibi spem conceperint, quanto in pretio Doctores Te tui habeant, quidque facer ordo, quin Ecclesia ipsa a Te met expectent, atque sibi promittant. Haec tenus interius gavisus sum, quotiescunque Te salutiferam doctrinam tam assiduitate, quam attentione non deserta non excipientem solum, sed velut exhaurientem, dummodo exhauriri possit, conspexi, certus, parem Te singulis studiorum tuorum Ducibus ac Curatoribus discendi cupiditatem probasse. Nunc autem eo magis lator, quod & publico specimine comparatam diurna nocturnaque diligentia eruditionem tuam & scientiam Theologicam omnibus demonstrare, sicque, quam unusquisque deo vet, spem & expectationem solide confirmare, ac animis altius infigere paratus es. Quod propositum ut cuncti collaudant, ita nec, quem erga Te virtutes tuae meruere, affectus amoris meus permittit, ut sine gratulatione mea votoque id fiat ac peragatur. Supremum igitur in caelis numen toto pectore veneror, ut illud cedere jubeat quam felicissime. Cumque mox abhinc discedens alias petiturus Academicas es, tam iter ductu divino prosperrimum, quam conatibus tuis largissimam desuper benedictionem votis calidissimis adprecior, quo redux aliquando factus Tuis, & cum primis *Vener.* DN. Parenti Tuo, quem DEVS in ecclesiae pariter ac familiae honoratissimae bonum diutius saluum ac incolumen servare velit! multum gaudii crees, dotesque tuas, dirigente caelesti providentia, in Ecclesiae commodum explicandi occasionem nanciscere. Vale! scrib. inter occupationes distractiones, Rostoch, d. 23 Mart. Anno R. S. MDCCXXXVIII.

Præ-

Præclarissimo atque Præcellentissimo
DN. M. THOMÆ CHRISTOPHORO LVGERO;

Dissertationis Auctori præstantissimo,

F. Q. A.

IO. CHRISTIAN. BVRGMANN.

TAm arduum & grave, tam amplum & impeditum est argumentam, quod adgressus es, VIR PRÆCELLENS, ut intra tempus adeo breve id exhauriri à TE posse ferme desperaverim. Sed, auspice DEO, pertinaci labore difficultates omnes superasti, interpretes potissimos perlustrasti, sententias diversas excussisti, cuncta digessim, & sub examen tam velociter & feliciter revocasti, ut quanta sit in TE ingenii vis, eruditionis ubertas, nemo non perspiciat. Integra jam erat confecta dissertatio, cum illam ad me deferres, sensus meos exploraturus. Per aliquot dies, cum res Tuæ moram haud ferrent, illam perlustravi, atque sic, ut meis emendationibus non indigeret, perscriptam facile deprehendi. Quanquam enim nil sit tam exarsiatum, quod curæ posteriores ulterius perficere nequeant, dissertationem tamen Tuam TIBI, pro ut à TE profecta est, relinquere malui, paucis adfutis. Gratulor itaque TIBI præclarum hoc, & publicum diligentia testimonium, quo Te annos Academicos recte collocasse, & supremos in Philosophia honores Tuo merito consecutum esse, comprobas abunde. Possem Tuam adhuc industriam & promptitudinem, quam in collegiis Philosophicis, & Theologicis, Disputatoriis & Examinatoriis expertus sum, dignis exornare encomiis: sed cum Tua virtus nemini sit obscura, ab his mihi tempero, & in voto pio desino. Velit SUPREMVVM NVMEN Plurimum Reverendi Parentis Tui, Viri de Ecclesia Evangelica longe meritissimi, cujus institutioni & moderationi post DEVM plurima debes, spem & expectationem abundanter implere, ac in TE nostris terris olim largiri Theologum exquisita & intemerata doctrina maxime conspicuum. ALTISSIMVS TE sanctificet in veritate, augeat animi corporisque robore, atque in gaudium PARENTVM, quos vita diuturna & prosperitate exoptata cumulet, visis exteris, salvum & in columnam ad nos reducat! Vale VIR PRÆCELLENTISSIME, mihi que favere. Scribebam d. 22 Mart. AO. ÆR. CHR. MDCCXXXVIII.

M 2

LV-

LVGERO SVO,

S. P. D.

JO. DAV. SPALDING, I. U. D.

Postquam Amplissimæ hujus Almæ Facultati Philosophicæ *Philosophum* Te probasti, eaque Te dignum judicavit, cui summam Philosophia honores conferrentur, placuit Tibi etiam publicum specimen edere non vulgaris doctrinæ Tuæ in *Theologicis*. Gratulor ergo Tibi de his studiorum primitiis. *Ecclesiæ* de defensore orthodoxiæ, honoratissimo Domino Parenti de filio ad magno nato, *Familia* de ornamento. Comprobas, MI LVGERE! ipso facto, qualis sis, & quid amplius de TE sperandum sit. Ubi autem rerum adsunt testimonia, non opus est verbis. Supervacaneum ergo foret, singulares animi ingenique Tui dotes multis prædicare laudibus, id quod etiam non ferre posset modestia Tua, nec mihi, sob sanguinis vinculum, quo juncti sumus, liceret. Id potius mearum partium esse duco, ut spem de Te conceptam non modo implere, sed etiam superare Te exitem, DEVMQVE, qui fons omnis boni est, supplex rogitem, ut & in posterum gratiam suam in Te largæ manu effundat, dotes, quibus Te ornavit, magis magisque adaugeat, & cum animus Tibi est, ad aliam migrandi Academiam comes Tibi sit indivulsus, Teque studiorum Tuorum itelam felici successu pertexere, & omnia mala procul à Te esse jubeat, & postquam studiis Academicis finem imposuisti, amplexibus svavissimorum Parentum tuorum, meisque Te reddat salvum, fartum, tectum, incolumem. Datum Rostoch, d. 22 Mart, a. MDCCXXXVIII.

Ad Filium natu majorem Rostochii in Rom. XII, 2.

publice disputantem Paterna προς Φωνη τις

M. JO. GEORGII LVGERI,

Past. Paroch. Gültrov.

Dnm PAVLVM, venerabilem ministrum
Divini eloquii, doces loquentem

De

De recta *dompatoria*, SUPREMI
 Quæ sit sancta, placens, bona & voluntas :
 Tutam de pietate veritatem
 Amplecti, atque DEVM pie timere,
 Et semper bene proximo favere,
 Mores pestiferos at abdicare
 Perverforum hominum, facis laborem
 Pergratumque DEO, bonisque amatum.
 Verbi (*) ΘΑΥΜΑΣΙΟΜΙΝΙΣΤΗΡ, atque
 Constant, ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ, sacrique fontis
 SCRUTATOR, (xx) quoque nominis, lavacro
 In sancto Tibi traditi, aque gente
 Hauisti, significationem adimple!

(*) Nominis tui baptismalis hanc tibi interpretationem ex animo sincero in mellitissimis suis literis dedit VIR S. R. atque Excellentissimus, Theologus ορθοδόξος & scientissimus, Dominus GEORG. NICOLAUS KOEHLER, Praeceptor olim meus in Gymnasio Onoldino fidelissimus, nunc Vener. Capituli Scobacensis Decanus & Ecclesiae Antistes ac Pastor Primarius, Pater in CHRISTO æternum suspiciendus, cujus canis, & toti splendidissima familia KOEHLERIANÆ invidendam felicitatem quotidie adprecor.

(xx) *Lug*et, Francis Orientalibus juxta dialectum suam idem est ac *Scrutator* s. *Indagator*. Nam *Lugen* illis est *suchen*, *nachsuchen*, *nachforschen* & plerumque tribuitur vigilibus in specula vel turri constitutis, qui perspicillibus suis adventum vel hostis, vel alius iter facientis explorant, & tubæ inflata sono indicant. Ita & rem amissam quaesituris vel difficile quid lustraturis Franci acclamant: *Lug zu, i e' siehe recht zu, sich es mit Fleiß, vel: Du hast noch nicht recht zugehuet; lug recht; lug nochmah! zu.*

V I R O
PRAECELLENTISSIMO· ATQVE PRAECLARISSIMO,
DOM. LVGERO,
HVMANARVM· SCIENTIARVM· MAGISTRO· FVLGIDIS-
SIMO
FAVTORI· SVO· MVLTVM· COLENDO
P. Q. A. F.
M. IOACHIMVS· HENRICVS· BVRGMANN·

AVT apud nullum omnino, aut apud eum, qui sanctioribus se dicat studiis, valere debet egregium illud apud CICERONEM monitum: *Philosophandum est, sed paucis.* Scientia philosophiae futurum theologum carere non posse, apud recte sentientes est in confesso; aut eum non tantum studii otique scientiis humanis concedere debere, ut in sacris doctrinis, animo complectendis, rite proficere nequeat, iidem lubenter concedent, spero. non possum hinc non, praecellentissime DOM. MAGISTER, quin eam, quam TV haecenus ingressus es, studendi viam summis maerem encomiis. vacasti huc usque bonis artibus, atque ita quidem vacasti, ut summos in iis honores consequi iuxta atque ambire posses; neque tamen, dum id fecisti, ita profanis studiis TE totum mancipasti, vt de sacris vel prorsus non cogitares, vel ea tractares negligentius, sed tanta potius etiam in iis excelsis versatus es industria, vt quotquot TE norunt, TVAM in rebus diuinis admirentur intelligentiam. atqui non quispiam e mentita hic suspicari potest elogia, cum ea TVA, quam eruditorum manus mox mox tenebunt, dissertatio exegetico-theologica, ipsa sua elaboratissima tractatione, haec omnia in TE conuenire probet firmissime. namque & ordinatus dicendorum ordo, & obscurorum quorumuis euolutio perspicua produnt philosophum exercitatum, & ipsum, quod excutitur argumentum. theologum non minorem, gratulor itaque TIBI, *VIR praecellentissime*, de insigni hoc, tot curis totque vigiliis parto, scientiarum thesauro; gratulor venerando
TVO

TVO PARENTI, quem sine summa animi reuerentia nominare possum nunquam, de filio, maxima cum laude pater-
na ad gloriam vestigia premente; gratulor denique primariae
familiae SPALDINGIANAE, ex qua per dulcissimam TVAM
GENITRICEM sanguinem trahis, de gentili, qui laudem
gentis spectatissimae in futuros quosuis annos proferre possit.
SVMMVM illud NVMEN, quod TVIS studiis haestenus cle-
menter adfuit, suppliciter veneror, ut veritatis causa eandem
TIBI apud exteros seruet mentem, sic quæ TE iam expectant
praemia laborum, erunt amplissima, & purior DEI coetus,
quod his temporibus optandum est maxime, habebit in TE,
cui tuto se committere queat. quod vt nunquam precari de-
fistam; ita, vt, quem iam abiens ex oculis, non æque ex animo
dimittas, valde etiam atque etiam oro rogoque. vale. scrib.
d. XXIV, Mart. A. C. MDCCXXXVIII.

E Sophiæ pridem retulisti præmia castris,
Et merito cinxit laurea virgo Caput.
Nunc quoque doctrinæ monstras insignia sanctæ;
Cum specimen profers, *Theologis*que places.
Indolis eximia præbes documenta, MAGISTER!
Dum jam præclare pulpita docta petis.
Gratulor ergo *Tibi*, devoto corde precatus,
Cuncta ut succedant prospera lata *Tibi*.
Te beet ex alto numen, musasque secundæ;
Et felix, opto, sit *Tibi*, Fautor! iter.
Sors Tua decernet, semper quæ mente revolvam,
Sis memor assiduo, Frater amande! mei.
Hisce Præcellentiss. atque Doctissimo Dno MAG. LVGERO,
Fautori atque Consobrino suo amantissimo, Respondenti, at-
que exactissimæ hujus Dissertationis Autori fausta qua que ex
æquo & bono apprecans, neque minus duraturæ amicitia
monumentum relinquens animatus applaudit.

Io. Ioach. Tarnow. Rostoch.

S. S. Theol. & Phil. Stud. Opponens.

Wes

Sey, Liebster Bruder! DJZ. und deine Gaben kenne,
Wer deinen Fleiß betracht, wer Dein Bestreben siehet:
Dem kannt kein Wunder seyn, da Du DJE so bemühet,
Daß man mit gutem Recht DJE heut vortreflich nennt,
Dein Mund, dem nichts fehlt, kämpffte schnell und ungemein,
Kein ausgesonnner Griff macht ihn bestürzt noch irre.
Er aber macht den Feind, der ihn versucht, kirre;
Dein soll der Sieg und Ruhm, ich dessen Zeuge seyn.
Drum reich ich DJZ mit Lust verdiente Palmen hin,
Sey wie in deinem Streit, so auf der Reise glücklich,
Denck so wie ich an DJE, an mich auch augenblicklich,
Und bleibe mir getreu. Das heist bey einem Sinn.

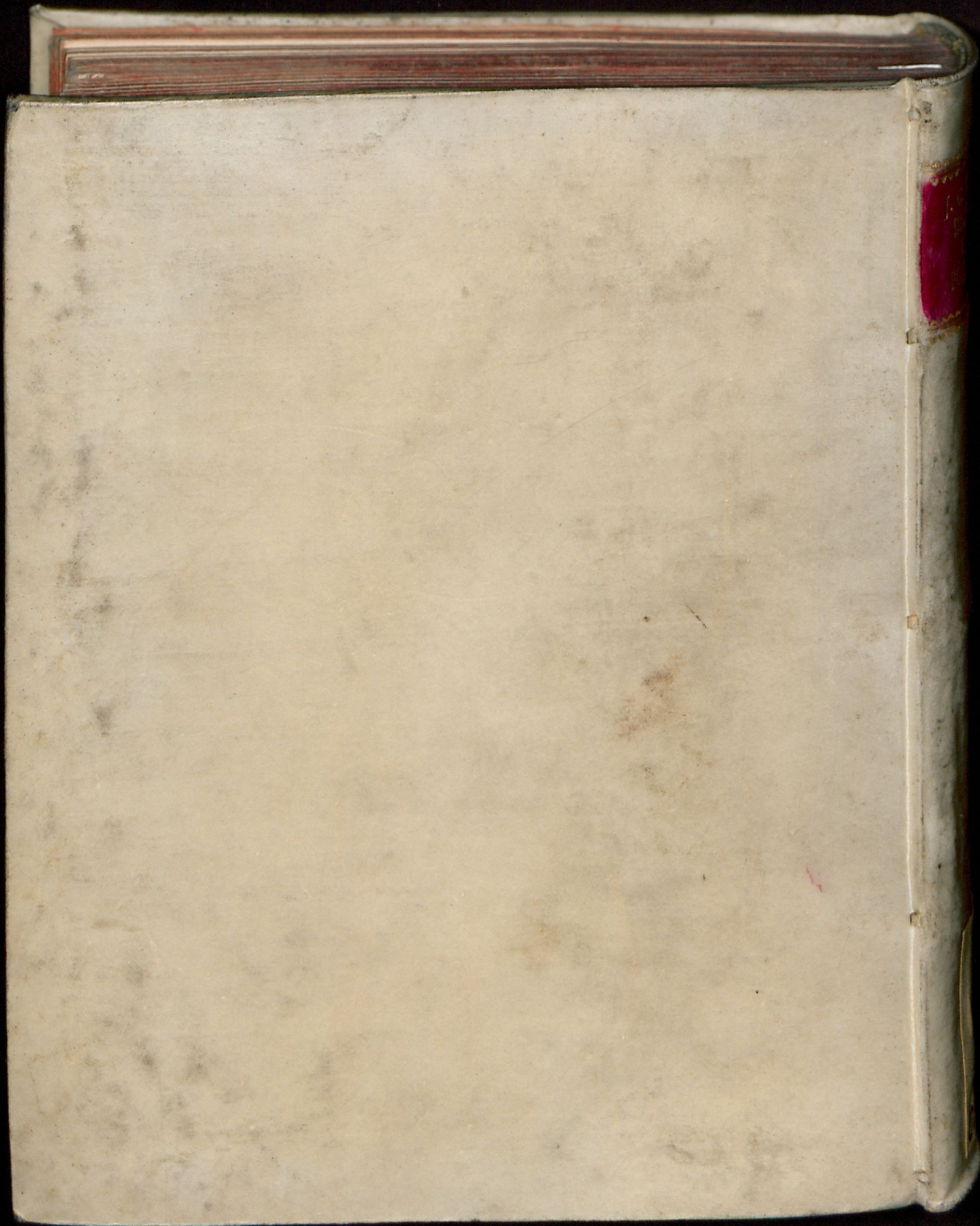
Io. Ludwig Knöchel, *Gäßrow*,
Th. & Phil. Stud. Opponens.

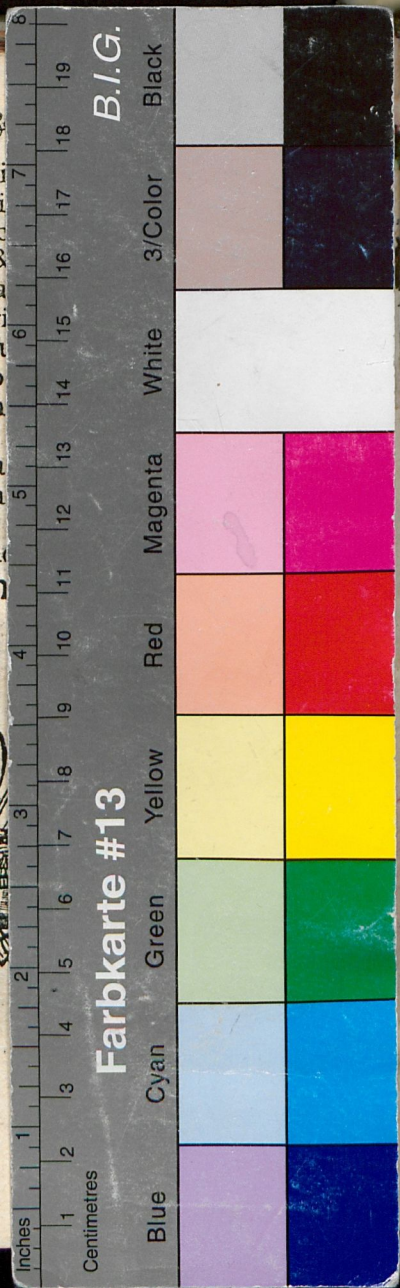

01 A 6587

Jh. 58.

ששז

DISPVATIO EXEGETICO-THEOLOGICA

DE CONFORMATIONE
CVM MVNDO VITANDA, ET
TRANSFORMATIONE AD-
MITTENDA AD PROBATIO-
NEM SPIRITVALEM

EX ROM. XII, 2.

QVAM
ANNVENTE DIVINO SPIRITV,
ET
SYMVM VENERABILI THEOLOGOR. ORDINE CONSENTIENTE,

PRÆSIDE

DOM. IOANNE CHRISTIANO
BVRGMANNO,

PHIL. ET THEOL. DOCT. HVIVSQVE PROF.
P. O. FACVLTATIS THEOLOG. H. DECANO
ET AD ÆDEM SP. S. PASTORE,
IN ILLVSTRIS ACADEMIÆ VARNIACÆ
AVDITORIO MAXIMO

ANNO MDCCXXVIII. d. 28 Martii,

horis confvetis

ad publicum examen defert

AVTOR & RESPONDENS,

M. THOMAS CHRISTOPH. LVGER,

Gülfrovio-Megapolitanus.

ROSTOCHII,

Typis IOH. IACOBI ADLERI, SEREN. PRINC. & ACAD. Typogr.